

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ШУГАЛЕВИЧ ІГОР ВАСИЛЬОВИЧ

УДК 343.1:340.13 (477)

ДИСЕРТАЦІЯ

**СУДОВИЙ ПРЕЦЕДЕНТ ЯК ДЖЕРЕЛО КРИМІНАЛЬНОГО
ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ**

081 – Право

08 – Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії
Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне
джерело _____ І.В. Шугалевич

Науковий керівник –
Стоянов Микола Михайлович,
кандидат юридичних наук, доцент

Одеса – 2026

АНОТАЦІЯ

Шугалевич І.В. Судовий прецедент як джерело кримінального процесуального права України: сучасний стан та перспективи розвитку – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право (галузь знань 08 – Право). – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2026.

Дисертація є одним із перших, якщо не єдиних у кримінальній процесуальній доктрині, комплексних наукових досліджень теоретичних та практичних аспектів функціонування судового прецеденту як джерела кримінального процесуального права України, в контексті діяльності Верховного Суду.

У дисертації проведено дослідження поняття «джерело права», проаналізовано історію його виникнення та підходи до розуміння, здійснено його порівняння з категорією «форма права», з огляду на що зроблено висновок, що «джерело права» являється ширшим за своїми суттю та змістом поняттям, аніж категорія «форма права», які співвідносяться між собою як частина та ціле, де цілим виступає «джерело права», в той час як «форма права» є його частиною.

Звернута увага на багатогранності категорії «джерело права», проаналізовано значення цього поняття у матеріальному, ідеологічному, історичному та формально-юридичному сенсі, та, як наслідок, запропоновано власне визначення, згідно якого під джерелом права слід розуміти унікальний історичний правовий феномен, який маючи соціальну обумовленість та суспільну усвідомленість, є результатом діяльності держави по створенню загальнообов'язкових правил поведінки, що будучи забезпеченими заходами державного примусу мають зовнішню форму відображення.

Проаналізовано поняття «система джерел права», її основні ознаки та класифікації, а в контексті процесу виникнення, становлення та розвитку досліджено окремі стадії, зокрема: стадію зародження (ембріонального розвитку), становлення, стабілізації (систематизації), дестабілізації (занепаду), меморіальну стадію.

Запропоновано власне визначення поняття «система джерел права», під якою слід розуміти внутрішньо структуровану та ієрархізовану систему взаємопов'язаних та взаємоузгоджених елементів, котрі містять нормативно-правові приписи, що об'єктивуються у зовнішніх формах права.

Досліджено доктринальні вчення щодо джерел кримінального процесуального права України та їх конкретних форм відображення, проаналізовано окремі з них, та, як наслідок, запропоновано власну структуру таких джерел, до якої слід відносити: Конституцію України; міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; Кримінальний процесуальний кодекс України; закони України, якими регламентовано питання кримінального провадження за умови, що вони не суперечать Кримінальному процесуальному кодексу України та Конституції України; рішення Конституційного Суду України при оцінці на відповідність Основному Закону України джерел кримінального процесуального права України; рішення Європейського суду з прав людини, в яких встановлено порушення прав людини і основоположних свобод; постанови Верховного Суду, в яких сформульовано правові висновки щодо застосування норм права.

Окрему увагу в дисертації приділено історії виникнення та підходам до розуміння судового прецеденту, як центральної фігури даного дослідження. В тому числі, проведено аналіз ознак англійського та американського судових прецедентів, визначено відмінності в їх правозастосуванні, частково проаналізовано найбільш відомі судові прецеденти, охарактеризовано доктрину «*stare decisis*», структуру судового прецеденту, з виокремленням його обов'язкової та похідної частини (*ratio decidendi* та *obiter dictum*).

Надано характеристику концепції «усталеної судової практики» (*jurisprudence constante*), вказано про роль судового прецеденту в країнах континентального права, а також проведено паралель між судовим прецедентом та судовою практикою.

Як результат зауважено, що хоча дія судового прецеденту на європейському континенті є досить обмеженою й притаманною окремим правовим системам, не можливо не відмітити її зростаючу роль, зокрема, в якості джерела кримінального процесуального права в правовій системі України.

Проведено дослідження судового прецеденту в ретроспективі, шляхом надання оцінки свого роду трансформації даного правового феномену в кримінальному процесуальному сенсі як до, так і після набуття нашою державою незалежності.

Таке дослідження надало змогу зрозуміти волю законодавця, усвідомити загальні тенденції, й, в свою чергу, спрогнозувати, а також, що основне, запропонувати шляхи подальшого вдосконалення законодавства з тим, щоб судовий прецедент зайняв належне місце серед джерел кримінального процесуального права України.

Зокрема, встановлено, що рівень найвищого ступеня законодавчого врегулювання категорії судового прецеденту мав місце з 07.07.2010 року по 12.02.2015 року, коли гарантувався обов'язковий характер рішень Верховного Суду України, визначалися окремі підстави для оскарження судових рішень, що набули законної сили у випадку неоднакового застосування норм права, передбачалася необхідність чіткого формулювання Верховним Судом України висновку про те, як саме повинна застосовуватися відповідна норма закону України про кримінальну відповідальність щодо подібних суспільно небезпечних діянь, й що основне, на практиці забезпечувалося належне виконання відповідних законодавчих приписів.

В той же час з прийняттям Закону України «Про забезпечення права на справедливий суд», а в послідуячому, Закону України «Про судоустрій і

статус суддів», категорія обов'язкового характеру правових позицій Верховного Суду припинила власне існування.

Крім іншого, проведено комплексне дослідження правової природи постанов колегій суддів, палат, об'єднаної та Великої Палати Верховного Суду, в результаті чого встановлено, що судова практика не має єдиного розуміння відносно природи правових висновків колегій суддів, палат та об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, а також Великої Палати Верховного Суду, наслідком чого є ігнорування окремих позицій Верховного Суду.

Обґрунтовано, з посиланням на норми Кримінального процесуального кодексу України доведено, що постанови колегії суддів Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду не лише містять висновки щодо застосування норм права у подібних правовідносинах, але й більше того, законодавцем передбачено правовий механізм (підстави та порядок) відступу від таких висновків колегій суддів.

Зроблено висновок відносно того, що оскільки кожний суддя Верховного Суду наділений однаковим правовим статусом, а відповідно й повноваженнями, в цілях реального, а не формального утвердження судового прецеденту в якості джерела кримінального процесуального права України, правовий статус постанов колегій суддів, палат та об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду повинен бути однаковим для усіх місцевих та апеляційних судів, а також для самого касаційного суду.

Зауважено, що судді місцевих, апеляційних судів та касаційного кримінального суду однаково повинні застосовувати висновки щодо застосування норм права у подібних правовідносинах, викладених у постановах колегій суддів, палат та об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, маючи при цьому, право відступу від них, з одночасним чітким наведенням підстав для неврахування сформульованої у постанові Верховного Суду правової позиції.

Що стосується Великої Палати Верховного Суду та реалізації нею приписів частини 5 статті 434-1 Кримінального процесуального кодексу України, то в даному випадку звернуто увагу, що як для суддів місцевих та апеляційних судів, так і для суддів, котрі входять у колегії суддів, палати, об'єднану та Велику Палату Верховного Суду відповідні правові висновки Великої Палати Верховного Суду повинні бути обов'язковими в контексті правозастосування.

В той же час, право подолання таких правових позицій повинно стосуватися винятково перегляду самою Великою Палатою Верховного Суду тих правових висновків, які попередньо ними були сформульовані.

Акцентовано увагу, що одним з напрямків удосконалення юридичної природи правових позицій Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, а також Великої Палати Верховного Суду є законодавче врегулювання структури відповідних постанов Верховного Суду.

В цьому плані проведено порівняння структури англо-американського та українського судових прецедентів, зокрема, виділено категорії, які можуть підпадати під категорії «ratio decidendi» та «obiter dictum» в розрізі постанов Верховного Суду.

Констатовано, що існуюча судова практика Верховного Суду в питаннях структури відображення правового висновку щодо застосування норм права у подібних правовідносинах не є єдиною, своєю чергою приписи кримінального процесуального закону України не містять окремого законодавчого врегулювання цього питання.

Запропоновано окремі законодавчі зміни, зокрема, в цілях забезпечення якості, ясності та ефективності постанов Верховного Суду, в яких викладається правовий висновок щодо застосування норм права у подібних правовідносинах, наголошено увагу на потребі у внесенні змін щодо необхідності викладу правового висновку щодо застосування норм права у подібних правовідносинах, а також приділено увагу техніці викладу судом

касаційної інстанції висновків щодо застосування норм права у подібних правовідносинах.

Значну увагу дослідження приділено не менш важливій категорії, з якою слід не лише розібратися, але й яку слід законодавчо врегулювати – категорії подібності (релевантності) правовідносин у практиці Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду.

Запропоновано свого роду матеріальний та процесуальний тести на визначення подібності правовідносин, наведено перелік їх можливих елементів, з огляду на які такі тести можливо практично реалізувати, а також продемонстровано реалізацію їх окремих елементів першочергово з огляду на існуючу судову практику, після чого продемонстровано реалізацію тестів на перевірку питання подібності правовідносин на прикладі конкретної постанови Верховного Суду.

В контексті наведеного звернута увага на тому, що:

1) на даному рівні (доктринальному) доцільно запропонувати власні підходи до перевірки питання подібності правовідносин, які можуть бути запроваджені або ж Касаційним кримінальним судом у складі Верховного Суду, або ж Великою Палатою Верховного Суду, тобто законодавчо закріплювати означений тест (тести) сенсу, та й практичної можливості це реалізувати, не має;

2) для кримінального закону України та кримінального процесуального закону України не може бути визначено універсального тесту на перевірку подібності правовідносин, а відтак, для матеріального та процесуального права повинні бути запропоновані окремі критерії (тести) визначення подібності правовідносин: матеріальний та процесуальний;

3) виокремлені між собою матеріальний та процесуальний тести на визначення подібності правовідносин можуть застосовуватися одночасно, при вирішенні питання застосування одного правового висновку;

4) елементи, які підлягають врахуванню при застосуванні тесту (тестів) на перевірку подібності правовідносин не є вичерпними;

5) для встановлення факту подібності та/або неподібності правовідносин достатньо належного застосування одного з елементів відповідного матеріального або процесуального тесту, в той час як при наявності подібних та відмінних елементів виходити слід з фактичних обставин кримінального провадження, зокрема в розрізі можливості часткового застосування правового висновку.

Як результат, запропоновано, що подібними в сфері кримінального судочинства слід вважати відносини, в яких питання кримінального та/або кримінального процесуального законодавства знайшли спільне відображення за одним або кількома критеріями в щонайменше двох справах.

Серед іншого зауважено на необхідності розроблення правил відступу від правових висновків колегій суддів, палат та об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, а також виокремлення підстав для скерування кримінального провадження на розгляд Великої Палати Верховного Суду.

В контексті підстав для передачі кримінального провадження на розгляд Великої Палати Верховного Суду виділено: неясність та/або неефективність попередньо сформульованого правового висновку, яскравим проявом чого може стати відсутність його застосування у судовій практиці; зміна законодавства; визнання Конституційним Судом України певного правоположення неконституційним; зміна судової практики в дотичних до правового висновку питаннях; інші визначені Великою Палатою Верховного Суду у власних рішеннях підстави.

На мінімальному рівні запропоновані правила відступу від правових позицій суду касаційної інстанції, якими повинні керуватися судді нижчестоящих інстанцій та/або ланок Верховного Суду, а саме:

1. Відступ можливий винятково від правового висновку, а не від формулювання, яке вкладається в категорію мотивів суду при постановленні рішення;

2. Правовий висновок колегії суддів, палати та/або об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, від якого відступає суддя повинен бути релевантним до фактичних обставин конкретного кримінального провадження, в рамках якого здійснюється такий відступ;

3. Суддя повинен бути ознайомлений з повним змістом постанови колегії суддів, палати та/або об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, в межах якої викладено правовий висновок, а також з практикою застосування такого правового висновку судами з тим, щоб вірно трактувати позицію суду касаційної інстанції;

4. Суддя повинен бути ознайомлений з альтернативними, більш пізніми правовими позиціями колегії суддів, палати та/або об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, які повинні мати пріоритет відносно більш ранніх позицій суду касаційної інстанції;

5. Суддя повинен керуватися принципом, згідно якого висновки, які містяться в судових рішеннях палати Касаційного кримінального суду, мають перевагу над висновками колегії суддів, висновки об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду над висновками палати чи колегії суддів цього суду, а висновки Великої Палати Верховного Суду над висновками об'єднаної палати, палати й колегії суддів Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду;

6. У власному рішенні суддя повинен чітко вказати правову підставу для неврахування правового висновку колегії суддів, палати та/або об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду (його неефективність, неясність, неузгодженість, необґрунтованість, незбалансованість, помилковість тощо);

7. При здійсненні відступу від правового висновку колегії суддів, палати та/або об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду суддя та/або колегія суддів повинні викласти власний висновок щодо застосування норми права;

8. Послідуюча судова практика судді та/або колегії суддів повинна відповідати тій правовій позиції, яка була сформульована в результаті неврахування правового висновку колегії суддів, палати та/або об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду;

9. У випадку, якщо за результатами касаційного перегляду суд касаційної інстанції констатує невірність позиції судді нижчестоящої інстанції, послідуюча судова практика відповідного судді та/або колегії суддів повинна відповідати позиції суду касаційної інстанції.

В той же час виокремлено, що на законодавчому рівні необхідним є закріплення того, що: (1) відступ можливий лише від правового висновку за (2) подібних правовідносин, з (3) чітким обґрунтуванням, як саме повинна застосовуватися відповідна норма права.

Насамкінець, окремий підрозділ дослідження присвячено пропонованим законодавчим змінам, які стосуються, зокрема: закріплення місця судового прецеденту серед кримінального процесуального законодавства України; забезпечення реалізації його правової природи щодо суб'єктів владних повноважень, з передбаченням конкретних наслідків в результаті його ігнорування; зміни підходів до категоріального апарату в контексті його застосування, розмежування його юридичної сили щодо окремих ланок Верховного Суду; усунення розбіжностей правозастосовної діяльності; удосконалення юридичної техніки викладу судового прецеденту (правового висновку), закріплення підстав та процедури відступу від нього; врегулювання питання наслідків можливого ігнорування судового прецеденту; врегулювання підстав для скасування та зміни судових рішень через його незастосування тощо.

Зауважено, що комплексний підхід до удосконалення національного законодавства здатний сприяти забезпеченню функціонування судового прецеденту в якості джерела кримінального процесуального права України, й в решті решт, запропоновано визначення категорії судового прецеденту:

Судовий прецедент – це безсумнівний правовий феномен, покликаний забезпечити єдність та стабільність судової практики, оперативність та ефективність вирішення кримінально-правових спорів, проявом якого являються правові висновки Верховного Суду, які підлягають застосуванню суб'єктами владних повноважень, а також судами у їх правозастосовній діяльності.

Ключові слова: кримінальне провадження, докази, досудове розслідування, судовий прецедент, судова практика, джерело права, судовий контроль, постанова, правовий висновок, суд, практика Верховного Суду, подібні правовідносини, критерії відступу, тлумачення, суддя.

SUMMARY

Shuhalevych I.V. Judicial Precedent as a Source of Criminal Procedural Law in Ukraine: Current State and Prospects for Development – Manuscript.

Dissertation for PhD in Law (081) – Law (field of knowledge 08 – Law). National University «Odesa Law Academy», Odesa, 2026.

The dissertation is one of the first, if not the only, comprehensive scientific studies in criminal procedural doctrine of theoretical and practical aspects of the functioning of judicial precedent as a source of criminal procedural law of Ukraine, in the context of the activities of the Supreme Court.

The dissertation studies the concept of «source of law», analyzes the history of its emergence and approaches to understanding, compares it with the category of «form of law», given that it is concluded that the «source of law» is broader in its content and the content of the concept, as well as the category of «form of law», correlated with each other as a part and a whole, where the whole is the «source of law», while the «form of law» is its part. Attention is drawn to the multifaceted nature of the category of «source of law», analyzes the meaning of this concept in the material, ideological, historical and formal-legal senses, and, as a result, provides its own definition, according to which the source of law should be understood as a unique historical legal phenomenon that provides social conditioning and public awareness, is the result of the activities of the state with the creation of generally binding rules of behavior, which in the future are ensured by measures of state coercion and have an external form of reflection.

The concept of «system of sources of law», its main features and classifications are analyzed, and in the context of the process of emergence, formation and development, individual stages are investigated, in particular: the stage of origin (embryonic development), formation, stabilization (systematization), destabilization (decline), memorial stage.

The actual definition of the concept of «system of sources of law» is proposed, which should be understood as an internally structured and hierarchical

system of interconnected and mutually agreed elements that contain regulatory and legal provisions that are objectified in external forms of law.

The doctrinal teachings on the sources of criminal procedural law of Ukraine and their specific forms of reflection are studied, some of them are analyzed, and, as a result, a specific structure of such sources is proposed, which should include: the Constitution of Ukraine; international treaties, the consent to which is binding has been given by the Verkhovna Rada of Ukraine; the Criminal Procedure Code of Ukraine; laws of Ukraine, which regulate the issues of criminal proceedings, provided that they do not contradict the Criminal Procedure Code of Ukraine and the Constitution of Ukraine; decisions of the Constitutional Court of Ukraine when assessing the compliance of the sources of criminal procedural law of Ukraine with the Fundamental Law of Ukraine; decisions of the European Court of Human Rights, which established violations of human rights and fundamental freedoms; resolutions of the Supreme Court, which formulated legal conclusions on the application of legal norms.

The dissertation pays special attention to the history of the emergence and approaches to understanding judicial precedent, as the central figure of this study. In particular, an analysis of the features of English and American judicial precedents was conducted, differences in their legal application were identified, the most famous judicial precedents were partially analyzed, the doctrine of «stare decisis», the structure of judicial precedent were characterized, with the separation of its mandatory and derivative parts (*ratio decidendi* and *obiter dictum*).

The concept of «established judicial practice» (*jurisprudence constante*) is described, the role of judicial precedent in continental law countries is indicated, and a parallel is drawn between judicial precedent and judicial practice.

As a result, it is noted that although the effect of judicial precedent on the European continent is rather limited and inherent in individual legal systems, it is impossible not to note its growing role, in particular, as a source of criminal procedural law in the legal system of Ukraine.

A study of judicial precedent is conducted in retrospect, by providing an assessment of a kind of transformation of this legal phenomenon in the criminal procedural sense both before and after our state gained independence.

Such a study made it possible to understand the will of the legislator, to realize general trends, and, in turn, to predict, and, most importantly, to suggest ways of further improving the legislation so that judicial precedent takes its rightful place among the sources of criminal procedural law of Ukraine. In particular, it was established that the highest level of legislative regulation of the category of judicial precedent took place from 07.07.2010 to 12.02.2015, when the binding nature of the decisions of the Supreme Court of Ukraine was guaranteed, certain grounds for appealing court decisions that have become legally binding in the event of unequal application of legal norms were determined, the need for the Supreme Court of Ukraine to clearly formulate a conclusion on how exactly the relevant norm of the Law of Ukraine on Criminal Liability for such socially dangerous acts should be applied was foreseen, and most importantly, in practice, proper implementation of the relevant legislative provisions was ensured.

At the same time, with the adoption of the Law of Ukraine «On Ensuring the Right to a Fair Trial», and in the subsequent Law of Ukraine «On the Judicial System and the Status of Judges», the category of the mandatory nature of the legal positions of the Supreme Court ceased to exist.

Among other things, a comprehensive study of the legal nature of the resolutions of the panels of judges, chambers, the joint and Grand Chamber of the Supreme Court was conducted, as a result of which it was established that judicial practice does not have a single understanding of the nature of the legal conclusions of the panels of judges, chambers and the joint chamber of the Cassation Criminal Court within the Supreme Court, as well as the Grand Chamber of the Supreme Court, which results in ignoring individual positions of the Supreme Court.

It is substantiated, with reference to the norms of the Criminal Procedure Code of Ukraine, that the resolutions of the panel of judges of the Cassation Criminal Court within the Supreme Court not only contain conclusions on the

application of the norms of law in similar legal relations, but moreover, the legislator has provided for a legal mechanism (grounds and procedure) for departing from such conclusions of the panels of judges.

It is concluded that since each judge of the Supreme Court is endowed with the same legal status, and accordingly with powers, for the purposes of real, rather than formal, confirmation of judicial precedent as a source of criminal procedural law of Ukraine, the legal status of the resolutions of the panels of judges, chambers and the joint chamber of the Cassation Criminal Court within the Supreme Court should be the same for all local and appellate courts, as well as for the cassation court itself.

It was noted that judges of local, appellate and cassation criminal courts must equally apply conclusions on the application of legal norms in similar legal relations set out in the resolutions of the panels of judges, chambers and the joint chamber of the Cassation Criminal Court within the Supreme Court, while having the right to deviate from them, while clearly stating the reasons for disregarding the legal position formulated in the resolution of the Supreme Court.

As for the Grand Chamber of the Supreme Court and its implementation of the provisions of Part 5 of Article 434-1 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, in this case it was noted that both for judges of local and appellate courts and for judges who are members of the panels of judges, chambers, the joint and Grand Chamber of the Supreme Court, the relevant legal conclusions of the Grand Chamber of the Supreme Court must be mandatory in the context of law enforcement.

At the same time, the right to overcome such legal positions should relate exclusively to the review by the Grand Chamber of the Supreme Court itself of those legal conclusions that were previously formulated by them.

It is emphasized that one of the directions for improving the legal nature of the legal positions of the Criminal Court of Cassation within the Supreme Court, as well as the Grand Chamber of the Supreme Court, is the legislative regulation of the structure of the relevant Supreme Court resolutions.

In this regard, a comparison of the structure of Anglo-American and Ukrainian judicial precedents was made, in particular, categories were highlighted that may fall under the categories of «ratio decidendi» and «obiter dictum» in the context of Supreme Court resolutions.

It was noted that the existing judicial practice of the Supreme Court on the issues of the structure of reflecting a legal conclusion regarding the application of legal norms in similar legal relations is not uniform, in turn, the provisions of the Criminal Procedure Law of Ukraine do not contain a separate legislative regulation of this issue.

Some legislative changes are proposed, in particular, in order to ensure the quality, clarity and effectiveness of the Supreme Court's resolutions, which set out the legal conclusion on the application of legal norms in similar legal relations, attention is drawn to the need to make changes regarding the necessity of setting out a legal conclusion on the application of legal norms in similar legal relations, and attention is also paid to the technique of setting out by the court of cassation instance conclusions on the application of legal norms in similar legal relations.

Considerable attention is paid to the no less important category, which should not only be understood, but also be regulated by law - the category of similarity (relevance) of legal relations in the practice of the Criminal Court of Cassation within the Supreme Court.

A kind of substantive and procedural tests for determining the similarity of legal relations are proposed, a list of their possible elements is given, taking into account which such tests can be practically implemented, and the implementation of their individual elements is demonstrated primarily in view of existing judicial practice, after which the implementation of tests for checking the issue of similarity of legal relations is demonstrated using the example of a specific resolution of the Supreme Court.

In the context of the above, attention is drawn to the fact that:

1) at this level (doctrinal) it is advisable to propose our own approaches to checking the issue of similarity of legal relations, which can be introduced either

by the Cassation Criminal Court within the Supreme Court, or by the Grand Chamber of the Supreme Court, i.e. it makes no sense to legislate the specified test(s), and there is no practical possibility to implement it;

2) for the criminal law of Ukraine and the criminal procedural law of Ukraine, a universal test for verifying the similarity of legal relations cannot be determined, and therefore, for substantive and procedural law, separate criteria (tests) for determining the similarity of legal relations should be proposed: substantive and procedural;

3) the separate substantive and procedural tests for determining the similarity of legal relations can be applied simultaneously, when deciding on the application of one legal conclusion;

4) the elements that are subject to consideration when applying the test (tests) for verifying the similarity of legal relations are not exhaustive;

5) to establish the fact of similarity and/or dissimilarity of legal relations, it is sufficient to properly apply one of the elements of the relevant substantive or procedural test, while in the presence of similar and different elements, one should proceed from the factual circumstances of the criminal proceedings, in particular in terms of the possibility of partial application of the legal conclusion.

As a result, it was proposed that similar in the field of criminal justice should be considered relations in which issues of criminal and/or criminal procedural legislation are reflected in common by one or more criteria in at least two cases.

Among other things, it was noted the need to develop rules for departing from legal conclusions of panels of judges, chambers and the joint chamber of the Cassation Criminal Court within the Supreme Court, as well as to identify the grounds for referring criminal proceedings to the Grand Chamber of the Supreme Court.

In the context of the grounds for transferring criminal proceedings to the Grand Chamber of the Supreme Court, the following were highlighted: ambiguity and/or ineffectiveness of a previously formulated legal conclusion, a vivid manifestation of which may be the lack of its application in judicial practice;

change in legislation; recognition by the Constitutional Court of Ukraine of a certain legal provision as unconstitutional; change in judicial practice in matters related to the legal conclusion; other grounds determined by the Grand Chamber of the Supreme Court in its own decisions.

At a minimum level, the following rules for departing from the legal positions of the court of cassation are proposed, which should be followed by judges of lower instances and/or units of the Supreme Court, namely:

1. Departure is possible only from a legal conclusion, and not from the wording that is included in the category of the court's motives when issuing a decision;

2. The legal conclusion of the panel of judges, chamber and/or joint chamber of the Cassation Criminal Court within the Supreme Court, from which the judge departs, must be relevant to the factual circumstances of the specific criminal proceedings within the framework of which such departure is made;

3. The judge must be familiar with the full content of the resolution of the panel of judges, chamber and/or joint chamber of the Cassation Criminal Court within the Supreme Court, within which the legal conclusion is set out, as well as with the practice of applying such a legal conclusion by courts in order to correctly interpret the position of the court of cassation;

4. The judge must be familiar with alternative, later legal positions of the panel of judges, the chamber and/or the joint chamber of the Criminal Court of Cassation within the Supreme Court, which must have priority over the earlier positions of the court of cassation;

5. The judge must be guided by the principle that the conclusions contained in the judicial decisions of the chamber of the Criminal Court of Cassation have precedence over the conclusions of the panel of judges, the conclusions of the joint chamber of the Criminal Court of Cassation within the Supreme Court over the conclusions of the chamber or panel of judges of this court, and the conclusions of the Grand Chamber of the Supreme Court over the conclusions of the joint

chamber, chamber and panel of judges of the Criminal Court of Cassation within the Supreme Court;

6. In his own decision, the judge must clearly indicate the legal basis for disregarding the legal opinion of the panel of judges, chamber and/or joint chamber of the Cassation Criminal Court within the Supreme Court (its ineffectiveness, ambiguity, inconsistency, groundlessness, imbalance, error, etc.);

7. When departing from the legal opinion of the panel of judges, chamber and/or joint chamber of the Cassation Criminal Court within the Supreme Court, the judge and/or panel of judges must state his own conclusion on the application of the rule of law;

8. The subsequent judicial practice of the judge and/or panel of judges must correspond to the legal position that was formulated as a result of disregarding the legal opinion of the panel of judges, chamber and/or joint chamber of the Cassation Criminal Court within the Supreme Court;

9. If, based on the results of the cassation review, the court of cassation instance establishes the incorrectness of the position of the judge of the lower instance, the subsequent judicial practice of the relevant judge and/or panel of judges must correspond to the position of the court of cassation instance.

At the same time, it is emphasized that at the legislative level it is necessary to establish that: (1) a departure is possible only from a legal conclusion for (2) similar legal relations, with (3) a clear justification of how the relevant rule of law should be applied.

Finally, a separate section of the study is devoted to the proposed legislative changes that relate, in particular: to consolidating the place of judicial precedent among the criminal procedural legislation of Ukraine; ensuring the implementation of its legal nature in relation to subjects of power, with the provision of specific consequences as a result of ignoring it; changes in approaches to the categorical apparatus in the context of its application, delimitation of its legal force in relation to individual units of the Supreme Court; elimination of discrepancies in law enforcement activities; improvement of the legal technique of presenting a judicial

precedent (legal opinion), consolidation of the grounds and procedure for departing from it; settlement of the issue of the consequences of possible ignoring of a judicial precedent; settlement of the grounds for annulment and amendment of judicial decisions due to its non-application, etc.

It is noted that a comprehensive approach to improving national legislation can help ensure the functioning of judicial precedent as a source of criminal procedural law of Ukraine, and finally, a definition of the category of judicial precedent is proposed:

Judicial precedent is an undoubted legal phenomenon designed to ensure the unity and stability of judicial practice, the efficiency and effectiveness of resolving criminal law disputes, the manifestation of which are the legal conclusions of the Supreme Court, which are subject to application by subjects of government authority, as well as by courts in their law enforcement activities.

Keywords: *criminal proceedings, evidence, pretrial investigation, judicial precedent, case law, source of law, judicial control, resolution, legal opinion, court, practice of the Supreme Court, similar legal relations, criteria for derogation, interpretation, judge.*

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації

1. Шугалевич І.В. Ratio decidendi vs obiter dictum у постановках колегій суддів та судових палат Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду. Вісник Одеського національного університету. *Правознавство*. 2025. № 2. С. 52-56.

DOI: [https://doi.org/10.32782/2304-1587/2025-27-2\(41\)-9](https://doi.org/10.32782/2304-1587/2025-27-2(41)-9)

2. Шугалевич І.В. Правова природа правових висновків колегій суддів, судових палат та об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, а також Великої Палати Верховного Суду: законодавчий стан та перспективи розвитку. *Право і суспільство*. 2025. № 5. С. 272-279.

DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.5.2.34>

3. Шугалевич І.В. Правила відступу від правових висновків колегій суддів та судових палат Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду. *Держава і регіони*. 2025. № 4. С. 53-57.

DOI: <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2025.4.7>

Наукові праці, що додатково відображають результати дисертації та засвідчують апробацію її матеріалів

4. Шугалевич І.В. Щодо питання обов'язковості (необхідності врахування) постанов колегій суддів Верховного Суду. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень* : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. – Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. – Т. 2. С. 384-387.

5. Шугалевич І.В. Правова природа постанов Верховного Суду. *Європейські орієнтири розвитку України: нові виміри у воєнний час* : у 2 т. : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (Одеса, 16 травня 2025 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. – Одеса : Фенікс, 2025. – Т. 1. С. 641-644.

6. Шугалевич І.В. Прецедентна роль правових висновків Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду. *Інновації в юриспруденції: від теорії до практики правозастосування*. Матеріали науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 13-14 лютого 2026 р.). – Одеса: Видавництво «Молодий вчений», 2026. С. 189-192.

7. Шугалевич І.В. Обов'язковість висновків щодо застосування норм права, викладених у постановах Верховного Суду для суб'єктів владних повноважень. *Актуальні дослідження правової та історичної науки*. Випуск 81: матеріали Міжнародної наукової інтернет-конференції (м. Тернопіль, Україна, м. Ополе, Польща, 12 – 13 березня 2026 р.) / редкол. : О. Яремко та ін. ГО “Наукова спільнота”. WSZIA w Opolu. Тернопіль : ФО-П Шпак В.Б. 2026. С. 72-75.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	25
ВСТУП.....	26
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СУДОВОГО ПРЕЦЕДЕНТУ	37
1.1. Поняття «джерело права»: історія виникнення та підходи до розуміння.....	37
1.2. Система джерел права: джерела кримінального процесуального права України	49
1.3. Судовий прецедент: поняття, історія виникнення та підходи до розуміння.....	68
РОЗДІЛ 2. ВЕРХОВНИЙ СУД ЯК СУБ'ЄКТ ТВОРЕННЯ СУДОВОГО ПРЕЦЕДЕНТУ: ГЕНЕЗИС, ХАРАКТЕРИСТИКА, ОСОБЛИВОСТІ	81
2.1. Трансформація судового прецеденту в правовій системі України: кримінальний процесуальний аналіз законодавчих змін	81
2.2. Правові висновки Верховного Суду як вияв судового прецеденту в кримінальному процесуальному праві України: природа постанов колегій суддів, палат, об'єднаної та Великої Палати Верховного Суду	93
2.3. Структура постанов колегій суддів, палат, об'єднаної та Великої Палати Верховного Суду.....	108
РОЗДІЛ 3. ТЕНДЕНЦІЇ ПОСЛІДУЮЧОГО РОЗВИТКУ СУДОВОГО ПРЕЦЕДЕНТУ В ДІЯЛЬНОСТІ ВЕРХОВНОГО СУДУ.....	125
3.1. Критерії подібності (релевантності) правовідносин у практиці Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду та Великої Палати Верховного Суду.....	125
3.2. Правила відступу від правових висновків колегій суддів, палат, об'єднаної та Великої Палати Верховного Суду.....	141

3.3. Удосконалення законодавства: кримінальний процесуальний аспект створення передумов до забезпечення функціонування судового прецеденту в якості джерела кримінального процесуального права України.....	154
ВИСНОВКИ	170
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	176
ДОДАТКИ.....	193

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

абз. – абзац;

ВС – Верховний Суд;

ГПК – Господарський процесуальний кодекс;

ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань;

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини;

ЗУ – закон України;

КГС ВС – Касаційний господарський суд Верховного Суду;

КК – Кримінальний кодекс;

ККС ВС – Касаційний кримінальний суд Верховного Суду;

КПК – Кримінальний процесуальний кодекс;

КРЕС – Консультативна Рада Європейських суддів;

КСУ – Конституційний Суд України;

п. – пункт;

РУП ГУНП – Районне управління поліції Головного управління

Національної Поліції;

ст. – стаття;

ч. – частина.

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Необхідність утвердження законності та справедливості в ході здійснення судочинства, забезпечення прав та свобод людини та громадянина, подолання проблем, що пов'язані з колізійністю та суперечливістю законодавства, спрощення процедури судового розгляду, прискорення процесу вирішення правових конфліктів, розвантаження судів, забезпечення єдності судової практики та однаковості застосування норм права судами, реальної незалежності судової гілки влади зумовлює необхідність в дослідженні судового прецеденту як регулятора суспільних відносин в різних правових системах сучасності, та, на цій основі, визначення сучасного стану та перспектив використання судового прецеденту як джерела кримінального процесуального права України.

Загальновідомо, що судова гілка влади в Україні покликана забезпечити дотримання, унеможливлення порушення, а також відновлення вже порушених прав громадян. Забезпечення досягнення вказаних завдань є можливим в ситуації, коли уся судова система функціонує синхронно, й кожний суддя належним чином реалізує власні повноваження, дотримуючись, при цьому, відповідної ієрархії з тим, щоб до судових рішень була відповідна повага, й такі судові рішення належним чином виконувалися.

Для того щоб уможливити ухвалення усіма без винятку судами України таких судових рішень, які б відповідали критеріям законності, справедливості та вмотивованості, в рамках судової системи України й повинен функціонувати Верховний Суд, судові рішення якого будуть орієнтиром для суддів, свого роду фільтром, а також засобом усунення недосконалості законодавчої техніки шляхом власного суддівського тлумачення.

Дослідженню судового прецеденту зокрема, та дослідженню джерел права в цілому, присвячені роботи наступних вчених, а саме: Ю.В. Бауліна, О.О. Берназюк, Є.І. Бондаренко, Н.В. Глинської, О.В. Дашковської,

А.М. Долгополова, В.І. Завидняк, І.Г. Каланчи, Б.І. Квятковської, Л.А. Луць, В.В. Мадіни, Р.А. Майданика, Б.В. Малишева, А.А. Марченко, К.М. Пількова, Н.В. Пильгун, Г.Д. Стержнева, О.В. Стрельцова, М.О. Тимошенко, А.М. Толкач, Р.Б. Тополевського, Н.С. Хомюк, Ю.В. Циганюк, В.І. Цоклан, О.В. Чернецької, О.Б. Чорномаз, С.В. Шевчука, О.Г. Шило, М.М. Шумило, В.І. Ямкового та інші.

Попри значну наукову і практичну цінність праць згаданих вчених, комплексного підходу до характеристики судового прецеденту в якості постанов Верховного Суду, виходячи з існуючих протягом останніх років тенденцій судової практики, а також динамічності національного законодавства запропоновано не було, як і не було запропоновано підходів в контексті уможливлення забезпечення функціонування судового прецеденту в якості джерела кримінального процесуального права України.

Виходячи з значної кількості теоретичних та практичних питань, які потребують нагального врегулювання на доктринальному та законодавчому рівнях, наведеним пояснюється обрана тематика дослідження та її актуальність.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційне дослідження узгоджується із засадничими положеннями, визначеними в Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки, схваленому Указом Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021 та виконано в межах плану науково-дослідної роботи кафедри кримінального процесу Національного університету «Одеська юридична академія» «Реформування кримінального процесуального, кримінально-виконавчого права та оперативно-розшукової діяльності в умовах євроінтеграції та протидії злочинності в епоху цифрового суспільства» у межах виконання теми науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Правове та соціальне життя України у людиноцентристському вимірі в цифрову еру» на 2021-2025 роки, що підтверджує актуальність та цінність таких напрацювань.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є дослідження поняття, місця та ролі судового прецеденту в кримінальному процесуальному праві України з окресленням тенденцій їх розвитку.

Досягнення окресленої мети обумовлює необхідність системного розв'язання широкого кола різноманітних дослідницьких завдань, а саме:

- охарактеризувати поняття «джерело права», історію виникнення та підходи до його розуміння;
- проаналізувати систему джерел права та джерела кримінального процесуального права України;
- з'ясувати поняття «судового прецеденту», історію виникнення та підходи до розуміння;
- розкрити трансформацію судового прецеденту в правовій системі України з точки зору кримінального процесуального аналізу законодавчих змін;
- визначити природу постанов колегій суддів, палат, об'єднаної та Великої Палати Верховного Суду;
- встановити структуру постанов колегій суддів, палат, об'єднаної та Великої Палати Верховного Суду;
- виявити критерії подібності (релевантності) правовідносин у практиці Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду та Великої Палати Верховного Суду;
- висвітлити правила відступу від правових висновків колегій суддів, палат, об'єднаної та Великої Палати Верховного Суду;
- запропонувати шляхи удосконалення кримінального процесуального законодавства, задля створення передумов до забезпечення функціонування судового прецеденту в якості джерела кримінального процесуального права України.

Об'єктом дослідження виступають правовідносини, які виникають у зв'язку з дією судового прецеденту як джерела кримінального процесуального права України.

Предметом дослідження виступає судовий прецедент як джерело

кримінального процесуального права України: сучасний стан та перспективи розвитку.

Методи дослідження. Методологічним підґрунтям дисертаційного дослідження виступає комплекс загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання суспільних явищ і процесів, використаних з урахуванням визначеної мети, завдань, об'єкта та предмета даної роботи. Так, діалектичний метод забезпечив ґрунтовне розуміння сутності понять «джерело права», «система права» та «судовий прецедент» (підрозділи 1.1., 1.2., 1.3.). Системний метод та метод системно-структурного аналізу використовувався при визначенні системи джерел права та джерел кримінального процесуального права України, а також дослідженні правової природи правових висновків Верховного Суду (підрозділи 1.2., 2.2.). Метод аналізу та синтезу дав змогу визначити стан наукових досліджень проблематики категорії «джерело права» та його співвідношення з поняттям «форма права», підходів до розуміння місця та ролі судового прецеденту, а також його співвідношення з судовою практикою на рівні вітчизняної правової науки (підрозділи 1.1., 1.3.). Історичний метод використовувався для розкриття історичного розвитку українського законодавства щодо функціонування судового прецеденту у кримінальному процесуальному праві України (підрозділ 2.1.). Застосування компаративістського методу дозволило проаналізувати практику зарубіжних країн щодо врегулювання місця судового прецеденту як джерела права, а також провести порівняння структури англо-американського та українського судових прецедентів (підрозділ 1.3., 2.3.). Методи абстрагування та узагальнення застосовано для визначення критеріїв подібності правовідносин та формулювання правил відступу від висновків Верховного Суду (підрозділи 3.1., 3.2.). Формально-юридичний метод використовувався при дослідженні положень Конституції України, кримінального процесуального законодавства України, постанов Верховного Суду, рішень Європейського суду з прав людини (підрозділи 2.1., 2.2., 2.3., 3.1., 3.2.). За допомогою функціонального методу розкрито зміст та сутність структури постанов Верховного Суду, а також критеріїв

подібності правовідносин та правил відступу від висновків суду касаційної інстанції (підрозділи 2.3., 3.1., 3.2.). Логіко-нормативний метод використовувався при формулюванні змін та доповнень до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (підрозділ 3.3.).

Нормативну основу дослідження становлять: Конституція України, Кримінальний процесуальний кодекс України, Закон України «Про судоустрій і статус суддів», Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів», Закон України «Про забезпечення права на справедливий суд» та інші закони.

Теоретичну основу дисертаційного дослідження складають праці вітчизняних та зарубіжних представників загальної теорії права, кримінальної процесуальної науки та інших галузевих наук.

Емпіричну базу дослідження становлять: ухвали Верховного Суду України та постанови Верховного Суду, матеріали судової практики судів першої та апеляційної інстанцій, розміщені в Єдиному державному реєстрі судових рішень.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших, якщо не єдиних у кримінальній процесуальній доктрині, комплексних наукових досліджень теоретичних та практичних аспектів функціонування судового прецеденту як джерела кримінального процесуального права України, в контексті діяльності Верховного Суду.

Найбільш суттєвими теоретичними та практично значущими результатами, що мають наукову новизну та вказують на особистий внесок автора, є наступні:

вперше:

- здійснено ретроспективне дослідження трансформації судового прецеденту в правовій системі України з точки зору кримінального процесуального аналізу законодавчих змін;

- запропоновано використання категорії очевидного та прихованого ігнорування правових позицій Верховного Суду;
- запропоновано матеріальний та процесуальні тести на визначення подібності (релевантності) правовідносин, алгоритм дій по їх реалізації, а також авторське поняття подібних правовідносин;
- на мінімальному рівні для суддів нижчестоящих інстанцій та/або ланок Верховного Суду сформульовані правила відступу від правових позицій Верховного Суду;
- на нормативному рівні запропоновано внесення змін до частини 2 статті 1 Кримінального процесуального кодексу України в контексті доповнення кримінального процесуального законодавства України правовими висновками Верховного Суду, викладеними у його постановках;
- на нормативному рівні запропоновано доповнення приписів частини 1 статті 3 Кримінального процесуального кодексу України пунктом 13-1, шляхом законодавчого відображення поняття правового висновку Верховного Суду;
- на нормативному рівні, в цілях забезпечення єдності та сталості судової практики, утвердження дієвості судового прецеденту в його практичному сенсі, запропоновано доповнення частини 1 статті 9 Кримінального процесуального кодексу України приписами щодо необхідності додержання судом, слідчим суддею, прокурором, керівником органу досудового розслідування, слідчим, іншими службовими особами органів державної влади правових висновків Верховного Суду, за винятком випадків, передбачених цим Кодексом;
- на нормативному рівні запропоновано доповнення приписів частини 1 статті 86 Кримінального процесуального кодексу України положеннями щодо недопустимості доказів, якщо вони отримані без належного застосування суб'єктами владних повноважень правових висновків Верховного Суду;
- на нормативному рівні запропоновано доповнення частини 5 статті 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» приписами щодо

дисциплінарної відповідальності суб'єктів владних повноважень за ігнорування правових висновків Верховного Суду;

- на нормативному рівні запропоновано видозмінення частини 6 статті 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», термінологічно замінивши формулювання «врахування» на «застосування» висновків щодо застосування норм права, викладених у постановах Верховного Суду, додатково врегулювавши категорію відступу від таких правових позицій, законодавчо визначивши, що висновки Великої Палати Верховного Суду є обов'язковими для інших судів, підстави зміни яких встановлюються законом;

- на нормативному рівні запропоновано доповнення приписів частини 4 статті 434-1 Кримінального процесуального кодексу України конкретними підставами для скерування кримінального провадження до Великої Палати Верховного Суду;

- на нормативному рівні запропоновано внесення змін до частини 6 статті 368 Кримінального процесуального кодексу України, задля усунення існуючих розбіжностей в контексті того, чи мають значення в правозастосовній діяльності правові позиції Верховного Суду, в яких викладено висновки щодо процесуальних питань, тобто норм кримінального процесуального закону України;

- в контексті належної реалізації приписів частини 6 статті 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» запропоновано доповнення наведених приписів положеннями щодо дисциплінарної відповідальності суддів за ігнорування правових позицій суду касаційної інстанції;

- в продовження питання дисциплінарної відповідальності суддів за ігнорування правових висновків Верховного Суду, запропоновано доповнення пункту 1 частини 1 статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» новою підставою для дисциплінарної відповідальності судді – ігнорування правового висновку Верховного Суду;

- запропоновано ряд законодавчих змін щодо забезпечення: належного

мотивування судами першої, апеляційної та касаційної інстанцій власних рішень щодо відступу від правових позицій Верховного Суду; зазначення в мотивувальній частині постанови суду касаційної інстанції обставин, які свідчать про подібність та/або неподібність правовідносин; достатнього та зрозумілого викладу судом касаційної інстанції фактичних обставин відповідного кримінального провадження; відображення судом касаційної інстанції правового висновку у випадку, коли він формується за наслідками касаційного перегляду;

- запропоновано доповнення Кримінального процесуального кодексу України статтею «434-3. Відступ від правового висновку Верховного Суду», з чітким змістом такого законодавчого припису;

- запропоновано доповнення частини 2 статті 459 Кримінального процесуального кодексу України пунктом 5), яким до нововиявлених підстав передбачається віднесення незастосування правового висновку Верховного Суду;

- запропоновано виключення частини 4 статті 442 з Кримінального процесуального кодексу України, з урахуванням решти пропонованих законодавчих змін, в цілях уникнення плутанини та дублювання;

- запропоновано новий нормативний підхід до підстав апеляційного та касаційного оскарження, й з цією метою запропоновано доповнення Кримінального процесуального кодексу України окремою статтею, в якій буде конкретизована підстава для скасування або зміни судового рішення - «Стаття 414-1. Незастосування правового висновку Верховного Суду»;

- запропоновано авторське визначення поняття судового прецеденту, під яким слід розуміти безсумнівний правовий феномен, покликаний забезпечити єдність та стабільність судової практики, оперативність та ефективність вирішення кримінально-правових спорів, проявом якого являються правові висновки Верховного Суду, які підлягають застосуванню суб'єктами владних повноважень, а також судами у їх правозастосовній діяльності;

удосконалено:

- наукові уявлення про категорії «джерело права», «система права», «судовий прецедент», а також безпосередні різновиди джерел кримінального процесуального права України;
- усвідомлення співвідношення українського та англо-американського судових прецедентів, а також судового прецеденту та судової практики;
- концептуальні положення щодо вияву судового прецеденту серед кримінального процесуального законодавства України, а також розуміння правової природи висновків колегій суддів, палат, об'єднаної та Великої Палати Верховного Суду, їх юридичної сили та характеру;
- підходи до структурування постанов Верховного Суду, змісту їх мотивувальної частини, а також необхідності розмежування правових висновків та мотивів при постановленні рішення;
- розуміння критеріїв подібності (релевантності) правовідносин у кримінальному судочинстві, а також правил відступу від правових позицій Верховного Суду;

набуло подальшого розвитку:

- розуміння суті та місця судового прецеденту в якості джерела кримінального процесуального права України, його вияву серед кримінального процесуального законодавства України;
- уявлення щодо юридичної техніки викладу правових висновків у постановах Верховного Суду як через можливі законодавчі зміни, так і через правоорієнтуючу практику суду касаційної інстанції;
- впровадження критеріїв подібності (релевантності) правовідносин та правил відступу від правових висновків Верховного Суду у практичній діяльності місцевих, апеляційних судів та касаційного суду;
- необхідність подальшого приведення національного законодавства у відповідність з судовою практикою та/або навпаки.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що сформульовані у межах дослідження висновки, теоретичні положення та науково обґрунтовані пропозиції можуть бути використані в:

- науково-дослідній діяльності – для подальшої розробки теоретичних та практичних положень проблематики функціонування судового прецеденту як джерела кримінального процесуального права України;

- правозастосовній діяльності – для забезпечення неухильного застосування суб'єктами владних повноважень правових висновків Верховного Суду, а також слідування правовим висновкам суду касаційної інстанції усіма іншими судами (Акт впровадження Київського районного суду міста Одеси від «25» березня 2026 року);

- правотворчій діяльності – для вдосконалення Кримінального процесуального кодексу України, Закону України «Про судоустрій і статус суддів», в частині усунення прогалин, подолання існуючих колізій, а також удосконалення національного законодавства, в цілях утвердження ролі судового прецеденту в якості джерела кримінального процесуального права України;

- навчальному процесі – під час підготовки навчальних програм і лекцій, проведення різних видів занять з навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Сучасні проблеми кримінального та кримінального процесуального права» та «Актуальні питання сучасного кримінального провадження» (Акт впровадження Національного університету «Одеська юридична академія» від «27» березня 2026 року).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною, завершеною науковою працею. Сформульовані в ній положення, висновки та рекомендації, які виносяться на захист та складають її наукову новизну, розроблені автором особисто на основі персональних практичних досліджень, висновків інших науковців, нормативно-правових актів, узагальнень судової практики.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дисертаційного дослідження обговорено на засіданні кафедри кримінального процесу Національного університету «Одеська юридична академія» та оприлюднено на наступних наукових заходах: Міжнародній науково-

практичній конференції «Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень» (м. Одеса, 19 травня 2023 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Європейські орієнтири розвитку України: нові виміри у воєнний час» (м. Одеса, 16 травня 2025 року); Науково-практичній конференції «Інновації в юриспруденції: від теорії до практики правозастосування» (м. Івано-Франківськ, 13-14 лютого 2026 року); Міжнародній науковій інтернет-конференції «Актуальні дослідження правової та історичної науки» (Україна, м. Тернопіль – Польща, м. Ополе, 12-13 березня 2026 року).

Публікації. За матеріалами підготовленого дисертаційного дослідження опубліковано три статті у наукових фахових виданнях, перелік яких затверджено Міністерством освіти і науки України та чотири тез доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається із анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, які включають дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 212 сторінок, із яких основний текст – 150 сторінок, список використаних джерел (151 найменування) – 17 сторінок, додатки – 20 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СУДОВОГО ПРЕЦЕДЕНТУ

1.1. Поняття «джерело права»: історія виникнення та підходи до розуміння

Поняття «джерело права» належить до групи правових понять, які є метафорами [1, с. 90]. Вважається, що термін «джерело права», вперше був введений в науковий обіг давньоримським мислителем Титом Лівієм, який охарактеризував Закони XII таблиць як *fons omnis publici privatique iuris* – джерело публічного і приватного права. Цей же термін зустрічається у Авла Геллія (N.A. 10.27.7.) і Цицерона (*de leg.* 1.6.20) [150, с. 61].

Характерною рисою римської правової доктрини є те, що вона не дала чіткого визначення багатьом базовим правовим поняттям і категоріям, які вона розробила і ввела в науковий обіг. Не стало винятком і «джерела права», про що відзначив ще Ф.К. Савіньї [151].

Очевидно, що відсутність єдиного розуміння та підходів до поняття «джерело права» призвело до альтернативних гіпотез, в тому числі, й в питаннях різновидів джерел права, а також часу виникнення даного правового феномену.

Для прикладу, на думку В.І. Цоклан і В.Л. Федоренко, виходячи з того, що Закони XII таблиць були далеко не першою пам'яткою давнього права, до перших джерел права слід віднести Закони царя Хаммурапі, Закони Ману тощо. Водночас до XIX століття поняття «джерело права» як сталу юридичну категорію не використовували, а тому віднесення проблеми джерел права до пріоритетних проблем давньоримської юридичної науки є фактом швидше бажаним, аніж реальним [124, с. 13].

Науковці також указують на те, що якби ця проблема тоді так висвітлювалася, то неодмінно стала б предметом відкритої дискусії серед римських юристів і знайшла б своє втілення в працях середньовічних

правознавців. Тому формування категорії «джерело права» припадає на ХІХ – перше десятиліття ХХ століття і пов’язане зі становленням низки юридичних шкіл, які намагалися сформувати власне розуміння основних правових явищ, зокрема й пов’язаних із джерелами права [104, с. 95].

У цей період часу погляди вчених на зміст поняття «джерело права» відзначалися багатоманітністю. Ця правова категорія відразу стала предметом гострих дискусій між представниками численних правових шкіл і стала важливою складовою загальної дискусії щодо сутності, змісту, форми та соціального призначення права [125, с. 7].

Примітно, що саме з огляду на власну багатозначність непоодинокими були спроби правознавців не лише вказати на неоднозначність і умовність терміну «джерело права», а й заперечити доцільність існування цієї категорії в юридичній науці взагалі. Зокрема, засновник школи нормативізму Г. Кельзен писав, що «через свою багатозначність термін «джерело права» виглядає геть непридатним для використання» [23, с. 259].

На противагу цьому, один із найвизначніших вчених-компаративістів Р. Давид наголосив на важливості категорії «джерело права» для всього суспільного устрою, неприпустимості відмови та на необхідності використання в межах правового поля [146, с. 158].

Проблемам наукового обґрунтування джерел тогочасного права приділяли увагу німецькі та австро-угорські правознавці. Зокрема, одними з перших у світовій юридичній науці поняття «джерело права» обґрунтували представники історичної школи (Г. Гуго, Г. Пухта, Ф. К. Савіньї та ін.). Скажімо, Г. Пухта вважав, що все, встановлене законом, видане конституційним порядком, має вже силу права, загальної, не заради змісту, а за формою виразу. Законодавча діяльність є одним із важливих завдань верховної влади, але полягає вона лише у вираженні загальної волі. Виникаюче, таким чином, право Г. Пухта вважав законним [124, с. 14].

В свою чергу за Г. Гегелем, логосом права є ідея права або природне право («право само в собі»). Субстанційну сутність природного права

складає людська свободна воля; модифікацією цієї волі є звичаї, договори, закони, правові принципи, судова практика. Тож за Г. Гегелем, все право не є творінням державного законодавця [31, с. 110].

Так, емпіричний або позитивний юрист вивчає чинне законодавство («право як закон», або «позитивне право»), створене та запроваджене законодавцем. Однак, створені волею державного законодавця закони, на відміну від законів природи, не є абсолютними. Внутрішній голос людини може або вступити з ними в суперечку, або погодитися з ними. Людина не зупиняється на наявне суцільному, а стверджує, що всередині себе володіє критерієм правого; вона може підкоритися владі зовнішнього авторитету, але ніколи не підкорюється їй так, як необхідності природи, бо її внутрішня сутність завжди говорить їй, як мусить бути, і вона в собі самій знаходить підтвердження або спростування того, що має силу закону [147, с. 57].

В послідуючій історії формування поняття «джерело права» було виявлено дві головні тенденції: 1) суб'єктивістська – більш рання і стійка, визначала поняття через правостворюючі сили, Бога, церкву, державу, й 2) об'єктивістська – більш пізня і фрагментарна, визначала поняття через дух, розум, свідомість, психіку, культуру [20, с. 36-37].

Попри це, в сучасній юридичній літературі до теперішнього часу немає єдності щодо того, в яких значеннях слід вживати термін «джерело права» [20, с. 37].

За загальним правилом, слово «джерело» використовується, коли позначається: (1) місце, звідки бере початок струмок води; (2) те, що дає початок чому-небудь, звідки постає, черпається щось; основа чого-небудь; вихідне начало; (3) про того або те, від кого або звідки довідуються про що-небудь; (4) писемну пам'ятку, документ, на основі якого будується наукове дослідження [105, с. 143].

З наведених дефініцій, «те, що дає початок чому-небудь», «основа», «вихідне начало», «джерело відомостей», «писемна пам'ятка» у межах

поняттєво-категоріального апарату теорії держави і права та інших юридичних наук виявляються затребуваними [20, с. 36].

Залежно від того, яку ознаку покладено в основу, визначення поняття «джерело права» може бути предметним, генетичним чи функціональним. Предметне визначення вказує на ознаку, що характеризує його сутність і зміст. Генетичне визначення свідчить про походження джерел права. Функціональне визначення своєю відмітною ознакою називає функцію, яку виконує джерело права. Отже, як зазначалося, джерело права – складне багатозначне поняття. При існуючій множинності значення слова «джерело» юристи, як правило, користуються одним із значень цього терміну. Завдання полягає в узгодженні поняття «право» з множинністю значень слова «джерело» [52, с. 12].

Що стосується безпосередньо різних точок зору на визначення джерел права, то під цим терміном зазвичай розуміють зовнішню форму та спосіб об'єктивації правових норм [6, с. 206]; офіційно об'єктивовані акти, що містять правові норми [25, с. 162]; способи офіційного вираження й закріплення правових норм; джерело інформації, що визначає, де саме знаходиться те чи інше правило поведінки, як ним керуватись та застосовувати на практиці [6, с. 209]; матеріали, що взяті за основу того чи іншого законодавства; підготовчі документи, проекти нормативно-правових актів, які використовуються в процесі тлумачення юридичних текстів [32, с. 310]; діяльність суб'єктів правовідносин, у результаті якої реалізуються їх потреби та задовольняються інтереси [18, с. 188]; політичні, економічні, соціальні, культурні та інші фактори, які породжують чи об'єктивно зумовлюють виникнення норм права; умови формування права, фактори правотворчості та суспільні цінності, що безпосередньо впливають на процес формування і функціонування права; різноманітні пам'ятки історії, літописи та звичаї, що існували історично, в певний проміжок часу, мають юридичний зміст та визначають основні напрями становлення права конкретної держави

(Руська правда, Закони Ману) [18, с. 188-189]; своєрідну силу, що створює право [32, с. 295].

На думку французького вченого Ж. Бержеля, під «джерелом права» слід розуміти змістовні та сутнісні формальні джерела. До перших належать сили, що творять право, релігійні, моральні, філософські, соціальні, ідеологічні та політичні принципи, які покладені в основу правових норм та обумовлюють їх зміст. До формальних джерел належать способи формування правових норм, тобто прийоми та акти, за допомогою яких правила стають складовою частиною позитивного права і набувають статусу норм права [143, с. 97-98].

Н.М. Пархоменко джерелом права називає зовнішню форму об'єктивації правової норми, яка тільки після об'єктивованій у певній формі стає загальнообов'язковою, а її реалізація забезпечується відповідними засобами державного примусу [51, с. 233].

М.Ю. Чижев вважав, джерелом права етичний закон. Адже він, як, доводить учений, є узгодженням колективної та індивідуальної природи людини в їх проявах. Таке узгодження можливе лише за умови самостійності особистості і є ґрунтом, на якому живе й діє справедливість. Справедливість нічого іншого не виражає, окрім узгодження етичного закону одиничності з основою (етичною) єдиного (суспільної групи). Справедливість є не що інше, як сила, що встановлює рівновагу індивіда (особистості) і колективу (єдиного соціального цілого, що охоплює особистість). Охоплення особистості етичним законом дає самостійність особистості. Самостійність особистості – необхідна умова для виникнення та здійснення справедливості. Особа засвоює обов'язки і право на основі справедливості. Перетворення поняття права на явище, яке відчують інші, закладає початок виникненню права у об'єктивному смислі (позитивного права). Зусилля особистості облаштувати самостійність свого існування і тим заспокоїти свій дух вело особистість до перетворення вимог етичного закону на зовнішній вираз, у норми права. Ці зусилля і намагання особистості тягнуть за собою утворення змісту права у

об'єктивному смислі. Норми права є примусовими лише для осіб, які діють у розріз етичним вимогам людського духу [127, с. 240].

В.М. Косович на основі соціологічного підходу до права запропонував наступну дефініцію: «Джерела права – це його ідейні витoki, в основі яких лежать аксіологічні орієнтації та правові настанови особи, соціальної групи, суспільства» [29, с. 14].

На теперішній час існують наступні домінуючі підходи до розуміння значення терміну «джерело права»:

1. Гносеологічний – полягає в тому, що джерело права визначається як джерело пізнання права, тобто те, звідки ми черпаємо свої знання про право. Це можуть бути юридичні пам'ятки історії, наприклад, «Закони Ману» в Стародавній Індії чи «Руська Правда» часів Київської Русі, судові справи та звичаї, промови видатних юристів, літописи та історичні хроніки;

2. Філософський – вказує на те, які за своїм характером (теологічні, ліберальні, консервативні) світоглядні ідеї були покладені в основу тієї чи іншої правової системи;

3. Матеріальний – визначає матеріальні, соціально-економічні умови життя суспільства, суспільні відносини в цілому, природні, культурні, політичні, релігійні та інші чинники, які обумовлюють виникнення, розвиток та зміст права. До соціально-економічних умов належить спосіб виробництва, матеріальні умови життя суспільства, форми власності. Існуючий рівень розвитку виробництва визначає потреби людей. Ці потреби є матеріальними джерелами права. Так, наприклад, у XX столітті виникли матеріальні передумови для реалізації багатьох соціальних прав: права на працю, права на соціальне страхування тощо. Будучи об'єктивно обумовленими, вони були закріплені в конституціях і законах багатьох країн. Конкретний рівень розвитку виробництва, соціально-економічні умови життєдіяльності суспільства визначають зміст і форми державної влади, норм права;

4. Ідейний – коли під терміном «джерело права» розуміють різні правові вчення, правові ідеї, концепції, правосвідомість суб'єктів правотворчості, що формують певне праворозуміння і покладені в основу норм права, впливають на їх зміст;

5. Інституційний – як правотворча діяльність органів державної влади та інститутів громадянського суспільства, які встановлюють або санкціонують норми права. У більш широкому розумінні інституційне джерело права – це держава, державна влада в силу того, що саме держава опосередковує зв'язок права з об'єктивно існуючими суспільними відносинами та надає правовим приписам загальнообов'язкового значення;

6. Формальний або юридичний (формально-юридичний) – полягає у тому, що під джерелом права розуміють різні форми (способи) зовнішнього виразу правових норм. Джерела права у формальному (юридичному) або спеціальному розумінні – це акти уповноважених суб'єктів права, що є формою вираження і закріплення правових норм. Інакше, це зовнішнє виявлення буття правових норм. Саме завдяки цьому правила поведінки набувають якості правової норми, стають загальнообов'язковими і спроможними до реалізації (якщо це необхідно) заходами державного примусу. Тобто, формальним джерелом права виступає результат правотворчої діяльності держави – форми вираження і закріплення норм права [108, с. 15-16].

Автори одного з відомих навчальних видань з теорії держави і права пропонують власні підходи до розуміння терміну «джерело права», а саме:

1. Джерела виникнення права як соціального явища, сила, що творить право (правоутворююча сила);

2. Пам'ятки історії, літератури, судові справи та звичаї, які існували історично та мали значення для чинного на той час права;

3. Певний вид діяльності державної влади з утворення правових норм;

4. Матеріали, взяті за основу того чи іншого законодавства;

5. Способи зовнішнього вияву, існування та перетворення права [17, с. 178].

Як результат, в узагальненому вигляді можливо виділити наступні значення поняття «джерело права», які відповідають вищенаведеним підходам до розуміння даного правового явища:

1. У матеріальному значенні як певні умови життєдіяльності суспільства, в тому числі і в економічній сфері, які визначають зміст об'єктивних потреб суспільного розвитку щодо їх правового забезпечення. Означене розуміння джерел права характеризує їх як комплекс факторів правоутворення, які визначають соціальну зумовленість правоутворення, впливають на формування об'єктивних потреб у зміні правового регулювання;

2. В ідеологічному значенні, відповідно до якого джерела права є результатом усвідомлення суб'єктом факторів правоутворення, формування уявлення про зміст і об'єктивність потреб у введенні, зміні або скасуванні правового регулювання суспільних відносин крізь призму положень правових вчень та доктрин, розуміння змісту, сутності правових категорій. Таким чином, джерела права фактично характеризують вплив об'єктивних потреб у зміні правового регулювання на свідомість суб'єктів правотворчості та формування відповідного уявлення щодо доцільності та необхідності зміни правового регулювання;

3. В історичному значенні, згідно з яким джерела права – це сукупність літописів, судових рішень, пам'яток права, актів, які втратили чинність, що визначають процес зародження, утворення і становлення права, його подальші зміни, слугують об'єктом врахування в процесі сучасного творення права з метою уникнення недоліків правового регулювання, максимального забезпечення досягнення бажаного правового результату при введенні правових норм, зміні або скасуванні наявних. Історичне значення джерел права характеризують їх як елемент правоутворення в частині історичного емпіричного правового надбання, яке становить правоутворюючий інтерес з

точки зору наступності права, його відповідності сучасним потребам суспільного розвитку, недопущення помилок правового регулювання, які мали місце в минулому, а також забезпечення переваг дії тих або інших положень джерел права у минулому. В контексті розуміння правоутворення джерела права в цьому випадку розглядаються як носії правової інформації, що визначають можливість і доцільність подальших змін правового регулювання шляхом правотворчої діяльності;

4. У формально-юридичному значенні, відповідно до якого джерела права – це спосіб зовнішнього виразу правової норми та становлення права, юридично-оформлений результат правоутворення у вигляді відповідного документа як форми закріплення, збереження, передачі (поширення) нормативно-правової інформації. Прикладом такого розуміння джерел права може бути будь-який нормативно-правовий акт України, в якому за допомогою юридико-технічних правил сформульовано норму права і який є результатом правоутворення та слугує засобом закріплення, збереження, передачі (поширення) нормативно-правової інформації [28, с. 25].

Варто відмітити, що до теперішнього часу найбільш вживаним є визначення поняття джерела права саме в формально-юридичному значенні, що своєю чергою, вимагає розкриття ще одного проблемного питання, а саме, питання співвідношення понять «джерело права» та «форма права».

Так, поглиблене дослідження джерел права як категорії права вимагає аналізу питань, що стосуються поняття форми права та джерела права, а саме співвідношення його форми і змісту [52, с. 12].

На переконання В.В. Решоти, доцільно виділити чотири основні комбінації теоретичних уявлень щодо порівняння джерел права і форми права:

1) перша комбінація передбачає повну тотожність та співпадіння цих категорій;

2) у другому випадку джерело права буде ширшим поняттям, ніж форма права;

3) третій варіант передбачає, що форма права, навпаки, буде ширшою за змістом, ніж джерело;

4) остання позиція передбачає, що ці терміни взагалі не співпадають і не перебувають у жодному співвідношенні [101, с. 42].

В свою чергу М.В. Мазур у найбільш загальному вигляді виділяє дві протилежні точки зору щодо питання «джерело – форма» права.

Представники першої позиції наполягають на необхідності розрізнення цих термінів і доводять перевагу одного з них над іншим. Зазвичай при цьому йдеться, з одного боку, про розуміння під джерелом права або сукупності чинників, явищ і процесів, з яких береться, черпається право (які зумовлюють зміст права), або сили, що творить право; з другого – про тлумачення форми права як правил, що були створені суспільством і схвалені державою через надання їм певної зовнішньої оболонки, а також захищені державним примусом.

Сутність іншої точки зору полягає в прирівнюванні зазначених понять, охоплює спектр думок від тези про можливість лише умовного вживання їх як синонімів «для зручності» або «через данину традиції» до повного ототожнення поняття «джерело права» у формально-юридичному сенсі з поняттям «зовнішня форма права». Представники даного підходу відповідно або доводять доцільність вживання одного з термінів при їх умовній рівності, або наполягають на їх взаємозамінності, або вважають за можливе чи навіть необхідне вживання в науковому обігу складного терміна «джерело (форма) права» [44, с. 264].

В.О. Котюк розглядає форму права як зовнішнє оформлення змісту загальнообов'язкових правил поведінки, які офіційно встановлені чи санкціоновані державною владою, або загальновизнані суспільством (наприклад, правовий звичай, рішення, прийняті на всенародних чи місцевих референдумах) [30, с. 35].

На думку І.В. Борщевського, застосування поняття форми права дозволяє пояснити різні форми і засоби правотворчості більш правильно, ніж

це може бути пов'язано з позицією поняття «джерел права». Використання терміну «джерело права» може бути виправдано в додатку до нормативних актів, судових прецедентів, правових звичаїв, що містять норми права. Однак цей термін не застосовний до актів держави (в тому числі актів судових органів), які роз'яснюють правові норми; вводять їх в дію, які припиняють їх силу, які мають нормативний характер, але не містять норм права [5, с. 10].

В праці Н.Ф. Чубохи зазначається, що форми права також розглядаються як результат правотворчої діяльності держави, яка формулює чи санкціонує правила поведінки (інколи дає згоду (дозвіл) на творення правил поведінки в майбутньому окремими суб'єктами правовідносин) і тим самим надає такому правилу поведінки нової якості – юридичної норми. Проте форма права не завжди є безпосереднім результатом правотворчої діяльності держави; участь держави в цьому процесі може здійснюватися і в непрямій, а опосередкованій формі, але така участь держави є обов'язковою.

Поняття форми права розкриває те, як право, правові норми встановлюються і зовні відображаються. Способи юридичного нормоутворення мають характерні їм форми відображення юридичних норм: одностороннє волевиявлення органів держави виражається в юридичному нормативному акті; двох- чи багатостороннє волевиявлення суб'єктів права на паритетних засадах – в юридичній нормативній угоді (договорі); санкціонування – у правовому звичаї; визнання судової практики – в судовому прецеденті. Немає ніякого протиріччя і у тому, що одна і та ж форма зовнішнього виразу права може бути результатом різних способів правотворчості (наприклад, закон як акт референдуму і як акт вищого представницького органу держави) [129, с. 107-108].

На переконання Ю.О. Тополь, коли говорять про джерела права в юридичному (формальному) розумінні, то мають на увазі різні форми (способи) зовнішнього вияву, об'єктивації правових норм, нормативної державної волі. Тільки в цьому сенсі джерела права розглядають як спеціальний юридичний термін, що використовується для позначення

зовнішніх форм вираження юридичних норм. Під цим терміном розуміється не те, що обумовлює саме існування права, а форма, в якій існують правові норми, тобто те, звідки ми черпаємо юридичні норми.

З цієї точки зору, всі форми права є джерелами, але не кожне джерело права набуває якостей офіційної норми права. Для того, щоб джерело права набуло якостей державної обов'язковості і загальності, необхідним є його офіційне визнання, тобто санкціонування органами правотворчої влади [114, с. 149-150].

Аналізуючи наведені позиції іноземних та вітчизняних науковців, вважаємо за необхідне запропонувати власну дефініцію поняття «джерело права», під яким слід розуміти унікальний історичний правовий феномен, який маючи соціальну обумовленість та суспільну усвідомленість, є результатом діяльності держави по створенню загальнообов'язкових правил поведінки, які будучи забезпеченими заходами державного примусу мають зовнішню форму відображення.

Вважаємо, що лише шляхом поєднання матеріального, ідеологічного, історичного та формально-юридичного підходів (значень) до розуміння поняття «джерела права», можливо повно та цілісно відобразити дане правове явище.

В той же час в силу власної багатозначності, надання переваги якомусь одному підходу до розуміння даного поняття не є практично можливим та доцільним.

З наведених міркувань переконані, що «джерело права» являється ширшим за своїми суттю та змістом поняттям, аніж категорія «форма права», які співвідносяться між собою як частина та ціле, де цілим виступає «джерело права», в той час як «форма права» є його частиною.

Переконані, що наведений комплексний підхід являється найбільш раціональним та таким, що дає можливість забезпечити розвиток подальших досліджень в сфері розуміння та удосконалення поняття «джерело права».

1.2. Система джерел права: джерела кримінального процесуального права України

У кожній правовій системі світу, а також у міждержавних правових системах джерела права мають характерні особливості, зумовлені соціальними факторами, відмінності щодо кількості та питомої ваги конкретних джерел. У відповідному типі правових систем, національній чи міждержавній правовій системі функціонує і специфічна система джерел права, яка формується у конкретно-історичних умовах і залежить від рівня розвитку конкретного суспільства [121, с. 28].

Ця система змінюється під впливом як зовнішніх, так і внутрішніх факторів, удосконалюється під кутом зору міжнародних, зокрема європейських правових стандартів. Водночас, вітчизняна система джерел права в сучасних умовах є нестійкою та недосконалою, що властиво нормативно-правовим комплексам перехідного періоду: в ній збільшується кількість нормативно-правових приписів, зростає питома вага дублювань, колізій, посилюється нормативно-правова інфляція [122, с. 3].

Термін «система джерел права» дедалі частіше використовується у вітчизняній юридичній літературі, хоча попри це в українській юридичній науці та практиці стійке використання має поняття «система законодавства» у широкому розумінні (як сукупність нормативно-правових актів). Останнє свідчить про те, що єдина вітчизняна концепція системи джерел права не сформована і дотепер, а це породжує низку проблем у вітчизняній юридичній науці та в юридичній практиці [121, с. 28].

Н.М. Пархоменко у монографії «Джерела права: проблеми теорії та методології» характеризує систему джерел права як органічну, комплексну, багаторівневу, динамічну й відкриту систему, складові елементи якої об'єднані структурними зв'язками, кожний елемент якої є самостійним і може бути досліджений окремо [50, с. 200].

На думку Л.А. Луць, система джерел права – це комплекс взаємопов’язаних та взаємоузгоджених нормативно-правових приписів, які об’єктивовані у відповідних зовнішніх формах і утворюють нормативно-правову організацію, необхідну для забезпечення правового регулювання у будь-якому суспільстві [42, с. 163].

На переконання Р.Б. Тополевського, систему джерел права доцільно розглядати як сукупність всіх форм юридичного закріплення й організаційного забезпечення інформації про загальнообов’язкові правила поведінки (юридичні норми) у сукупності їх взаємозв’язків (генетичних, структурних і функціональних), через які об’єктивуються нормативні приписи галузі права, нормативні складові національної або регіональної (наднаціональної) правової системи, чи міжнародного правопорядку, контроль за якими здійснюється судовими органами з урахуванням змісту основоположних принципів права [111, с. 28].

Той же Р.Б. Тополевський зазначає, що в генезі системи джерел права можна виділити наступні стадії:

1) стадія зародження (ембріонального розвитку). Період накопичення первинного нормативного матеріалу. Для домодерних суспільств це спроби оформлення правил, що склалися в процесі життєдіяльності суспільства. Для модерних суспільств це усвідомлення необхідності врегулювання певних суспільних відносин за допомогою об’єктивації права;

2) стадія становлення. Цей період передбачає усвідомлення недостатності базових джерел права і доповнення базових джерел права додатковими, нерідко на основі базових, а іноді і всупереч їм. Характерним для формування системи джерел права є значний обсяг перетворення, трансформації правосвідомості в писане право, створення численних писемних джерел, фіксація звичаю в писемних джерелах, масова фіксація казуальних і абстрактних норм. Для цього етапу характерна активна правотворчість, пошук нових можливостей правового регулювання;

3) стадія стабілізації (систематизації). Розвиток системи джерел права призводить до наявності великої кількості джерел права, частина з яких може суперечити одне одному, містити прогалини, не відповідати потребам дня. Спроба полегшення використання джерел права тягне за собою необхідність її систематизації. Проведення кодифікації в романо-германських правових системах призводить до зростання ролі законів в системі джерел права. Після систематизації система джерел права обростає новими джерелами права поки велика кількість таких джерел і відповідні труднощі при їхньому застосуванні не призведуть до потреби в їхній офіційній систематизації. На цьому етапі відкидаються несуттєві, нежиттєздатні елементи, норми, інститути. Він характеризується станом динамічної рівноваги внутрішнього змісту сформованої системи джерел права та зовнішнього середовища, під впливом якого корегується внутрішній стан системи джерел права;

4) стадія дестабілізації (занепаду). На цьому етапі система джерел права, хоча й зберігає ілюзію життєздатності, однак насправді містить глибинні протиріччя з юридичною практикою, які внаслідок особливих умов (політичних або економічних) навряд чи можна вирішити за допомогою юридичних засобів. Накопичення спонтанних змін в системі джерел права стає настільки значимим, що система вже не може існувати в попередньому режимі. Слід зауважити, що цей етап зазвичай співпадає з етапом зародження (ембріонального розвитку) нової спадкоємної системи джерел права. Таким чином, мутації системи джерел права на стадії дестабілізації можуть стати основою формування нової системи джерел права;

5) меморіальна стадія. Особливість цієї стадії пов'язана, перш за все, з письмовим закріпленням джерел права і відповідно можливістю застосування окремих її елементів в майбутньому. На цій стадії хоча правова система й припиняє функціонувати, все ж система джерел права (точніше її частина або окремі частини) продовжує своє існування, як частина нової системи джерел права. Найбільш яскравим прикладом в цьому відношенні є, звичайно, римське право, яке продовжувало існувати і застосовуватися

протягом тривалого часу після зникнення суспільства, продуктом якого воно було. У вітчизняній національній системі джерел права проявами цього виступає визнання чинності законодавства Української Радянської Соціалістичної Республіки з питань, з яких відсутнє новітнє правове регулювання, безумовно за відповідності цього законодавства Конституції України [112, с. 81].

На погляд О.І. Дунас, система джерел права відповідає принципам системи, що дозволяє досліджувати джерела права з точки зору внутрішньої організації та взаємодії із зовнішнім середовищем, тобто здатності виступати самостійним елементом системи більш високого порядку – правової системи. Відповідно, можна вирізнити такі принципи побудови системи джерел права: структурованість, системність, ієрархічність.

Так, структурованість розкриває елементний склад системи джерел права. Кожний елемент такої системи, володіючи родовими ознаками, утворює особливий вид джерел права. Види джерел права утворюють внутрішньо організовану сукупність (підсистему), що набуває властивостей системного утворення. Структура – спосіб закономірного зв'язку між складовими предметів і явищ природи та суспільства, мислення та пізнання, сукупність істотних зв'язків між виділеними частинами цілого, що забезпечує його єдність; внутрішня будова чого-небудь. Структура системи джерел права – це її внутрішня будова.

Внутрішня системність структурних елементів системи джерел права, що виступають у вигляді її підсистем. Тобто система джерел права, що існує у межах тієї чи іншої національної правової системи, має у своєму складі елементи, що також можуть виступати у вигляді систем. Між системами існують певні зв'язки, що забезпечують цілісність системи та узгодженість окремих різновидів джерел права. Виокремлення в системі джерел права окремих підсистем (нормативно-правових актів, нормативно-правових договорів тощо), які також можуть поділятися на системи (система законів та система підзаконних нормативно-правових актів), говорить про складність та

різнорівневість системи джерел права, зв'язки між цими рівнями. Система юридичних джерел права постає у вигляді цілісної, органічної, самоорганізуючої системи лише тоді, коли джерела починають розглядатися в їхніх взаємозв'язках і ієрархії як певна підпорядкована цілісність, намагаючись подолати притаманні їм колізії, коли стає можливим вирізнити існування між юридичними джерелами права різних типів зв'язків.

Ієрархія являє собою принцип структурної організації складних багаторівневих систем, що полягає в упорядкуванні взаємодії між рівнями як руху від вищого до нижчого. Ієрархічність виступає як принцип побудови системи джерел права у межах певної правової системи, зумовлюється ієрархією органів державної влади, що їх приймають, є вираженням різної юридичної сили окремих видів джерел права і пов'язаної з цим встановленої співвідповідності джерел права в органічно цілісній системі. Завдяки ієрархічному зв'язку відбувається впорядкування елементів у структурному ряду. Джерела права більшої юридичної сили містять первинні, вихідні норми, обов'язкові для джерел права меншої юридичної сили. Останні в свою чергу містять нові норми, обов'язкові для джерел меншої юридичної сили [15, с. 21].

Що ж стосується ознак системи джерел права, то Л.А. Луць виокремлює такі її основні ознаки:

- 1) система джерел права – це зовнішня форма системи права;
- 2) первинним елементом її є нормативно-правовий припис, через який формалізується та об'єктивується норма права;
- 3) нормативно-правові приписи взаємопов'язані та взаємоузгоджені;
- 4) вона є поліструктурним утворенням;
- 5) структурними частинами системи джерел права є: нормативно-правові інститути, нормативно-правові галузі та інші системні утворення;
- 6) вона є нормативно-правовою організацією, необхідною для забезпечення правового регулювання в будь-якому суспільстві;

7) нормативно-правові приписи об'єктивуються у відповідних зовнішніх формах права;

8) має динамічний, значною мірою суб'єктивний характер (залежить від діяльності суб'єктів правотворчості) [42, с. 196].

За позицією Р.Б. Тополевського, всі елементи системи джерел права незалежно від рівня регулювання можна згрупувати в три компоненти:

- 1) установчий (первинний) компонент;
- 2) розвиваючий (вторинний) компонент;
- 3) допоміжний (забезпечуючий) компонент.

До установчого компоненту можна віднести ті джерела права, які є основними для даної системи права, які конституують, визначають даний правовий механізм. Такими є загальні принципи права, конституції тощо. Так, наприклад, в Україні до такого компоненту можна віднести Декларацію про державний суверенітет, Акт про державну незалежність, Конституцію (як сукупність позитивного тексту і загальних принципів), для Європейського Союзу – це статутарні акти, тобто договори між країнами-членами Європейського Союзу, згідно з якими і існує *sui generis* правова система Європейського Союзу, а також принципи права.

Розвиваючий компонент об'єднує ті юридичні джерела права, які розвивають, конкретизують елементи первинного компоненту. Саме в них міститься основний масив юридичних норм. До цього компоненту входять закони (за винятком Конституції, конституційних законів), підзаконні акти, правові прецеденти, доктрини.

Допоміжний компонент значною мірою визначається особливостями розвитку національного законодавства. В залежності від цього сюди можуть входити нормативні акти, письмові документи, доктрини тощо, які хоча і не мають обов'язкової сили, однак мають значний вплив на інші джерела права, опосередковуючись через правотворчі органи (зокрема так зване «м'яке право») і впливаючи на подальший розвиток системи джерел права і тлумачення певних правових норм. До нього можуть бути віднесені

професійні етичні кодекси, рекомендації, міркування, керівні роз'яснення або напрямні програми тощо [113, с. 163].

Як результат, Р.Б. Тополевський пропонує наступну класифікацію систем джерел права:

1. За рівнем регулювання: міжнародна; регіональна; національна; галузева;

2. За сім'єю правової системи: традиційна; релігійна; заідеологізована; англо-саксонська; романо-германська;

3. За державним устроєм: унітарна; федеративна, котра в свою чергу поділяється на: систему джерел права федерації та систему джерел права суб'єктів федерації;

3. За рівнем відкритості суспільства: «відкритого» суспільства; «закритого» суспільства [113, с. 162].

Враховуючи наведені позиції щодо стадій розвитку, принципів побудови та ознак системи джерел права, пропонуємо власне визначення даного правового явища, під яким, вважаємо, слід розуміти внутрішньо структуровану та ієрархізовану систему взаємопов'язаних та взаємоузгоджених елементів, котрі містять нормативно-правові приписи, що об'єктивуються у зовнішніх формах права.

Що ж стосується безпосередньо означених взаємопов'язаних та взаємоузгоджених елементів, які й складають систему джерел права, то ними, вочевидь, виступають джерела права.

Так, аналізуючи джерела кримінального процесуального права України, власну увагу слід приділити наступним обставинам.

Першочергово, джерела кримінального процесуального права України розуміють як форми закріплення кримінальних процесуальних норм, що регулюють кримінально-процесуальні відносини та встановлені органами державної влади під час реалізації ними функцій у законодавчій, виконавчій і судовій сферах, а також тих, що містяться в чинних міжнародних договорах, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та практиці

Європейського суду з прав людини. Весь комплекс кримінально-процесуальних відносин регулюється системою джерел кримінального процесуального права. У свою чергу, система джерел кримінального процесуального права є єдиною, цілісною, органічно упорядкованою і цілеспрямованою, органічно відмежованою сукупністю чинних правових актів [33, с. 33].

На прикладі особливостей системи джерел права слід зауважити, що система джерел процесуального права, будучи складовою частиною системи джерел права, характеризується усіма притаманними цій системі особливостями [109, с. 120].

Відповідно, окремо характеризувати систему джерел кримінального процесуального права шляхом дублювання всіх ознак, принципів та стадій розвитку в контексті системи джерел права, попросту не видається практично необхідним.

Водночас погоджуємося з думкою М.О. Тимошенка, який вважає, що джерела кримінального процесуального права України являють собою цілісну систему, є взаємопов'язаними та обумовлені предметом правового регулювання та єдиним, основоположним імперативним методом правового регулювання. Джерела кримінального процесуального права України обумовлюють його самостійність як самостійної галузі права України [109, с. 121].

В контексті ж характеристики безпосередньо джерел кримінального процесуального права України, то розпочати слід з того, що серед вітчизняних вчених-процесуалістів немає єдиної позиції щодо різновидів джерел кримінального процесуального права України.

Зокрема, В.Т. Маляренко відносить до таких джерел: Конституцію України, Кримінально-процесуальний кодекс України, закони України, якими вносяться зміни та доповнення в Кримінальний процесуальний кодекс України; чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [48, с. 28].

На думку Є.Г. Коваленка, джерела кримінально-процесуального права можна поділити на дві групи: закони та інші нормативні акти, що містять кримінальні процесуальні норми. До першої групи він відносить: Конституцію України, Кримінальний процесуальний кодекс України, закони України про судоустрій і статус суддів, прокуратуру, адвокатуру тощо. До другої групи: укази Президента України і постанови Верховної Ради України; рішення Конституційного Суду України; міжнародні договори, угоди, конвенції [34, с. 33].

Вже згаданий М.О. Тимошенко відзначаючи факт полінормативності регулювання кримінальних процесуальних відносин, що виявляється у наявності системи правових актів національного та міжнародного права, а також нормативно-правових актів різної юридичної сили, судових актів, які закріплюють кримінальні правові норми та націлені на регулювання кримінальних процесуальних відносин, виокремлює наступні джерела кримінального процесуального права України, а саме: Конституцію України, Кримінальний процесуальний кодекс України, норми міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також Рішення Конституційного Суду України, що стосуються норм кримінального процесуального права, й виконують правотворчу і правотлумачну функції [109, с. 121].

Подібного роду є позиція Д.П. Письменного, який до джерел кримінального процесуального права України відносить: Конституцію України, Кримінальний процесуальний кодекс, інші закони України, що містять норми кримінального процесуального права, міжнародні договори, рішення Європейського суду з прав людини, а також рішення Конституційного Суду України. Вчений вважає, що основоположним кримінальним процесуальним законом України є Кримінальний процесуальний кодекс, який не зміг урахувати всіх можливих змін в економічній, політичній, соціальній та інших сферах життя суспільства, з огляду на що вдосконалення окремих його норм і процесуальних інститутів є

історичною закономірністю, яке має відповідати вимогам системності та наукової обґрунтованості [54, с. 46].

За позицією В.Т. Нора, вплив на порядок кримінального провадження мають також:

1) Конституційний Суд України, який своїми рішеннями може визнати неконституційними окремі закони, інші нормативно-правові акти або їх окремі норми (положення);

2) рішення і викладені в них правові позиції Європейського суду з прав людини, в яких дається тлумачення Конвенції (Євроконвенції) про захист прав людини і основоположних свобод;

3) постанови Пленуму Верховного Суду України, прийняті ним до вступу в силу Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 року, а зі вступом у силу останнього й постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ;

4) судові рішення Верховного Суду України, ухвалені ним після перегляду рішень судів у кримінальних справах, що набрали законної сили, але в яких міжнародна судова установа (Європейський суд з прав людини) встановила порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи;

5) нормативні акти Кабінету Міністрів України, Генеральної прокуратури України, Служби безпеки України, Міністерства внутрішніх справ України, Державної прикордонної служби України, Державної податкової адміністрації [38, с. 15-16].

Не вдаючись до розмежування понять «система джерел права» та «система законодавства» слід зауважити, що згідно статті 2 Кримінального процесуального кодексу України, кримінальне процесуальне законодавство України складається з відповідних положень Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, цього Кодексу та інших законів України [35].

З наведеного випливає, що в розрізі Конституції України, Кримінального процесуального кодексу України, ратифікованих у встановленому законом порядку міжнародних договорів, а також інших законів України, які в тій чи іншій мірі стосуються кримінального процесуального права України, будь-які неврегульованості та/або незрозумілості як на практичному, так і на законодавчому рівні відсутні.

Водночас виходячи з пропонованих підходів та позицій вітчизняних науковців, а також з огляду на приписи діючого Кримінального процесуального кодексу України видається, що суперечливими є питання віднесення до джерел кримінального процесуального права України підзаконних нормативно-правових актів, указів Президента України та постанов Верховної Ради України, рішень Конституційного Суду України, Верховного Суду України, а також Європейського суду з прав людини.

За наведеного вважаємо за доцільне розпочати з рішень Конституційного Суду України, які в якості своєрідного прецеденту тлумачення виступають джерелом кримінального процесуального права України, що обумовлено повноваженнями цього суду, встановленими Законом України «Про Конституційний Суд України».

Так, згідно пунктів 1, 2, 3 частини 1 статті 7 Закону України «Про Конституційний Суд України», до повноважень Суду належить, зокрема: вирішення питань про відповідність Конституції України (конституційність) законів України та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим; офіційне тлумачення Конституції України; надання за зверненням Президента України або щонайменше сорока п'яти народних депутатів України, або Кабінету Міністрів України висновків про відповідність Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість [91].

Відповідно виходячи хоча б з наведених повноважень Конституційного Суду України як органу конституційної юрисдикції, який вправі оцінювати на відповідність Основному Закону України ключових джерел кримінального процесуального права України, наведене само по собі свідчить про їх аналогічну сутність та віднесеність до категорії таких ж джерел.

Про наведене свідчить й існуюча судова практика Верховного Суду, в якій широко використовуються позиції органу конституційної юрисдикції – Конституційного Суду України.

Для прикладу, згідно постанови колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 08 травня 2025 року у справі №463/9486/24: «Конституційний Суд України у Рішенні від 10 квітня 2024 року № 5-р(II)/2024 визнав таким, що відповідає Конституції України (є конституційним) припис ч. 1 ст. 459 КПК України, який не містить заборони на перегляд за нововиявленими обставинами будь-яких видів судових рішень, що набрали законної сили. Разом із тим, стосовно ухвал слідчих суддів, додержання принципу остаточності судового рішення зумовлює право на їх перегляд за нововиявленими обставинами лише за наявності істотних та переконливих передумов для такого перегляду. Такими умовами Конституційний Суд України визначив потреби додержання вимог щодо розумних строків досудового розслідування, а також коли ухвала слідчого судді не відповідає вимозі справедливості та безпідставно обмежує конституційні права та свободи людини, а її подальша чинність суперечитиме меті здійснення кримінального судочинства. Перегляд ухвали слідчого судді за нововиявленими обставинами у таких випадках буде спрямований на усунення судових помилок та забезпечення захисту прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження на стадії досудового розслідування (див. абз. 3 п. 4.5 рішення КСУ № 5-р(II)/2024)» [64].

Надзвичайно слушною, в межах з'ясування наведеного питання, є позиція колишнього голови Конституційного Суду України Ю.В. Бауліна,

який зауважив, що своєю діяльністю Конституційний Суд України як гарант верховенства Основного Закону на території держави не тільки сприяє у формі конституційного судового контролю становленню та розвитку вітчизняного кримінального та кримінального процесуального законодавства, а й де-факто є одним з креативних учасників цих процесів. Правові позиції Конституційного Суду України за своєю правовою природою є специфічним джерелом права. Їх специфічність полягає у тому, що ці правові позиції формулюються під час здійснення судового конституційного контролю, який за своєю правовою природою не є нормотворчою діяльністю. Зміст конституційного контролю, який здійснює Конституційний Суд України, щодо конституційності кримінального та кримінального процесуального законів полягає у встановленні того, чи відповідають їх приписи, які відтворюють зміст та структуру кримінально-правових норм, духу та букві Конституції України. Це необов'язково текстуальне відтворення конституційних положень. Важливо, щоб при встановленні підстав кримінальної відповідальності та визначенні кримінально-правових наслідків вчинення злочину забезпечувалася відповідність положень закону тим цінностям, які закріплені в Конституції нашої держави. Кримінальний та кримінальний процесуальний закони можуть текстуально відтворювати окремі положення Конституції України, які при цьому будуть мати дуалістичну правову природу: конституційно-правову та кримінально-правову або кримінальну процесуальну правову. Але головна попередня умова забезпечення відповідності закону Конституції України – з'ясування суті конституційного регулювання певних відносин і використання галузевих засобів для втілення їх у текст закону згідно з предметом і методом кримінально-правового та кримінального процесуального правового регулювання суспільних відносин між державою та злочинцями, а також із жертвами кримінальних правопорушень [2, с. 23-24].

Що стосується рішень Європейського суду з прав людини, то попри відсутність серед науковців одностайності в питанні віднесення/не

віднесення таких рішень до джерел кримінального процесуального права України, вказане питання, в той же час, на законодавчому рівні є в достатній мірі врегульованим.

Зокрема, згідно статті 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права [16], в той час як відповідно до приписів частини 5 статті 9 Кримінального процесуального кодексу України, кримінальне процесуальне законодавство України застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини [84].

Не менш важливими в цій частині є й приписи частини 1 статті 90 Кримінального процесуального кодексу України, відповідно до яких, рішення національного суду або міжнародної судової установи, яке набрало законної сили і ним встановлено порушення прав людини і основоположних свобод, гарантованих Конституцією України і міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, має преюдиціальне значення для суду, який вирішує питання про допустимість доказів [35].

Таким чином законодавець з одного боку, передбачивши норму щодо застосування практики Європейського суду з прав людини в якості джерела права, з іншого, конкретизує, що обов'язкове значення має лише та практика, в котрій встановлено порушення прав людини і основоположних свобод, в той час як інша практика підлягає лише врахуванню.

В даному контексті заслуговує на увагу позиція О.М. Дроздова, відповідно до якої рішення Європейського суду з прав людини мають подвійний нормативний характер. Так, у випадках, коли Європейський суд з прав людини при вирішенні справи доходить висновку, що певні положення чинного кримінального процесуального законодавства України суперечать нормам Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, суди до внесення відповідних змін до кримінального процесуального

законодавства України в аналогічних ситуаціях повинні керуватися цим рішенням Європейського суду з прав людини. Тобто, такі рішення є джерелом чинного кримінального процесуального права України. Стосовно ж інших рішень Європейського суду з прав людини, то викладена в них позиція щодо інтерпретації тих або інших положень наведеної Конвенції у конкретній справі за своєю правовою природою є судовим прецедентом і має бути врахована судом при мотивуванні того або іншого процесуального рішення [14, с. 82-83].

В значній мірі схожого підходу притримується І.Г. Каланча, яка під практикою Європейського суду з прав людини як джерелом кримінального процесуального права України пропонує розуміти сукупність рішень Європейського суду з прав людини та Європейської комісії з прав людини постановного характеру, ухвалених по суті справи, що набрали чинності та містять правові позиції, які тлумачать чи уточнюють норми Конвенції та стосуються прав і свобод людини та громадянина. Перспективними напрямками подальших наукових досліджень, на її думку, є питання ролі правових актів Європейського суду з прав людини у кримінальному процесі України, а також тенденцій та динамік застосування практики Європейського суду з прав людини під час кримінального провадження [19, с. 17].

Розвиваючи питання рішень Європейського суду з прав людини, в якості джерела кримінального процесуального права України на увагу заслуговують й висновки В.Д. Юрчишина та В.В. Короля, які відмічають наступне: а) практику Європейського суду з прав людини слід розглядати як джерело кримінального процесуального права України. У системі джерел кримінального процесуального права це джерело права за юридичною силою слід розмістити одразу після міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; б) утілення практики Європейського суду з прав людини у кримінальне провадження дасть змогу посилити вже сформований механізм захисту прав та охоронюваних законом інтересів європейськими стандартами; в) визнання практики Європейського суду з

прав людини джерелом права є невідворотним процесом адаптації національного законодавства України до законодавства Європейського союзу у вигляді видання законодавчих нормативних актів, які ґрунтувалися б на відповідних нормах права Європейського Союзу; г) надзвичайно актуальним завданням слід уважати розроблення та прийняття Пленумом Верховного Суду України відповідної постанови, яка була би присвячена проблематиці застосування та врахування рішень Суду у національному, у тому числі й у кримінальному процесуальному праві. У такому правозастосовному акті слід сформувати своєрідний національний стандарт усталеної практики Європейського суду з прав людини, застосування якої забезпечуватиметься процесуальними повноваженнями та авторитетом вищого українського суду. А це опосередковано сприятиме виконанню Україною її міжнародних зобов'язань за Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод людини і зменшуватиме вірогідність визнання рішень національних судів такими, що порушують ці міжнародні зобов'язання [140, с. 76-77].

Відносно ж рішень, а якщо бути точнішим, постанов Верховного Суду, то дане питання є надзвичайно складним й таким, що підлягає подальшому дослідженню, чому й буде присвячена наступна частина даного дисертаційного дослідження.

Однак при загальному аналізі слід відмітити, що на доктринальному рівні під рішеннями Верховного Суду, як правило, розуміють судовий прецедент, в його відмінному від загальновідомого та поширюваного в англосаксонській правовій системі значення.

На думку О.О. Берназюк, судовий прецедент офіційно не визнається джерелом права в Україні, однак, як синонімічні до цієї категорії у законодавстві України застосовуються такі поняття, як «судова практика», «правовий висновок» та «правова позиція». Аналіз положень процесуального законодавства свідчить про те, що у Господарському процесуальному кодексі України, Кодексі адміністративного судочинства України, Кримінальному процесуальному кодексі України та Цивільному процесуальному кодексі

України превалює поняття «правовий висновок Верховного Суду» стосовно інших синонімічних категорій; «судова практика» визначається як сукупність правових висновків Верховного Суду з питання застосування певної норми права у конкретних правовідносинах, що характеризується відносною сталістю та узгодженістю; поняття «правова позиція» при буквальному тлумаченні стосується лише випадків висловлення Великою палатою Верховного Суду висновків з питань юрисдикції спору у подібних правовідносинах, тобто правова позиція є окремим видом правового висновку [3, с. 409].

На противагу цьому І.В. Завидняк зазначає, що прецедентні рішення виникають за результатами напрацювання судової практики і з часом відіграють важливу роль у системі джерел кримінального процесуального закону будь-якої правової сім'ї: тим самим визнається роль судового прецеденту в системі джерел кримінального процесуального закону. Своєю чергою, рішення судів, якими визнаються недійсними акти правоохоронних органів, містять прецедентні тлумачення, які виробляються судовою практикою внаслідок конкретизації норми закону, що регламентуються такою спірною нормою, і такі рішення суду є безпосереднім джерелом кримінального процесуального права [16, с. 182].

Зі свого боку вважаємо, що з огляду на низький рівень законодавчого врегулювання, судовий прецедент, у вигляді постанов суду касаційної інстанції, в яких викладено правовий висновок щодо застосування норм права, являючись джерелом кримінального процесуального права України, позбавлений можливості реалізовувати себе на практиці в тій мірі, в якій це не просто можливо, а конче необхідно з урахуванням існуючих тенденцій сучасної практики.

Так, існуюче законодавче регулювання не відповідає суспільним потребам та правовим реаліям, а відтак потребує перегляду в напрямку самовдосконалення.

Враховуючи, що по своїй суті зміст даного дисертаційного дослідження в цілому присвячений судовому прецеденту як джерелу кримінального процесуального права України, в межах даного загального підрозділу не вбачаємо за доцільне повно та всебічно аналізувати даний правовий феномен.

В той же час, в розвиток послідуєчого дослідження зауважимо, що ключовими питаннями, які підлягають з'ясуванню та розкриттю є, зокрема, питання: формування концепції обов'язковості постанов суду касаційної інстанції, й в цьому розрізі розмежування судових рішень Верховного Суду від яких можливий відступ, а від яких ні; вдосконалення юридичної техніки викладення правових висновків щодо застосування норм права та виокремлення в структурі постанов Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду своєрідних «ratio decidendi» та «obiter dictum»; розроблення правил відступу від правових висновків Верховного Суду; удосконалення кримінального процесуального та суміжного законодавства на предмет відповідальності за ігнорування правових позицій суду касаційної інстанції; формулювання чітких критеріїв подібності (релевантності) правовідносин, в аспекті вирішення питання можливості застосування правових висновків касаційного суду.

Переконані, що в результаті вирішення вищенаведених питань, будь-які сумніви щодо значення судового прецеденту як джерела кримінального процесуального права України будуть усунуті, в той час як вказаний правовий феномен буде мати можливість в дійсності виступати регулятором суспільних відносин у тій мірі, в якій це є необхідним виходячи з існуючих правових реалій.

Ну і насамкінець, відносно підзаконних нормативно-правових актів, указів Президента України та постанов Верховної Ради України, актів Кабінету Міністрів України, наказів Офісу Генерального прокурора, Служби безпеки України, Національної поліції України тощо.

Вважаємо, що вказані акти не являються джерелами кримінального процесуального права України, позаяк вони не підлягають обов'язковому застосуванню. Дійсно, такі акти можуть використовуватися при здійсненні кримінального провадження, однак в якості додаткових джерел отримання інформації, яка має значення для забезпечення досягнення завдань кримінального провадження.

В той же час, такі акти не впливають на порядок кримінального провадження та не відносяться до кримінального процесуального законодавства України, не містять загальнообов'язкових правил поведінки, які б забезпечувалися заходами державного примусу.

Як результат, вважаємо, що до джерел кримінального процесуального права України слід віднести:

- 1) Конституцію України;
- 2) міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України;
- 3) Кримінальний процесуальний кодекс України;
- 4) закони України, якими регламентовано питання кримінального провадження за умови, що вони не суперечать Кримінальному процесуальному кодексу України та Конституції України;
- 5) рішення Конституційного Суду України при оцінці на відповідність Основному Закону України джерел кримінального процесуального права України;
- 6) рішення Європейського суду з прав людини, в яких встановлено порушення прав людини і основоположних свобод;
- 7) постанови Верховного Суду, в яких сформульовано правові висновки щодо застосування норм права.

На завершення слід погодитися з думкою Ю.В. Циганюка, згідно якої джерела системи континентального кримінального процесу здебільшого – нормативно-правові акти. Однак практика Європейського суду з прав людини, а також рішення вищих судових органів влади натепер посіли своє

місце в системі джерел кримінального процесу країн континентальної правової системи. Нині таке становлення джерел є глобалізаційним процесом, який характеризується переходом від класичної системи римського права до оптимальних форм регулювання кримінальних процесуальних відносин для виконання завдань кримінального судочинства [123, с. 193].

1.3. Судовий прецедент: поняття, історія виникнення та підходи до розуміння

В оксфордському словнику Black's Law Dictionary під судовим прецедентом розуміється рішення суду, що розглядається як приклад або джерело доказів для ідентичної або подібної справи, що виникла пізніше, або подібного питання права [144].

Рене Давид під судовим прецедентом розглядає рішення з конкретної справи, яке є обов'язковим для судів тієї самої або нижчої інстанції при вирішенні аналогічних справ, або яке слугує примірним зразком тлумачення закону, що не має обов'язкової сили [146, с. 301].

У класичному розумінні прецедентом вважається рішення, яке містить створену судом загальну правову норму (лат. ratio decidendi – вирішальний довід), на якому ґрунтується рішення і на якому зобов'язані ґрунтуватися нижчестоящі суди при розгляді подібних справ [45, с. 54].

Становлення судового прецеденту як джерела права триває вже не одну тисячу років і ґрунтується на ідеї справедливості того судового рішення, яке не відрізняється від раніше прийнятого при співпадінні фактичних обставин, що розглядаються. У зв'язку з цим перші витoki цього правового феномена слід шукати в традиціях судочинства у Стародавній Греції, Стародавньому Єгипті, римському цивільному праві, а не, як вважає багато сучасних вчених, у загальному праві Англії [45, с. 52].

Зокрема, згідно дослідження А.А. Марченка, у римській юридичній літературі є текст, у якому йдеться про обов'язкову силу судового прецеденту й де згадується рескрипт імператора Септимія Севера, який приписував силу закону авторитетному судовому рішення у схожих випадках. Із тексту випливає, що практика прийняття судових рішень за прикладом попередніх рішень по схожих питаннях була досить поширеною. Уже в преторських творах епохи Республіки *iudicatum* судові рішення називається поряд з іншими джерелами права серед засобів доказування, якими користувалися адвокати в судах [49, с. 268].

В той же час саме в системі англійського права категорія судового прецеденту знайшла власне відображення в класичному розумінні, з притаманною цьому поняттю обов'язковою силою при розгляді аналогічних справ, з послідуною адаптацією, пристосуванням та розвитком (удосконаленням) в правовій системі Сполучених Штатів Америки.

Як зазначається в праці В.В. Мадіні, історично судовий прецедент бере свій початок у англійських судах, коли судді мали вирішувати велику кількість юридичних спорів в умовах нерозвиненості правових норм. Саме для уніфікації та в подальшому полегшення вирішення схожих або ідентичних кейсів судді почали використовувати судові рішення вищих судів як авторитетних вирішуючи свої справи [43, с. 85].

Загалом, в історії права Англії можна виділити чотири основних періоди: I – передував нормандському завоюванню 1066 року; II – від 1066 року до встановлення династії Тюдорів (1485 рік), – це період становлення загального права, коли воно утверджується, долаючи опір місцевих звичаїв; III – з 1485 року по 1832 рік, – період розквіту загального права, хоча воно і вимушене було піти на компроміс з додатковою правовою системою, яка знайшла своє відображення в «нормах справедливості»; IV – з 1832 року і по наш час, коли загальне право зіткнулося з небаченим розвитком законодавства і йому необхідно пристосовуватись до суспільства, де постійно зростає значення державної адміністрації [126, с. 349].

За походженням правових норм англійське право можна поділити на дві групи: загальне право і статутне право. З точки зору форми права статутне та загальне право по суті є, відповідно, законодавством та прецедентним правом (case law) [47, с. 232].

Як частково зазначалося, виникнення загального права на території Англії датується 1066 роком, коли після нормандського завоювання функцію судочинства почали здійснювати королівські суди, які були його авторами [103, с. 2].

З часу ухвалення королівськими судами низки рішень, якими потім керувалися вони та інші суди, йде відлік перших правил прецеденту, тобто одне рішення вищого суду стало обов'язковим для інших судів [103, с. 3].

В той же час на думку О.Б. Черномаз, «загальне право» і «прецедентне право» – не синонімічні поняття. Як зазначається, дійсно, розвиток загального права пов'язаний з розвитком судової системи Англії після нормандського завоювання, але на початку свого становлення загальне право не було правом прецедентним. Під останнім, як правило, розуміється право, що складається з норм і принципів, створених і застосовуваних суддями у процесі винесення ними рішення, а раннє загальне право, швидше, ближче до звичаєвого [128, с. 44].

Недоліки системи загального права (неможливість звернення у королівські суди, несправедливість рішення тощо) сприяли розвитку ідеї: «король як суверен правосуддя забезпечує справедливість підданам». На початку реалізації цієї ідеї канцлер розглядав скаргу і виносив рішення на підставі моральної норми (норми «справедливості»). Пізніше розвивається так званий «суд канцлера», утворюється специфічна судова система, яка розглядає справи на підставі «норм справедливості». Формується право справедливості як система норм, які створювалися судом канцлера, щоб доповнити систему загального права [41, с. 127-128].

Незважаючи на те, що загальне право та право справедливості розглядаються як різні системи правових норм, вони обидві у процесі свого

функціонування керувались одним методом: методом звернення до прецедентів, хоча сама доктрина прецеденту в її сучасному вигляді сформувалася лише у XIX столітті. Отже, прецедентне право Англії складається з норм, створених королівськими судами загального права та норм, створених Судом канцлера [47, с. 232].

Як зазначається, обов'язковий характер прецеденту в англійському праві можна сформулювати таким чином: 1) рішення, що виносяться Палатою лордів, становлять обов'язкові прецеденти для всіх судів і для самої Палати лордів; 2) рішення, прийняті Апеляційним судом, обов'язкові для всіх суддів, крім Палати лордів; 3) рішення, прийняті Високим Судом, обов'язкові для нижчестоящих судів; 4) рішення місцевих судів не є обов'язковими ні для цих, ні для інших суддів, і, будучи пов'язаними судовим прецедентом горизонтального рівня, не здійснюють будь-якого впливу на вищестоящі інстанції [45, с. 56].

Як влучно зауважує Л.А. Луць, англійське «загальне право» (на відміну від американського) створює класичну систему прецедентного права (права, яке створюється суддями), головною ідеєю якого є положення про те, що «судовий захист передує праву», що і сьогодні визначає основну рису англійського праворозуміння [41, с. 117-118].

Для розуміння ж природи судової правотворчості у Сполучених Штатах Америки, необхідно враховувати, що традиції прецедентного права були закладені ще на початку формування американської правової системи першими англійськими поселенцями. Механізм судової правотворчості склався в Сполучених Штатах Америки в процесі формування американської правової системи під безпосереднім впливом успадкованого з англійської практики правила прецеденту – «*stare decisis*» («стояти на вирішеному»), що й уможливило перетворення судових рішень на найважливіше джерело права та розквіт на американському ґрунті «казуального права». Також, значну роль у визнанні судових правотворчих функцій відіграв і панівний тип праворозуміння, що утвердився в американській правовій доктрині, -

соціологічна юриспруденція. У якості основного центру правотворчості соціологічна юриспруденція розглядає насамперед не законодавчі органи, а суддів, які мають знаходити «живе» право у надрах самого суспільства. Під впливом концепцій «соціологічної юриспруденції» судді почали виступати відкрито як активні учасники правотворчого процесу, а не як «автомати», які «механічно» витягують відповідну правову норму із створеної крім них правової системи й так само «механічно» додають її до конкретної справи [107, с. 527].

Водночас, ще в колоніальний період розвитку наявність особливостей у системі права Сполучених Штатів Америки не дозволило в повному обсязі прийняти систему джерел англійського права. Існували певні серйозні перешкоди до абсолютного рецепіювання англійського права на американському континенті. Свою роль відіграли політичні погляди колоністів, їхня правосвідомість. Часткове несприйняття деяких політичних і правових інститутів Англії пояснюється тим, що серед осіб, які емігрували в Америку, була значна кількість людей, які прагнули позбутися злиднів, релігійних переслідувань та свавілля влади. Проте законодавчі органи в колоніальний період через свою низьку активність не забезпечували суди необхідною нормативною базою, і тому судді, з огляду на прогалини в праві, були змушені або застосовувати англійські прецеденти, або створювати нові норми [4, с. 64].

В Сполучених Штатах Америки судовий прецедент творить Верховний Суд федерації та верховні суди окремих штатів. При цьому, як Верховний Суд Сполучених Штатів Америки, так і верховні суди штатів, розглядаючи важливі конституційні питання, не вважають себе зв'язаними своїми рішеннями; вони відповідно можуть відкинути будь-який прецедент як ретроспективно, так і в майбутньому [53, с. 76].

Як зазначає З.А. Добош, судова правотворчість Верховного Суду Сполучених Штатів Америки поділяється на два види: 1) правотворчість щодо тлумачення конституційних норм і заповнення прогалин у правовому

регулюванні; та 2) правотворчість, пов'язана зі створенням окремих нормативно-правових актів – регламентів його діяльності, спеціальних меморандумів для службовців [12, с. 39].

З часу, відколи Верховний Суд Сполучених Штатів Америки зібрався на своє перше засідання 1790 року, було винесено тисячі рішень з приводу практично всіх питань – від повноважень уряду до громадянських прав і свободи преси. Хоча чимало з цих рішень лишаються маловідомими й становлять незначний інтерес для широкої громадськості, однак деякі з них вирізняються своїм значним впливом на перебіг американської історії. Однією з таких подій стала справа «Марбері проти Медісона» 1803 року, яку часто називають найважливішим рішенням в історії Верховного Суду. Рішення по цій справі встановило принцип судового контролю й права Суду визнавати конституційність законодавчих і виконавчих актів [110, с. 82].

Так, згідно наведеного судового рішення, у випадку, якщо до одних і тих ж правовідносин застосовуються і норми закону, і норми Конституції Сполучених Штатів Америки, саме на суд покладений обов'язок визначити, положення закону чи Конституції повинні застосовуватися. В той же час, оскільки Конституція Сполучених Штатів Америки має найвищу юридичну силу, а прийнятий закон по іншому регулює відповідні правовідносини, тобто суперечить Конституції Сполучених Штатів Америки, такий закон є недійсним [149].

На думку відомого тогочасного американського політика А. Гамілтона, Верховний Суд Сполучених Штатів Америки, здійснюючи судовий контроль, «забезпечував дотримання стану, за якого воля народу, відображена в Конституції, переважала над волею законодавців, яка віддзеркалювала тимчасове волевиявлення народу. Конгрес має повноваження, делеговані народом, повинен діяти в межах Конституції, але він не може бути суддею власних повноважень; у Конституції не вказано, але можна зробити висновок, що саме суди повинні бути посередниками між народом та Конгресом» [102, с. 87].

Крім наведеного рішення у справі «Марбері проти Медісона», найвідомішими прецедентами в історії США є:

1. Про вилучення з числа доказів визнання своєї вини обвинуваченим, яке він зробив після відмови йому у побаченні із захисником (таким прецедентом стала справа Ескобедо, 1964 року);

2. Про недопустимість використання доказів, отриманих із порушенням встановлених Конституцією США гарантій законності проведення обшуку і виїмки (прецедентом стала справа Менна, 1961 року);

3. Про надання матеріально незабезпеченим засудженим судами штатів копій необхідних документів безоплатно, якщо засуджені мають намір оскаржити вирок (прецедент – справа Гріффіна, 1956 року);

4. Про недопустимість використання у суді заяв обвинуваченого, якщо йому під час перебування під вартою не було роз'яснено права не відповідати на запитання, оскільки отримана інформація в подальшому може бути використана проти нього; право мати захисника і право мати безоплатного захисника, якщо він не в змозі оплатити витрати, пов'язані із запрошенням захисника; при цьому тягар доказування того, що обвинувачений відмовився від права не відповідати на запитання, покладено на сторону обвинувачення (найвідоміший прецедент – справа Міранди, 1966 року) [13, с. 242].

Як вірно вказує Б.І. Квятковська, особливістю, що характеризує традицію загального права є доктрина «*stare decisis*». За словником Black's law dictionary «*stare decisis*» – це доктрина, в якій суд, встановивши один раз принцип права як такий, що застосовується до певного стану речей, буде слідувати цьому принципу і застосовувати його до всіх наступних справ, де факти значною мірою однакові. Термін «*stare decisis*» з латини буквально перекладається як «стояти на вирішеному», а сама фраза «*stare decisis*» є скороченим латинським висловом «*stare decisis et non quieta movere*», що означає «стояти на вирішеному (слідувати рішенню) і не турбувати раніше вирішені справи». Суть доктрини зводиться до того, що однакові чи подібні справи повинні вирішуватися однаково. Певне правило, що виводиться із

судового рішення, сприймається як взірець і застосовується при вирішенні майбутньої подібної справи, а судове рішення, в якому це правило сформульоване, стає судовим прецедентом. Тобто доктриною «*stare decisis*» забезпечується дія судового прецеденту в англо-саксонській правовій сім'ї. При цьому для доктрини ключовим є ступінь подібності. Мова йде не про тотожність фактів, оскільки кожна справа завжди має якісь свої особливості, що відрізняють її від іншої подібної справи. Коли говорять про те, що факти повинні бути значною мірою однакові, йдеться про подібність не всіх обставин справи, а тільки її істотних умов, тих, які безпосередньо пов'язані із питанням права, що підлягає вирішенню [21, с. 3-4].

Другим визначальним аспектом для застосування доктрини «*stare decisis*» є місце суду в ієрархії судової системи. Ступінь обов'язковості того чи іншого прецеденту залежить від того, який суд створив прецедент і який суд його застосовує. У західній традиції право створювати судові прецеденти належить тільки судам вищих ланок. Дія доктрини виявляється через її обов'язковість для застосування судами різних інстанцій. Традиційно ведуть мову про вертикальну дію судового прецеденту – ситуація обов'язкового поширення прецеденту на практику судів нижчих інстанцій, а також про горизонтальну його дію – обов'язковість прецеденту для судів однієї ланки, а також для суду, який створив такий прецедент [21, с. 4].

Важливе значення для характеристики судового прецеденту має і його структура. Відомо, що нормативно-правовий судовий прецедент (*stare decisis*) відрізняється від судового звичаєвого права та судової практики і містить необхідну частину «*ratio decidendi*» та похідну «*obiter dictum*». Саме необхідна частина і визначає джерельний характер судового прецеденту. Вона ж є і обов'язковою при застосуванні судового прецеденту в аналогічній справі. При цьому, судовий прецедент утворюється у контексті розгляду конкретної юридичної справи.

Під «*ratio decidendi*» розуміють правове обґрунтування, яке покладено в основу рішення і прийнято більшістю суддів. Саме у цій частині й

містяться норма чи принцип права. Під «*obiter dictum*» розуміються «похідні висловлювання суддів про право». Вони не мають обов'язкового значення, не створюють судовий прецедент, але є важливими при вирішенні наступних аналогічних справ [141, с. 28].

У країнах ж континентального права тлумачення і застосування норм права при вирішенні конкретних справ ґрунтується на засадах концепції «усталеної судової практики» (*jurisprudence constante*), за якою «низка раніше прийнятих та узгоджених судових рішень розглядається як переконливий доказ правильного тлумачення правової норми» [142, с. 396].

Для прикладу, в Іспанії судова практика, яка базується на рішеннях Верховного суду Іспанії, формує так звану «загальну правову доктрину» («*doctrinal legal*»). Її порушення, відповідно до закону, є однією з підстав оскарження судових рішень до Верховного суду [106, с. 240].

В той же час, правовою доктриною деяких країн континентального права судова практика взагалі не розглядається як джерело права. Такий підхід зумовлений тим, що суддя під час розгляду справи, по якій склалася судова практика, може винести й інше рішення, якщо впевнений в тому, що сформована практика не відповідає закону. Водночас окремі європейські країни пішли шляхом визнання концепції обмеженого судового прецеденту (квазіпрецеденту), під яким розуміються рішення вищих судових інстанцій нормативного характеру, що в процесі тлумачення закону створюють норми, які відповідають закону і підлягають обов'язковому застосуванню у подібних (аналогічних справах) [46, с. 45].

Для прикладу, правова система Литви спирається на традиції континентального права. Історично судові прецеденти не вважалися джерелами права. Конституційний суд Литви змінив таке ставлення, постановивши, що в окремих категоріях справ існуючі прецеденти, створені вищими судами, є обов'язковими не лише для судів нижчих інстанцій під час винесення рішень з аналогічних справ, а і для вищих судів, які створили такі прецеденти. Відступ від існуючих судових прецедентів зі створенням нових

прецедентів можливий лише у виняткових випадках, коли це є невідворотним, об'єктивно необхідним, конституційно обґрунтованим і належним чином вмотивовується [22, с. 204].

В Німеччині прецедент зазвичай розуміється як будь-яке попереднє рішення, яке може бути релевантним до справи, що розглядається. Це поняття передбачає певний вид обов'язковості, але його використання в юридичному дискурсі не означає нічого певного щодо природи або сили такої обов'язковості. Також для того, щоб говорити про прецедент, не обов'язкового, щоб суд, який ухвалює рішення, прямо ухвалив або сформулював рішення, яким він керуватиметься під час укладення майбутніх рішень. Достатньо бути релевантним для будь-якого майбутнього рішення [148, с. 23].

Говорячи про судовий прецедент у Франції, слід розрізняти роль прецедентів загалом (юриспруденції у французькому сенсі), яка в сучасній правовій культурі розглядається як джерело права, хоча й вторинне, та роль єдиного прецеденту з конкретного питання. Джерела права класифікуються в наступному порядку: конституція (включаючи конституційні принципи), Європейське право, закони (включаючи статутні принципи), прецеденти. Прецедент не можна порівнювати з кодексами, законами чи конституцією, оскільки прецеденти не є обов'язковими, а їх відносний авторитет може впливати лише з формального джерела права, яке прецедент застосовує та тлумачить. У цьому відношенні роль прецедентів у французькій системі можна вважати або дуже малою, або дуже важливою, залежно від того, чи розглядати обґрунтовувальний матеріал, який цитується, чи матеріал, який фактично використовується судами. Суди дуже рідко посиляються на прецеденти та не повинні базувати свої рішення на них, оскільки єдиним легітимним джерелом права є закони [148, с. 112].

В італійській правовій системі жоден прецедент не може вважатися суворо обов'язковим: головна причина цього полягає в тому, що ця система не базується на принципі формально обов'язкового прецеденту. Прецеденти

не перелічені серед джерел права, хоча іноді їх визначають як фактичні джерела. Тому ніколи не буває так, щоб прецедент застосовувався як правило для подальшого рішення. Таким чином, кожен італійський прецедент є фактичним або переконливим прецедентом, який формально не має жодної обов'язкової сили [146, с. 154].

Зазначається, що істотною відмінністю континентального прецеденту від англо-американського є те, що останній може бути створений одним судовим рішенням, в той час як континентальний прецедент створюється більш демократично – завдяки появі низки судових рішень, тобто не нав'язується «зверху», а виникає якщо не внаслідок консенсусу, то принаймні внаслідок сприйняття правової позиції значною частиною юридичної спільноти [46, с. 45].

Наведеним, власне, й обумовлені численні дискусії відносно співвідношення судового прецеденту та судової практики. Так, нерідко, континентальний прецедент ототожнюється з судовою практикою, що ми вважаємо помилковим.

Дійсно, континентальний прецедент, вочевидь, має свої особливості й не являється судовим прецедентом в розумінні англо-американського права. В той же час це не означає, що континентальний прецедент настільки суттєво відрізняється від свого класичного сприйняття, що обумовлює втрату власних особливостей.

Ключовий зміст відмінностей між класичним та континентальним судовим прецедентом зводиться до відмінностей правових систем, в межах яких судові прецеденти функціонують, а відтак й до відмінностей у підходах їх сприйняття та послідуєчого застосування.

В той же час такі відмінності не призводять до втрати власної ідентичності. Як вже зазначалося, англійський та американський судові прецеденти також мають свої відмінності та особливості, що жодним чином не позбавляє останніх своєї самоідентичності.

Саме тому вважаємо необхідним розмежовувати судовий прецедент (зокрема й континентальний) та судову практику. В цій частині погоджуємося з думкою О.Р. Дашковської, якою зазначається, що на відміну від судового прецеденту судова практика не може бути сформована на підставі одного судового рішення. Тому якщо щодо судового прецеденту зовнішньою формою його закріплення є конкретне судове рішення, на яке можна посилалися, то судова практика такої форми зовнішнього закріплення не має. У конкретних судових рішеннях можуть знаходити відображення вироблені нею положення права. Проте висновок про їх сформованість можна зробити лише у тому випадку, якщо наявна ознака повторюваності, тобто те чи інше правило, вироблене судовою практикою, щоб набути статусу правоположення, має виступити юридичною основою вирішення цілої низки справ. Така поступовість формування судової практики може забезпечувати легітимність тих правил поведінки, що формуються судовою практикою [11, с. 37-38].

Водночас це не означає, що судовий прецедент та судова практика не мають нічого спільного. Так, С.В. Шевчук у своїй монографії провів глибокий аналіз різних доктринальних джерел та виділив такі спільні ознаки судової практики та судового прецеденту як джерел права:

- 1) мають «неписаний» характер, тобто створюються судами та не є складовою частиною нормативно-правової бази;
- 2) є необхідними для постійного здійснення правосуддя та формуються у правозастосовній діяльності суду під час розгляду певної справи;
- 3) забезпечуються примусом держави;
- 4) набувають форми на основі встановлених під час суду юридичних та фактичних фактів і подій;
- 5) не мають регламентованої структури, формуються окремо кожного разу залежно від змісту судової справи [130, с. 9].

З огляду на викладене у своїй сукупності слід констатувати, що маючи власну історію виникнення, судовий прецедент в своєму класичному

розумінні притаманний англо-американській правовій системі, в якій, між тим, він має свої особливості в контексті застосування (для прикладу, англійський та американський судові прецеденти).

Будучи наділений власною структурою (*ratio decidendi* та *obiter dictum*), англо-американський судовий прецедент застосовується з огляду на доктрину «*stare decisis*», відповідно до якої встановлені вищою судовою інстанцією підходи до вирішення конкретної справи повинні застосовуватися й іншими судами при розгляді подібного роду справ.

В країнах ж континентального права підходи до розуміння судового прецеденту різняться, через що, нерідко, вказане поняття ототожнюється з судовою практикою.

Хоча дія судового прецеденту на європейському континенті є досить обмеженою й притаманною окремим правовим системам, не можливо не відмітити її зростаючу роль в правових системах згаданих країн.

Так, в межах правової системи України судовий прецедент набуває все більш вагомого значення в контексті віднесення його до джерел, зокрема, й кримінального процесуального права України, чому як зазначалося і буде присвячена наступна частина даного дисертаційного дослідження, в межах якої буде запропоноване власне визначення даного правового феномена.

РОЗДІЛ 2. ВЕРХОВНИЙ СУД ЯК СУБ'ЄКТ ТВОРЕННЯ СУДОВОГО ПРЕЦЕДЕНТУ: ГЕНЕЗИС, ХАРАКТЕРИСТИКА, ОСОБЛИВОСТІ

2.1. Трансформація судового прецеденту в правовій системі України: кримінальний процесуальний аналіз законодавчих змін

Інтеграційні та глобалізаційні процеси, постійний розвиток суспільних відносин, переосмислення існуючих джерел кримінального процесуального права, судово-правова реформа, утвердження законності та справедливості в ході здійснення судочинства, забезпечення прав та свобод людини та громадянина, подолання проблем, що пов'язані з колізійністю та суперечливістю законодавства, спрощення процедури судового розгляду, прискорення процесу вирішення правових конфліктів, розвантаження судів, забезпечення єдності судової практики та однаковості застосування норм права судами, реальної незалежності судової гілки влади зумовлює необхідність в дослідженні судового прецеденту як регулятора суспільних відносин в різних правових системах сучасності та на цій основі, визначення сучасного стану та перспектив використання судового прецеденту як джерела кримінального процесуального права України.

Незважаючи на панування в теорії та практиці уявлення про те, що виключними джерелами кримінального процесуального права в правовій сім'ї континентального права є нормативно-правовий акт та нормативний договір, з урахуванням наявності цілої низки передумов, вказане питання потребує переосмислення, зокрема в частині визначення ролі та місця судової правотворчості, з-поміж джерел кримінального процесуального права України.

В цьому розрізі неабияке значення має дослідження даного правового феномену в ретроспективі, шляхом надання оцінки свого роду трансформації судового прецеденту в кримінальному процесуальному сенсі як до, так і після набуття нашою державою незалежності.

Таке дослідження, безумовно, дасть змогу зрозуміти волю законодавця, усвідомити загальні тенденції, й, в свою чергу, спрогнозувати, а також, що основне, запропонувати шляхи подальшого вдосконалення законодавства з тим, щоб судовий прецедент нарешті зайняв належне місце серед джерел кримінального процесуального права України.

Отже, незалежність наша країна зустріла з прийнятою ще 20.04.1978 року Конституцією (Основним Законом) Української Радянської Соціалістичної Республіки, якою в Главі 18 в статті 149 передбачалося, що судами Української РСР є Верховний Суд Української РСР, обласні суди, Київський міський суд, районні (міські) народні суди. Статтею 151 Основного Закону визначалося, що Верховний Суд Української РСР є найвищим судовим органом Української РСР, який здійснює нагляд за судовою діяльністю судів республіки [26].

05.06.1981 року Верховною Радою Української Радянської Соціалістичної Республіки прийнято Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки «Про судоустрій Української РСР». В абзаці 3 статті 40 наведеного законодавчого акту закріплювалося, що Верховний Суд Української РСР вивчає і узагальнює судову практику, аналізує судову статистику і дає керівні роз'яснення судам у питаннях застосування республіканського законодавства, що виникають при розгляді судових справ. Керівні роз'яснення Пленуму Верховного Суду Української РСР являлися обов'язковими для судів, інших органів і службових осіб, що застосовують закон, по якому дано роз'яснення. Крім того законодавчо закріплювалося, що Верховний Суд Української РСР здійснює контроль за виконанням судами республіки керівних роз'яснень Пленуму Верховного Суду СРСР і Пленуму Верховного Суду Української РСР [99].

Паралельно з вказаним законодавчим актом діяв прийнятий Верховною Радою Української РСР Законом від 28.12.1960 року Кримінально-процесуальний кодекс Української РСР. Слід відмітити, що будь-яких законодавчих приписів в контексті роз'яснень Пленуму Верховного Суду

Української РСР або ж керівних роз'яснень Верховного Суду Української РСР в наведеному кодифікованому процесуальному законі передбачено не було [40].

17.06.1992 року Законом України «Про внесення змін до статті 149 Конституції (Основного Закону) України» наведений законодавчий припис викладено в наступній редакції: «Стаття 149. Судами України є Верховний Суд України, обласні суди, Київський міський суд, міжрайонні (окружні) суди, районні (міські) народні суди. Найвищий судовий контроль і нагляд за судовою діяльністю судів республіки здійснюється Верховним Судом України. Організація і порядок діяльності судів України визначаються законами України» [88].

15.12.1992 року Верховною Радою України приймається Закон України №2862-XII «Про статус суддів», яким визначається статус суддів з метою забезпечення належних умов для здійснення правосуддя, дотримання Конституції і законів України, охорони прав і свобод громадян [93].

В зв'язку з прийняттям Закону України «Про статус суддів», 24.02.1994 року Законом України «Про внесення змін і доповнень до Закону Української РСР «Про судоустрій Української РСР»», зокрема, у назві і тексті Закону слова «Української РСР» замінено у відповідному відмінку словом «Україна», статтю 20 означеного законодавчого акту викладено в наступному вигляді: «Стаття 20. Суди України. Верховний Суд України, Верховний Суд Республіки Крим, обласні, Київський і Севастопольський міські суди, міжобласний суд, міжрайонні (окружні), районні (міські) суди та військові суди регіонів, Військово-Морських Сил і гарнізонів становлять судову систему загальних судів України» [89].

28.06.1996 року приймається Конституція України, якою в статті 125 визначається, що: «Система судів загальної юрисдикції в Україні будується за принципами територіальності і спеціалізації. Найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції є Верховний Суд України. Вищими судовими органами спеціалізованих судів є відповідні вищі суди. Відповідно

до закону діють апеляційні та місцеві суди. Створення надзвичайних та особливих судів не допускається» [27].

Законом України від 21.06.2001 року «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій України»» статтю 20 наведеного законодавчого акту приведено у відповідність з Конституцією України, в той час як сам законодавчий акт доповнено главою 3-2 «Вищі спеціалізовані суди» [87].

У вказаній главі 3-2 з'явилася, зокрема, стаття 38-15, де в абзаці 2 було закріплено, що: «Вищі спеціалізовані суди вивчають та узагальнюють судову практику, дають рекомендаційні роз'яснення з питань застосування законодавства, а також здійснюють інші повноваження, надані їм законом» [87].

В той же час, попередню редакцію статті 40 означеного законодавчого акту, якою передбачалося, зокрема, що керівні роз'яснення Пленуму Верховного Суду Української РСР являлися обов'язковими для судів, інших органів і службових осіб, що застосовують закон, по якому дано роз'яснення було виключено [87].

Як результат, абзац 3 частини 1 статті 40 було викладено в наступній редакції: «Верховний Суд України: вивчає і узагальнює судову практику, аналізує судову статистику і дає роз'яснення судам у питаннях застосування законодавства, що виникають при розгляді судових справ» [100].

В наступному, а саме 07.02.2002 року Верховною Радою України приймається Закон України «Про судоустрій України», яким визначалися правові засади організації судової влади та здійснення правосуддя в Україні, система судів загальної юрисдикції, основні вимоги щодо формування корпусу професійних суддів, система та порядок здійснення суддівського самоврядування, а також встановлювався загальний порядок забезпечення діяльності судів та регулювалися інші питання судоустрою [98].

Зокрема, частинами 2 та 3 статті 18 вказаного законодавчого акту визначалося, що систему судів загальної юрисдикції складають: місцеві суди, апеляційні суди, Апеляційний суд України, Касаційний суд України, вищі

спеціалізовані суди, Верховний Суд України. Найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції визначався Верховний Суд України, в той час як вищими судовими органами спеціалізованих судів визначалися вищі спеціалізовані суди. Частиною 4 статті 18 цього законодавчого акту закріплювалося, що єдність системи судів загальної юрисдикції забезпечується, зокрема, забезпеченням Верховним Судом України однакового застосування законів судами загальної юрисдикції [98].

Серед іншого в пункті 1 частини другої статті 44 передбачалося, що Пленум вищого спеціалізованого суду дає роз'яснення з питань застосування спеціалізованими судами законодавства при вирішенні справ відповідної судової юрисдикції, в той час як частиною 1 статті 47 Закону України «Про судоустрій України» визначалося, що Верховний Суд України забезпечує однакове застосування законодавства усіма судами загальної юрисдикції, а пунктом 2 частини 2 означеної статті закріплювалося, що Верховний Суд України дає судам роз'яснення з питань застосування законодавства на основі узагальнення судової практики та аналізу судової статистики, а також у разі необхідності визнає нечинними роз'яснення Пленуму вищого спеціалізованого суду, зазначені в пункті 1 частини другої статті 44 цього Закону [98].

07.07.2010 року Верховною Радою України вперше приймається Закон України «Про судоустрій і статус суддів». Абзацом 5 частини 4 статті 17 законодавчого акту передбачалося, що єдність системи судів загальної юрисдикції забезпечується, зокрема, забезпеченням Верховним Судом України одного застосування судами (судом) касаційної інстанції норм матеріального права, в той час як пунктом 4 частини 1 статті 32 закріплювалося, що Вищий спеціалізований суд надає методичну допомогу судам нижчого рівня з метою однакового застосування норм Конституції та законів України у судовій практиці на основі її узагальнення та аналізу судової статистики, а також дає спеціалізованим судам нижчого рівня

рекомендаційні роз'яснення з питань застосування законодавства щодо вирішення справ відповідної судової юрисдикції [96].

Додатково, в пункті 2 частини 2 статті 36 передбачалося, що Пленум вищого спеціалізованого суду узагальнює з метою забезпечення однакового застосування норм права при вирішенні справ відповідної судової юрисдикції практику застосування матеріального і процесуального закону [96].

В той же час в пункті 1 частини 2 статті 38 закріплювалося, що Верховний Суд України переглядає справи з підстав неоднакового застосування судами (судом) касаційної інстанції однієї і тієї ж норми матеріального права у подібних правовідносинах у порядку, передбаченому процесуальним законом [96].

З прийняттям наведеного Закону України «Про судоустрій і статус суддів», відповідних змін зазнав й Кримінально-процесуальний кодекс України (1960 року). Зокрема, процесуальний закон доповнився Главою 32-1 під назвою «Перегляд судових рішень Верховним Судом України» [39].

В контексті досліджуваного питання, визначальними стали наступні приписи Глави 32-1 Кримінально-процесуального кодексу України, а саме:

1) приписи пункту 1 абзацу 1 статті 400-12, відповідно до яких: «Підставами для перегляду судових рішень Верховним Судом України, що набрали законної сили, є: неоднакове застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм кримінального закону щодо подібних суспільно небезпечних діянь (крім питань призначення покарання, звільнення від покарання та від кримінальної відповідальності), що потягло ухвалення різних за змістом судових рішень»;

2) приписи абзацу 1 статті 400-25, відповідно до яких: «Рішення Верховного Суду України, прийняте за наслідками розгляду заяви про перегляд судового рішення з мотивів неоднакового застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм кримінального закону щодо подібних суспільно небезпечних діянь, є обов'язковими для всіх суб'єктів

владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності зазначену норму закону, та для всіх судів України» [39].

Крім того, Законом України від 20.10.2011 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розгляду справ Верховним Судом України», частину 2 статті 400-22 Кримінально-процесуального кодексу України викладено в наступній редакції: «Якщо Верховний Суд України установить, що судові рішення у справі, яка переглядається з підстави, передбаченої пунктом 1 частини першої статті 400-12 цього Кодексу, є незаконним, він скасовує його повністю або частково і приймає нове судове рішення, яке має містити висновок про правильне застосування норми кримінального закону щодо суспільно небезпечного діяння та обґрунтування помилковості висновків суду касаційної інстанції з цього питання» [86].

13.04.2012 року у кримінальному процесуальному праві України розпочинається нова віха, яка знаменується прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу України.

Зокрема, в Кримінальному процесуальному кодексі України з'являється частина 6 статті 368, відповідно до якої: «Обираючи при ухваленні вироку норму закону України про кримінальну відповідальність, яка підлягатиме застосуванню до суспільно небезпечних діянь, суд зобов'язаний враховувати висновки Верховного Суду України, викладені в його ухвалах, у випадках, передбачених частиною другою статті 455 і частиною другою статті 456 цього Кодексу» [35].

При цьому, законодавче регулювання підстав для перегляду судових рішень Верховним Судом України, що набрали законної сили залишилося незмінним.

В той же час, зазнали часткових видозмін приписи в контексті ухвал Верховного Суду України при задоволенні заяви, або ж відмови у задоволенні заяви.

Так, частиною 2 статті 455 Кримінального процесуального кодексу України визначалося, що: «Якщо Верховний Суд України встановить, що

судове рішення у справі, яка переглядається з підстави, передбаченої пунктом 1 частини першої статті 445 цього Кодексу, є незаконним, він скасовує його повністю чи частково, змінює його і ухвалює нове судове рішення або направляє справу на новий розгляд до суду касаційної інстанції. У мотивувальній частині ухвали має міститися обґрунтування помилковості висновків суду касаційної інстанції з цього питання. У резолютивній частині нового судового рішення має міститися висновок про те, як саме має застосовуватися відповідна норма закону України про кримінальну відповідальність щодо подібних суспільно небезпечних діянь» [35].

В свою чергу в частині 2 статті 456 наведеного законодавчого акту закріплювалося, що: «Ухвала про відмову в задоволенні заяви повинна бути вмотивованою. У мотивувальній частині ухвали про відмову в задоволенні заяви у зв'язку з правильним застосуванням судом касаційної інстанції норми закону України про кримінальну відповідальність має міститися обґрунтування з цього питання, а в резолютивній частині – висновок про те, як саме має застосовуватися відповідна норма закону України про кримінальну відповідальність щодо подібних суспільно небезпечних діянь» [35].

В якості прикладу такого роду ухвал Верховного Суду України, в яких чітко зазначався висновок про те, як саме має застосовуватися відповідна норма закону України про кримінальну відповідальність щодо подібних суспільно небезпечних діянь, слід навести ухвалу судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 26 березня 2015 року (категорія справи №5-3кс15), в якій в резолютивній частині судового рішення викладено висновок відносно того, що: «Якщо винний отримує від іншої особи гроші чи інші цінності нібито для передачі службовій особі як хабар, маючи намір не передавати їх, а привласнити, вчинене належить розцінювати як шахрайство і кваліфікувати за відповідною частиною статті 190 КК. Однак якщо при цьому винний сам схилив хабародавця до передачі йому цінностей, його дії належить також кваліфікувати як підбурювання до закінченого

замаху на дачу хабара, тобто ще за частиною четвертою статті 27, частиною другою статті 15 і відповідною частиною статті 369 КК» [120].

Серед іншого, в Кримінальному процесуальному кодексі України, а саме в частині 1 статті 458 вказувалося, що: «Висновки Верховного Суду України, викладені у його ухвалях, у випадках, передбачених у частині другій статті 455 і частині другій статті 456 цього Кодексу, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності відповідну норму закону, та для всіх судів України» [35].

З прийняттям 12.02.2015 року Закону України «Про забезпечення права на справедливий суд», стаття 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» була доповнена частинами 4 та 5 наступного змісту: «Висновки щодо застосування норм права, викладені у постановах Верховного Суду України, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права. Суд має право відступити від правової позиції, викладеної у висновках Верховного Суду України, з одночасним наведенням відповідних мотивів. Висновки щодо застосування норм права, викладені у постановах Верховного Суду України, враховуються іншими судами загальної юрисдикції при застосуванні таких норм права. Крім того, абзац 5 частини 4 статті 17 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» видозмінено, законодавчо встановлено, що єдність системи судів загальної юрисдикції забезпечується, зокрема, єдністю судової практики [90, 97].

Крім того, на підставі вищевказаного законодавчого акту вносяться зміни до Кримінального процесуального кодексу України, зокрема до частини 1 статті 445, редакція якої стала мати наступний вигляд:

1. Підставами для перегляду судових рішень Верховним Судом України, що набрали законної сили, є:

1) неоднакове застосування судом касаційної інстанції однієї і тієї самої норми права, передбаченої законом України про кримінальну відповідальність, у подібних правовідносинах, що зумовило ухвалення різних

за змістом судових рішень (крім питань неоднакового застосування санкцій кримінально-правових норм, звільнення від кримінальної відповідальності чи покарання);

2) неоднакове застосування судом касаційної інстанції однієї і тієї самої норми права, передбаченої цим Кодексом, що зумовило ухвалення різних за змістом судових рішень;

3) невідповідність судового рішення суду касаційної інстанції висновку щодо застосування норм права, викладеному в постанові Верховного Суду України;

4) встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом [36].

Аналогічним чином, в частині 4 статті 455 та частині 2 статті 456 Кримінального процесуального кодексу України зазначалося, що у постанові Верховного Суду України, прийнятій за результатами розгляду заяви про перегляд судового рішення з підстав, передбачених пунктами 1 та 2 частини першої статті 445 цього Кодексу, мав міститися висновок про те, як саме повинна застосовуватися норма права, що була неоднаково застосована [36].

Водночас, частина 1 статті 458 Кримінального процесуального кодексу України зазнала видозмін, була приведена у відповідність з приписами частин 4 та 5 статті 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та була викладена в наступному вигляді: «Висновок Верховного Суду України щодо застосування норми права, викладений у його постанові, прийнятій за результатами розгляду справи з підстав, передбачених пунктами 1 і 2 частини першої статті 445 цього Кодексу, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності відповідну норму права, та для всіх судів загальної юрисдикції, які зобов'язані привести свою практику у відповідність із судовим рішенням Верховного Суду України. Суд має право відступити від правової позиції, викладеної у висновках

Верховного Суду України, з одночасним наведенням відповідних мотивів» [36].

02.06.2016 року на законодавчому рівні приймається новий Закон України «Про судоустрій і статус суддів», в якому, зокрема, в пункті 6 частини 2 статті 36 було зазначено, що Верховний Суд забезпечує однакове застосування норм права судами різних спеціалізацій у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом [94].

В свою чергу, з прийняттям 03.10.2017 року Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів», частина 6 статті 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» набуває наступного вигляду, а саме: «Висновки щодо застосування норм права, викладені у постановах Верховного Суду, враховуються іншими судами при застосуванні таких норм права» [85, 95].

В цілому, з прийняттям вказаного законодавчого акту змінюється система органів загальної юрисдикції, позаяк Верховний Суд стає судом касаційної інстанції.

Наведене призводить до суттєвих змін й в кримінальному процесуальному законі України. Так, в Кримінальному процесуальному кодексі України зникає норма, якою регламентувалися підстави для касаційного оскарження, натомість з'являються нові законодавчі приписи, якими регламентуються підстави та порядок передачі кримінального провадження на розгляд палати, об'єднаної або Великої Палати Верховного Суду (статті 434-1 та 434-2) [37].

Фактично, запроваджені Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» зміни діють й до теперішнього часу як

в Кримінальному процесуальному кодексі України, так і в Законі України «Про судоустрій та статус суддів».

За наведеного можливо прийти до наступних проміжних висновків. Першочергово слід зауважити, що ідея існування судового прецеденту як окремого джерела в кримінальному процесуальному праві України абсолютно не нова, й точно не виникла з набуттям Україною незалежності.

В той же час слід констатувати, що якоїсь послідовної позиції відносно місця судової правотворчості як для нашої правової системи в цілому, так і для системи кримінального процесуального законодавства України зокрема, не існувало ніколи.

Якщо з 05.06.1981 року прецедентний характер прослідковувався відносно керівних роз'яснень Пленуму Верховного Суду Української РСР, які наділялися обов'язковим статусом, то з 21.06.2001 року у національному законодавстві з'явилися дві нові категорії: рекомендаційних роз'яснень з боку Вищих спеціалізованих судів та роз'яснень з боку Верховного Суду України (без примітки в контексті обов'язковості, або ж навпаки).

Рівень найвищого ступеня законодавчого врегулювання категорії судового прецеденту мав місце з 07.07.2010 року по 12.02.2015 року, коли гарантувався обов'язковий характер рішень Верховного Суду України, визначалися окремі підстави для оскарження судових рішень, що набули законної сили у випадку неоднакового застосування норм права, передбачалася необхідність чіткого формулювання Верховним Судом України висновку про те, як саме повинна застосовуватися відповідна норма закону України про кримінальну відповідальність щодо подібних суспільно небезпечних діянь, й що основне, на практиці забезпечувалося належне виконання відповідних законодавчих приписів.

В той же час з прийняттям Закону України «Про забезпечення права на справедливий суд», а в послідуючому, Закону України «Про судоустрій і статус суддів», категорія обов'язкового характеру правових позицій Верховного Суду припинила власне існування.

За наведеного, тенденціям наступного розвитку та законодавчого врегулювання, забезпечення належного функціонування судового прецеденту, визначення його дійсного місця серед джерел кримінального процесуального права України буде присвячена наступна частина цього дисертаційного дослідження.

2.2. Правові висновки Верховного Суду як вияв судового прецеденту в кримінальному процесуальному праві України: природа постанов колегій суддів, палат, об'єднаної та Великої Палати Верховного Суду

Існуючі тенденції в суспільно-політичному житті країни обумовлюють необхідність розв'язання низки питань, від своєчасності вирішення яких напряду залежить відповідний результат.

Ні для кого не секрет, що наразі Україна перебуває на двох фронтах війни: зовнішньому, обумовленому військовою агресією з боку російської федерації та внутрішньому, яким є політика держави у сфері боротьби з корупцією.

Досягнення перемоги саме на внутрішньому рівні потребує забезпечення реального функціонування в країні незалежного та справедливого суду, рішення якого будуть взірцем законності, обґрунтованості та вмотивованості, з огляду на що підлягатимуть беззаперечному та безапеляційному виконанню.

Для того щоб уможливити ухвалення усіма без винятку судами України таких судових рішень, які б відповідали наведеним вище критеріям законності, справедливості та вмотивованості, в рамках судової системи України й повинен функціонувати Верховний Суд, судові рішення якого будуть орієнтиром для суддів, свого роду фільтром, а також засобом усунення недосконалості законодавчої техніки шляхом власного суддівського тлумачення [138].

Виходячи з міркувань, про які йшлося в попередньому підрозділі даного дисертаційного дослідження видається очевидним, що на думку автора рішення Верховного Суду, які містять відповідні правові висновки підпадають під категорію судового прецеденту у кримінальному процесуальному праві України.

Наведене, між тим, не свідчить про те, що прецедентний характер не можуть мати або ж не мають рішення інших судових установ, зокрема, Конституційного Суду України та/або Європейського суду з прав людини.

В той же час, конкретно дане дисертаційне дослідження присвячено прецедентному характеру безпосередньо рішень Верховного Суду, а відтак, оскільки попередньо досліджено питання трансформації позицій вищої судової інстанції в системі судоустрою, логічним продовженням розпочатого є здійснення аналізу природи правових висновків, котрі містяться у постановах колегій суддів, палат, об'єднаної та Великої Палати Верховного Суду, які на переконання автора являються безпосереднім виявом судового прецеденту в кримінальному процесуальному праві України.

До теперішнього часу ми можемо спостерігати, що судова практика не має єдиного розуміння відносно природи правових висновків колегій суддів, палат та об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, а також Великої Палати Верховного Суду, наслідком чого є ігнорування окремих позицій Верховного Суду [136].

Для прикладу, в ухвалі колегії суддів Вищого антикорупційного суду від 13 вересня 2022 року в рамках справи №991/747/20 зазначено: «Тільки в постановах палати, об'єднаної палати чи Великої Палати Верховного Суду можуть міститись висновки про те, як саме повинна застосовуватись норма права, які мають враховуватись судами при застосуванні таких норм права. Постанови колегій суддів ККС ВС не містять і не можуть містити висновків про застосування норм права, а викладене в цих постановах обґрунтування ухвалених рішень стосується виключно конкретних обставин справи, які

досліджувались судом касаційної інстанції під час розгляду касаційних скарг» [118].

Вочевидь, що такий підхід дає можливість ігнорувати правові висновки колегій суддів Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, попри їх правову природу.

Не приділяючи особливої уваги цьому питанню, звернемо увагу лише на положеннях частин 1, 2, 3 статті 434-1 Кримінального процесуального кодексу України, відповідно до яких: «Суд, який розглядає кримінальне провадження в касаційному порядку у складі колегії суддів, передає таке кримінальне провадження на розгляд палати, до якої входить така колегія, якщо ця колегія вважає за необхідне відступити від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду у складі колегії суддів з цієї палати або у складі такої палати. Суд, який розглядає кримінальне провадження в касаційному порядку у складі колегії суддів або палати, передає таке кримінальне провадження на розгляд об'єднаної палати, якщо ця колегія або палата вважає за необхідне відступити від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду у складі колегії суддів з іншої палати або у складі іншої палати чи іншої об'єднаної палати. Суд, який розглядає кримінальне провадження в касаційному порядку у складі колегії суддів, палати або об'єднаної палати, передає таке кримінальне провадження на розгляд Великої Палати Верховного Суду, якщо така колегія (палата, об'єднана палата) вважає за необхідне відступити від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду у складі колегії суддів (палати, об'єднаної палати) іншого касаційного суду» [37].

Вважаємо, що з наведених законодавчих положень видається очевидним, що постанови колегії суддів Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду не лише містять висновки щодо застосування норм

права у подібних правовідносинах, але й більше того, законодавцем передбачено правовий механізм (підстави та порядок) відступу від таких висновків колегій суддів.

В свою чергу проблематика даного питання обумовлена винятково невірним тлумаченням положень частини 4 статті 442 Кримінального процесуального кодексу України, відповідно до яких: «У постанові палати, об'єднаної палати, Великої Палати Верховного Суду має міститися висновок про те, як саме повинна застосовуватися норма права, із застосуванням якої не погодилася колегія суддів або палата, об'єднана палата, що передала справу відповідно на розгляд палати, об'єднаної палати, Великої Палати Верховного Суду» [37].

Так, поза увагою правозастосовувачів залишається те, що: (1) дана норма являється спеціальною, й передбачає винятково випадок, коли колегія суддів, палата або об'єднана палата не погоджується із застосуванням відповідної норми права; (2) дана норма жодним чином не унеможливорює зазначення відповідного висновку щодо застосування норми права колегією суддів Верховного Суду; (3) в самій нормі йдеться, зокрема, про не погодження колегією суддів з тим, як саме повинна застосовуватися норма права [135].

Тобто, приписи частини 4 статті 442 Кримінального процесуального кодексу України розраховані на подолання попередньо сформульованого правового висновку, котрий може бути сформульований й самою колегією суддів Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду. В той же час, оскільки повноваженнями подолання правових висновків колегії суддів наділені палата та об'єднана палата Верховного Суду, законодавцем й передбачено необхідність чіткого формулювання палатою та об'єднаною палатою висновку про те, як саме повинна застосовуватися норма права, із застосуванням якої не погодилася, зокрема, колегія суддів.

На користь наведених підходів свідчить й практика Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду. Зокрема, згідно постанови

колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду від 06 березня 2019 року у справі №756/5803/17-к: «Виходячи з телеологічного (цільового), логічного й системного тлумачення положень статей 434-1-434-2 КПК України і статей 13, 36 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» можна зробити висновок, що кримінальним процесуальним законом визначені процесуальні механізми забезпечення єдності судової практики, що полягають у застосуванні спеціальної процедури відступу від висновків щодо застосування норм права, викладених у раніше постановлених рішеннях Верховного Суду. Логіка побудови й мета існування цих процесуальних механізмів указує на те, що в цілях застосування норм права в подібних правовідносинах за наявності протилежних правових висновків суду касаційної інстанції слід виходити з того, що висновки, які містяться в судових рішеннях судової палати Касаційного кримінального суду, мають перевагу над висновками колегії суддів, висновки об'єднаної палати Касаційного кримінального суду над висновками палати чи колегії суддів цього суду, а висновки Великої Палати Верховного Суду над висновками об'єднаної палати, палати й колегії суддів Касаційного кримінального суду» [59].

Таким чином очевидно, що постанови колегії суддів Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду на рівні з постановами палат, об'єднаної палати та Великої Палати Верховного Суду містять висновки щодо застосування норм права у подібних правовідносинах.

Однак, чи є правова природа висновків колегій суддів, палат та об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, а також Великої Палати Верховного Суду однаковою, з цим потрібно розібратися додатково.

Вважаємо, що надання відповідей на означені питання слід здійснювати у взаємозв'язку між собою, що сприятиме їх більш повному та всебічному з'ясуванню.

Розпочати слід з того, що в кримінальному процесуальному законі України відсутня санкція за неврахування висновків Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду та Великої Палати Верховного Суду, викладених у відповідних постановах, як і належним чином не визначено серед підстав касаційного оскарження можливість посилання на неправильне застосування судом норм матеріального чи процесуального права, в розрізі, для прикладу, застосування норми права без врахування висновку щодо застосування норм права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду та/або Великої Палати Верховного Суду.

В той же час подібного роду механізми існували в кримінальному процесуальному законі України до прийняття 03.10.2017 року Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів», а на теперішній час активно застосовуються в рамках інших видів судочинства, для прикладу в рамках адміністративного судочинства, що прямо передбачено пунктом 1 частини 4 статті 328 Кодексу адміністративного судочинства України [24].

Як вбачається з частини 6 статті 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», висновки щодо застосування норм права, викладені у постановах Верховного Суду, враховуються іншими судами при застосуванні таких норм права [95].

Аналіз змісту наведеного законодавчого положення свідчить про необов'язковий характер постанов Верховного Суду для суддів, що нарівні з відсутністю будь-яких правових наслідків в результаті ігнорування таких постанов попросту нівелює їх значення, а відтак унеможливорює реальне забезпечення виконання покладених на Верховний Суд функцій та завдань на практиці.

Чи може за такого законодавчого регулювання Верховний Суд забезпечувати єдність судової практики питання більше риторичне, аніж практичне, чому в даному дисертаційному дослідженні буде присвячено окрему увагу.

В той же час, повернемося до правової природи висновків колегій суддів, палат та об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, а також Великої Палати Верховного Суду.

З аналізованих приписів статті 434-1 та частини 4 статті 442 Кримінального процесуального кодексу України, а також з огляду на постанову колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 06 березня 2019 року у справі №756/5803/17-к видається, що в ієрархії рішень Верховного Суду постанови колегії суддів займають найнижче місце.

Так, висновки колегій суддів поступаються висновкам палат, об'єднаної палати та Великої Палати Верховного Суду в контексті правозастосування, як і не передбачена для колегії суддів можливість самостійного подолання попередньо сформованого правового висновку.

В той же час, як було вище з'ясовано, колегії суддів нарівні з палатами, об'єднаною та Великою Палатою Верховного Суду формулюють висновки щодо застосування норм права у подібних правовідносинах.

На наш погляд ключовим в контексті наведеного питання є з'ясування, чи однакову юридичну силу та характер мають постанови колегій, палат, об'єднаної та Великої Палати Верховного Суду між собою, й якщо ні, то в чому полягають відмінності, й для кого такі відмінності є застосовними.

Надаючи власну оцінку наведеному питанню слід відмітити, що вже згадані приписи частини 6 статті 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» будь-якого розмежування в розрізі постанов Верховного Суду не містять.

Не містять такого розмежування й приписи кримінального процесуального закону України.

Виходячи з того, що кожний суддя Верховного Суду наділений однаковим правовим статусом, а відповідно й повноваженнями, вважаємо, що в цілях реального, а не формального утвердження судового прецеденту в якості джерела кримінального процесуального права України, правовий статус постанов колегій суддів, палат та об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду повинен бути однаковим для усіх місцевих та апеляційних судів, а також для самого касаційного суду.

Тобто, судді місцевих, апеляційних судів та касаційного кримінального суду однаково повинні застосовувати висновки щодо застосування норм права у подібних правовідносинах, викладених у постановах колегій суддів, палат та об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду.

Єдиними винятками з цього правила, вважаємо, є надання переваги, для прикладу, постановам палати над постановами колегій суддів, про що вище йшлося в контексті постанови колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду від 06 березня 2019 року у справі №756/5803/17-к.

При цьому, що стосується безпосередньо застосування правових висновків колегій суддів, палат та об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду вважаємо, що місцеві та апеляційні суди повинні мати право відступу від таких висновків, з одночасним чітким наведенням підстав для неврахування сформульованого у постанові Верховного Суду висновку.

За наведеного вважаємо, що категорія «врахування» правових висновків Верховного Суду не виправдала себе на практиці. Саме тому цю категорію слід замінити категорією «застосування» висновків Верховного Суду, передбачаючи, при цьому, можливість місцевих та апеляційних судів відступати від сформульованої практики суду касаційної інстанції.

Водночас, такий відступ не може бути формальним. Суди в обов'язковому порядку повинні наводити відповідне міркування, з огляду на

яке вони вважають, що та чи інша матеріальна або процесуальна норма повинна застосовуватися по іншому, аніж це встановлено судом касаційної інстанції.

В свою чергу, коли справа надійде на розгляд колегії суддів, палати, об'єднаної чи Великої Палати Верховного Суду, суд касаційної інстанції повинен або погодитися з висновками нижчестоящего суду та змінити власну попередньо сформовано судову практику, або ж вказати на невірне правозастосування місцевим та/або апеляційним судом.

Так, якщо Верховний Суд прийде до переконання про помилковість висновків місцевого та/або апеляційного суду, сформована у постанові суду касаційної інстанції позиція повинна стати безальтернативною при розгляді аналогічного роду справ для суду, який попередньо сформував відмінний від практики Верховного Суду висновок.

Якщо ж Верховний Суд погодиться з мотивами та доводами місцевого та/або апеляційного суду, він повинен у відповідності до встановленої кримінальним процесуальним законом України процедури вирішити питання подолання попередньо сформульованого висновку, й у випадку такого подолання, чітко викласти новий висновок щодо застосування норм права у подібних правовідносинах.

Серед іншого слід зазначити, що надання судам першої та апеляційної інстанції права відступу від правового висновку Верховного Суду повинно одночасно супроводжуватися гарантіями від зловживань, з огляду на нині існуючу судову практику.

Зокрема, на рівні кримінального процесуального закону України повинна бути передбачена окрема норма, яка б дозволяла ставити питання скасування рішень судів першої та апеляційної інстанцій, якщо висновок Верховного Суду ними був проігнорований, що вплинуло на законність та обґрунтованість оскаржуваного судового рішення.

Більше того, в цій частині вважаємо доцільним законодавчо визначити, що ігнорування висновків щодо застосування норм права, сформульованих у

постановах Верховного Суду тягне дисциплінарну відповідальність для судді.

Водночас, що стосується Великої Палати Верховного Суду та реалізації нею приписів частини 5 статті 434-1 Кримінального процесуального кодексу України, то в даному випадку як для суддів місцевих та апеляційних судів, так і для суддів, котрі входять у колегії суддів, палати, об'єднану та Велику Палату Верховного Суду відповідні правові висновки Великої Палати Верховного Суду повинні бути обов'язковими в контексті правозастосування.

Право ж подолання таких правових позицій повинно стосуватися винятково перегляду самою Великою Палатою Верховного Суду тих правових висновків, які попередньо ними були сформульовані.

Враховуючи, що ініціативно Велика Палата Верховного Суду за кримінальним процесуальним законом України діяти не може, очевидно, що для зміни сформульованого на підставі частини 5 статті 434-1 Кримінального процесуального кодексу України висновку, суд у складі колегії суддів, палати або об'єднаної палати повинен передати відповідне кримінальне провадження на розгляд Великої Палати Верховного Суду, що в цілому передбачено частиною 4 статті 434-1 Кримінального процесуального кодексу України.

Однак, в даному випадку вважаємо, що наведені норми кримінального процесуального кодексу України повинні бути доповнені в контексті належної реалізації частини 5 статті 434-1 Кримінального процесуального кодексу України відповідними приписами, які б давали підстави для колегії суддів, палати та об'єднаної палати, для яких висновки Великої Палати Верховного Суду повинні бути обов'язковими, передати кримінальне провадження на повторний розгляд (для вирішенні питання подолання попередньо сформульованого правового висновку).

Для прикладу, до таких підстав можливо віднести зміни в законодавстві, судовій практиці, суспільних відносинах, на чому надалі буде звернута увага більш детально.

Іншими словами, наразі законодавцем передбачено можливість передачі кримінального провадження на розгляд Великої Палати Верховного Суду у випадку, якщо колегія суддів, палата чи об'єднана палата Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду не погоджується з правовим висновком Великої Палати Верховного Суду, в той час як ми вважаємо, сформульований в порядку частини 5 статті 434-1 Кримінального процесуального кодексу України правовий висновок повинен бути обов'язковим для усіх судів, а підстави для передачі кримінального провадження з метою вирішення питання його подолання Великою Палатою Верховного Суду законодавчо визначені.

В продовження питання юридичної сили та характеру постанов колегій, палат, об'єднаної та Великої Палати Верховного Суду не можливо не вказати про наявну проблематику в діях й самих суддів Верховного Суду.

Зокрема, проблема ігнорування правових позицій Верховного Суду притаманна не лише для суддів місцевих та апеляційних судів, але й для суддів самого Верховного Суду.

Непоодинокими зустрічаються випадки, коли з одного і того ж питання наявні різні правові позиції суду касаційної інстанції.

Нерідко, відмінність у правових позиціях притаманна колегіям суддів різних палат Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду.

Для прикладу, в постанові колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 17 лютого 2022 року у справі №752/23954/18 сформульовано висновок відносно того, що: «обов'язковою умовою звільнення особи саме від кримінальної відповідальності, а не від покарання, на підставі ст. 49 КК, є визнання факту, що така особа вчинила кримінальне правопорушення. Лише в такому випадку можливо обчислити відповідні строки давності» [65].

В той же час в постанові колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 29 вересня 2022 року у справі №559/182/19 сформульовано протилежний висновок, згідно якого: «згода особи на звільнення її від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності й відповідно закриття кримінального провадження відносно неї на цій підставі не є тотожною визнанню вини у вчиненні кримінального правопорушення, і жодним чином не може підтверджувати винуватість особи, оскільки суперечитиме засадам презумпції невинуватості та доведеності вини» [60].

Не надаючи переваги жодному з означених висновків, тим не менш, слід відмітити, що в даному випадку колегія суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду в рамках справи №559/182/19 повинна була б вирішити питання передачі кримінального провадження на розгляд об'єднаної палати, чого, між тим, зроблено не було.

Тобто, хоча приписами статей 434-1 та 434-2 Кримінального процесуального кодексу України законодавчо визначені підстави та процедура вирішення питання відступу від раніше сформульованого правового висновку, така процедура нерідко ігнорується суддями Верховного Суду.

Викладене, на наше переконання, вимагає додаткового закріплення на законодавчому рівні запобіжників до несумлінної поведінки суддів суду касаційної інстанції, враховуючи, що Верховний Суд являється останньою інстанцією в розгляді спорів на національному рівні.

Для прикладу, вважаємо, що на законодавчому рівні доцільно було б розширити перелік нововиявлених обставин, в контексті ігнорування Верховним Судом попередньо сформульованих правових позицій.

Безумовно питання того, чи впливає таке ігнорування на законність та обґрунтованість кінцевого судового рішення повинно вирішуватися в кожному випадку окремо, однак задля забезпечення єдності судової практики, вважаємо така норма лише сприятиме досягненню наведеної цілі.

В той же час не можливо виключати ситуацію, коли не врахування правового висновку формально свідчить про ігнорування, хоча насправді зводиться до фактичної необізнаності з його існуванням.

На доктринальному рівні така ситуація має назву *per incuriam*. Так, поняття *per incuriam* цілком застосовне принаймні для позначення групи висновків з поширенням на неї відповідного режиму, який не передбачає обов'язковості для врахування судами у наступних судових провадженнях: висновки, зроблені Верховним Судом (найчастіше складом колегії касаційного суду) в умовах, коли вже є інший висновок палати, об'єднаної палати касаційного суду або Великої Палати. Такі ситуації іноді мають місце, коли, наприклад, колегії ще не відомо про відповідний висновок палати через те, що вона ухвалює свої рішення до того, як було оприлюднено в Єдиному державному реєстрі судових рішень повний текст відповідного рішення палати.

Отже, в тих випадках, коли після формування Верховним Судом із застосуванням механізмів відступлення (якими є палати, об'єднані палати та Велика Палата) висновку, трапляється неврахування Верховним Судом цього висновку *per incuriam* і формування таким чином наступного, хронологічно більш пізнього, протилежного висновку, такий висновок саме як наданий *per incuriam* врахуванню не підлягає і не формує нову практику. Для неврахування таких висновків у наступних справах загалом немає потреби у застосуванні механізмів відступу, а у випадку передання справи на розгляд відповідної палати для відступу від такого висновку, справа може бути повернута палатою з ідентифікацією в ухвалі про повернення висновків як висловлених *per incuriam* і як таких, що не потребують відступу [55, с. 205].

Інша ситуація, на наш погляд, може скластися, коли в один період часу дві колегії суддів викладають протилежні правові висновки щодо одного і того ж питання, кожна з яких необізнана з формулюванням правового висновку іншою колегією.

В даному випадку, вважаємо, не можливо застосувати категорію більш пізнього висновку, а тому відповідна неоднорідність судової практики повинна долатися при першому розгляді наступною колегією суддів питання, щодо якого існують дві різні правові позиції, шляхом його передачі, залежно від обставин, для розгляду або ж палаті, або ж об'єднаній палаті Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду.

Не менш важливою є й правова природа постанов колегій суддів, палат та об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, а також Великої Палати Верховного Суду, в контексті суб'єктів владних повноважень.

Так, приписами частини 5 статті 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» законодавчо закріплено, що висновки щодо застосування норм права, викладені у постановах Верховного Суду, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права [95].

В той же час, жоден законодавчий акт в контексті кримінального процесуального законодавства України не дає відповіді на питання, а якими є правові наслідки, у випадку якщо суб'єкт владних повноважень ігнорує відповідні правові позиції Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду.

Тобто наразі можемо констатувати, що попри існування висновків Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, суб'єкти владних повноважень (прокурори, слідчі, детективи тощо) такі висновки не просто не застосовують у практичній діяльності, а ігнорують, чому в послідууючому оцінка в ході судового контролю за дотриманням прав та свобод людини з боку слідчого судді або ж попросту не надається, або ж надається, однак не призводить до негативних наслідків для відповідного суб'єкта владних повноважень [133].

Для прикладу, відповідно до постанови об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 06 грудня 2021 року

(справа №663/820/15-к): «системне тлумачення процесуальних норм, передбачених п. 3 ч. 2 ст. 40, ст. 236 КПК України дає підстави для висновку про те, що виконання ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи покладається на слідчого чи прокурора і не може бути доручене відповідним оперативним підрозділам» [77].

З огляду на наведений висновок об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, а також відповідні приписи частини 5 статті 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», логічним було б, що коли сторона обвинувачення звернеться з відповідним клопотанням до слідчого судді про накладення арешту на майно, яке було вилучено в ході проведення обшуку неуповноваженим суб'єктом (працівником оперативного підрозділу), слідчий суддя повинен надати оцінку недотриманню процедури вилучення такого майна, а тому повернути його особі, у якої відповідне майно було вилучено.

Аналогічним чином, при вирішенні питання міри запобіжного заходу слідчий суддя, здавалося б, не повинен посилатися, зокрема, на протокол обшуку, який був проведений неуповноваженим суб'єктом для підтвердження обґрунтованості пред'явленої особі підозри.

В той же час, наразі судова практика зводиться до того, що відповідне реагування на не дотримання суб'єктами владних повноважень висновків Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду може бути отримано лише при розгляді кримінального провадження по суті, що на наш погляд свідчить про доцільність закріплення в кримінальному процесуальному кодексі України норми, яка б встановлювала наслідки не дотримання суб'єктами владних повноважень висновків Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду.

Серед іншого, вважаємо, що на рівні законодавства потрібно передбачити дисциплінарну відповідальність за ігнорування суб'єктами владних повноважень приписів частини 5 статті 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», обов'язкове доведення до відома суб'єктів

владних повноважень відповідних правових висновків Верховного Суду, а також щорічне тестування суб'єктів владних повноважень на знання практики Верховного Суду.

Враховуючи викладене у своїй сукупності переконані, що зміни на законодавчому рівні до підходів застосування правових позицій постанов колегій суддів, палат та об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, а також Великої Палати Верховного Суду уможливають забезпечення виконання Верховним Судом завдань та функцій, які сприятимуть не лише утвердженню єдності судової практики, але й дотриманню загальних засад у кримінальному провадженні.

В межах окремого підрозділу 3.3. розділу 3. даного дисертаційного дослідження більш детально буде приділено увагу питанню конкретних законодавчих змін, їх формулюванню та обґрунтуванню.

2.3. Структура постанов колегій суддів, палат, об'єднаної та Великої Палати Верховного Суду

В розділі 1. даного дисертаційного дослідження зверталася увага на те, що за англійською доктриною права найбільш істотним елементом судового рішення, його обов'язковим прецедентом (з точки зору доктрини прецеденту) є саме мотивувальна частина – «ratio decidendi», яка є нормативно значимою частиною судового рішення, на відміну від інших складових цього судового рішення.

Прецедентні рішення є обов'язковими не в повному обсязі, а лише в частині «ratio decidendi». Решта прецедентного рішення, зокрема і правові позиції, сформульовані судом «між іншим» (мають назву *obiter dictum*), не є обов'язковою [11].

За загальним правилом такою, власне, є структура англо-американського судового прецеденту, тобто судового прецеденту в його класичному розумінні та сприйнятті.

В той же час, якою є структура українського судового прецеденту, чи має вона щось спільне з категоріями «ratio decidendi» та «obiter dictum», й, що головне, якими є шляхи до забезпечення її подальшого удосконалення слід розібратися більш детально.

Першочергово слід зауважити, що на рівні національного законодавства не має законодавчо закріплених понять «ratio decidendi» та «obiter dictum».

Водночас згадка про наведені категорії зустрічається у судовій практиці, в той час як окремі з них, які можуть виступати в ролі їх своєрідних аналогів, законодавчо закріплені серед приписів кримінального процесуального закону України.

Так, у постанові колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 20 січня 2021 року у справі №233/8772/19 зазначено: «Хоча в названій постанові Верховний Суд України дійсно посилався на цю норму права, але це було зроблено в якості додаткового аргумента (obiter dictum) на користь зробленого ВСУ тлумачення попередньої редакції ч. 2 ст. 389 КК України (це впливає не тільки зі змісту постанови в цілому, але й пряма вказівка на це в постанові: «На користь такого висновку (щодо тлумачення ч. 2 ст. 389 КК України) говорять і положення частини 5 статті 52 Кримінального кодексу України)»» [73].

Варто відмітити, що в розрізі кримінального судочинства наведена постанова суду касаційної інстанції стала єдиною, яку вдалося відшукати в контексті наявності згадки про категорію «obiter dictum», що, крім того, дало можливість зрозуміти, що в зміст цієї категорії вкладають судді, які виступають творцями українського судового прецеденту.

В той же час, куди частішими згадки про «obiter dictum» наявні при здійсненні, для прикладу, господарського судочинства. В даному випадку означена категорія зустрічається навіть в практиці Великої Палати Верховного Суду.

Зокрема, в постанові Великої Палати Верховного Суду від 05 березня 2025 року у справі №910/13175/23 зазначено: «Разом з тим колегія суддів об'єднаної палати КГС ВС зауважила, що у постанові від 01.03.2024 у справі №910/17615/20 висновок щодо порушення судом апеляційної інстанції приписів частини третьої статті 195 ГПК України був зроблений об'єднаною палатою фактично *obiter dictum*. Це порушення було визначено лише як додаткова (не самостійна) підстава для скасування ухвали суду апеляційної інстанції про зупинення провадження у справі. Однак у справі №902/368/16, №910/15380/21 та №914/2150/18 висновки щодо застосування частини третьої статті 195 ГПК України робилися не *obiter dictum*» [56].

Аналіз наведеної судової практики дає підстави для висновку, що «*obiter dictum*» розглядається як додатковий аргумент (додаткова підстава) при здійсненні тлумачення відповідної норми права, який між тим, відіграє не ключову, а радше допоміжну роль або ж при формулюванні тієї частини судового рішення, яка може підпадати під категорію «*ratio decidendi*», або ж при вирішенні питання законності та обґрунтованості того судового рішення, яке є предметом касаційного перегляду.

Не ставлячи за мету з'ясувати, чи вкладається наведене розуміння категорії «*obiter dictum*» в той сенс та зміст наведеного поняття, яке воно має в англо-американській правовій системі, слід, між тим, зауважити, що на наш погляд наведена категорія, в цілому, поглинається мотивами, з яких виходить суд касаційної інстанції при прийнятті постанови за наслідками касаційного перегляду (абзац 6 пункту 2 частини 1 статті 442 Кримінального процесуального кодексу України).

Такі мотиви не становлять конкретного правового висновку щодо застосування норм права у подібних правовідносинах, й в той же час такі мотиви впливають на результат формулювання відповідного правового висновку, а також на результат розгляду кримінального провадження.

За наведеного вважаємо, що підстав та потреб у додатковому законодавчому врегулюванні наведеної категорії не має, в той час як існуючі

законодавчі приписи є в повній мірі достатніми для належного правозастосування.

Якщо ж вести мову про категорію «ratio decidendi», то тут ситуація більш складніша та більш практично важлива.

Першочергово, серед існуючої судової практики Верховного Суду лише в одній постанові з числа усіх судів касаційної інстанції йдеться про категорію «ratio decidendi», й те в розрізі рішень Європейського суду з прав людини.

Зокрема, у постанові колегії суддів Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 23 липня 2020 року у справі №522/18121/16-а зазначено: «За таких умов, на думку колегії суддів суди попередніх інстанцій правильно уважали, що Одеська міська рада зобов'язана була в своїй діяльності врахувати вказані положення Конвенції та правові висновки Європейського суду з прав людини, головним аспектом (ratio decidendi) яких є положення про те, що не може залишатися невиконаним рішення суду, яке набрало законної сили» [62].

Очевидно, що з огляду на існуючий стан речей, при якому наразі правові позиції Верховного Суду не просто не враховуються, але й фактично ігноруються як судами першої та апеляційної інстанцій, так і суддями суду касаційної інстанції, здавалося б, про категорію «ratio decidendi» будь-якого сенсу вести мови не має.

В той же час, оскільки дане дисертаційне дослідження спрямоване на послідує за законодавче удосконалення юридичної природи правових позицій Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, а також Великої Палати Верховного Суду, одним з напрямків такого удосконалення якраз і виступає законодавче врегулювання структури відповідних постанов Верховного Суду.

Саме тому наразі є необхідність зауважити, що на рівні судової практики та національного законодавства існує категорія, яка містить спільні

приси й є найбільш близькою до «ratio decidendi» в структурі судового прецеденту.

Така категорія зводиться до висновку щодо застосування норм права, викладеному у постанові Верховного Суду.

Як вже зазначалося, законодавча згадка про цю категорію міститься у частинах 5 та 6 статті 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», а також в частині 4 статті 442 Кримінального процесуального кодексу України, хоча, як також вже зазначалося, це не свідчить, що висновки щодо застосування норм права не можуть міститися у постановах колегій суддів Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду.

Не зважаючи на наведене законодавче регулювання, жодної конкретної норми відносно того, де саме в постанові Верховного Суду структурно повинен розташовуватися висновок щодо застосування норм права фактично не існує, як і не існує будь-яких вимог щодо форми закріплення таких правових висновків у відповідних судових рішеннях.

Зокрема, якщо звернутися безпосередньо до Кримінального процесуального кодексу України, а саме приписів частини 1 статті 442 даного кодифікованого акту, то видається, що постанова суду касаційної інстанції складається з вступної, мотивувальної та резолютивної частин, кожна з яких додатково повинна містити відповідні реквізити.

В той же час, як зауважувалося в підрозділі 2.1. даного дисертаційного дослідження, з прийняттям 13.04.2012 року нового Кримінального процесуального кодексу України, в частинах 2 статей 455 та 456 законодавчо закріплювалося, що безпосередньо в резолютивній частині ухвали суду повинен міститися висновок про те, як саме має застосовуватися відповідна норма закону України про кримінальну відповідальність щодо подібних суспільно небезпечних діянь.

Слід відмітити, що таке законодавче врегулювання було в достатній мірі зручним, позаяк ні у кого не виникало питань, а яким ж власне є висновок про те, як має застосовуватися відповідна норма закону України

про кримінальну відповідальність щодо подібних суспільно небезпечних діянь, як і не могло виникати будь-яких питань щодо того, чи сформульований такий правовий висновок в цілому.

На теперішній ж час, якщо звернутися до судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, ми можемо спостерігати, що як таких, чітко сформульованих та виділених висновків щодо застосування норм права, відповідні постанови суду касаційної інстанції не містять.

В цілому, відповідно до ухвали Великої Палати Верховного Суду від 25 травня 2023 року у справі №722/594/22: «Велика Палата наголошує, що висновок щодо застосування норм права – це не завжди чітко сформульований висновок у судовому рішенні Касаційного кримінального суду у формі постанови, у тому числі із заголовком «Висновок», це також правове обґрунтування одного чи кількох доводів касаційної скарги сторони кримінального провадження, викладене в судовому рішенні як у формі постанови, так і ухвали, за змістом якого цілком зрозумілою є правова позиція колегії суддів щодо застосування конкретної норми матеріального чи процесуального права» [116].

Хоча, слід відмітити, винятками в даному випадку є постанови об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду та Великої Палати Верховного Суду, в яких мотивувальна частина викладається у спосіб, який дає можливість чітко зрозуміти, що сформульовано саме правовий висновок щодо застосування тієї чи іншої норми права.

Отже, для прикладу, у постанові колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 12 лютого 2020 року у справі №659/1012/18 зазначено, що: «Обов'язковою умовою настання кримінальної відповідальності за невиконання судового рішення є встановлення у ньому вимоги зобов'язального чи забороняючого характеру, адресованої для виконання певним особам. Причому така вимога повинна

стосуватися конкретного зобов'язаного суб'єкта, до відома якого своєчасно було доведено відповідний обов'язок про виконання рішення суду» [74].

Варто зауважити, що вказаний висновок відносно застосування статті 382 Кримінального кодексу України викладений у мотивувальній частині відповідного судового рішення, однак без будь-якого виокремлення такого висновку та його формулювання за наслідками розгляду справи.

В постанові ж колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 15 лютого 2023 року у справі №354/1129/20, форма викладу правового висновку й сам правовий висновок сформульовано практично всередині мотивувальної частини постанови суду в наступний спосіб: «Висновок про застосування норм права, передбачених частинами 3, 5 ст. 219 КПК, у їх взаємозв'язку з положеннями ст. 290 цього Кодексу: у правовій ситуації, коли стороною обвинувачення обов'язок повідомлення сторони захисту про завершення досудового розслідування та надання доступу до його матеріалів виконано шляхом направлення слідчим відповідного письмового повідомлення в останній день строку досудового розслідування, визначеного приписами ч. 3 ст. 219 КПК, останнім днем звернення до суду з обвинувальним актом, тобто днем закінчення досудового розслідування, є день, коли сторона захисту реалізувала своє право на ознайомлення з матеріалами досудового розслідування в порядку, передбаченому ст. 290 КПК» [75].

Іншим прикладом формулювання висновку щодо застосування норм права у подібних правовідносинах, є постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 21 листопада 2022 року у справі №991/492/19, в межах якої колегія суддів чітко сформулювала правовий висновок в кінці мотивувальної частини власного судового рішення, за результатами судового розгляду: «Висновок щодо застосування норм права: Вирішуючи питання про допустимість доказів, отриманих у результаті процесуальних дій і процесуальних рішень, що були здійснені, прийняті прокурором, який є процесуальним керівником, з

порушенням строку передачі матеріалів до органу досудового розслідування, визначеного в ч. 7 ст. 214 КПК, суд повинен врахувати тривалість такого порушення, обсяг і характер вчинюваних дій і прийнятих рішень. Недотримання строку, визначеного в ч. 7 ст. 214 КПК, не є безумовною підставою для визнання недопустимими доказів, отриманих на підставі таких процесуальних дій і рішень прокурора» [76].

Прикладом ж правового висновку об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду є постанова від 17 лютого 2025 року у справі №283/1638/23, в мотивувальній частині якої зазначено: «Висновок щодо правозастосування положень ст. 314 КПК: Суд першої інстанції в підготовчому судовому засіданні, з метою вирішення клопотання про закриття кримінального провадження у зв'язку із закінченням строків досудового розслідування на підставі п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК, має право дослідити додані до клопотання процесуальні документи, в тому числі рішення слідчого, прокурора, слідчого судді. За наявності вмотивованих заперечень учасників провадження, перевірка обґрунтованості і достовірності інформації з таких процесуальних документів здійснюється судом під час судового розгляду» [78].

З огляду на викладене, можемо констатувати, що існуюча судова практика Верховного Суду в питаннях структури відображення правового висновку щодо застосування норм права у подібних правовідносинах не є єдиною, своєю чергою приписи кримінального процесуального закону України також не містять окремого законодавчого врегулювання цього питання.

Наведене привносить плутанину в питаннях того, яка конкретно частина судового рішення повинна враховуватися під час вирішення подібних справ в майбутньому.

Особливо актуальним є дане питання, коли з постанови суду касаційної інстанції видається не зрозумілим, а чи в цілому було сформульовано правовий висновок щодо застосування норм права у подібних

правовідносинах, чи відповідне формулювання вкладається в категорію мотивів суду при постановленні рішення.

Для прикладу, в постанові колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 16 грудня 2025 року у справі №991/3966/20 зазначено наступне: «Положення кримінального процесуального закону (статті 159 – 166 КПК) не містять у собі будь-яких застережень щодо строку виконання процесуальної дії у виді тимчасового доступу до речей і документів і не обмежують цей строк у часі, якщо її виконання було розпочато до закінчення строку дії ухвали слідчого судді. Зазначений в ухвалі слідчого судді строк її дії визначає лише крайній термін до закінчення якого процесуальні дії у виді тимчасового доступу до речей і документів мають бути розпочаті відповідною стороною. У такому випадку строк проведення цієї процесуальної дії, якщо її було розпочато до закінчення строку дії ухвали слідчого судді, не обмежується строком дії ухвали слідчого судді і продовжується до завершення вказаної процесуальної дії» [66].

Аналізуючи зміст означеної постанови суду касаційної інстанції видається незрозумілим, чи являється наведене формулювання висновком щодо застосування норм права, який може бути використаний при розгляді подібного роду справ.

Так, наведене формулювання розташоване всередині мотивувальної частини постанови суду касаційної інстанції, воно не містить будь-якого роду словосполучень, які б підкреслювали ту обставину, що колегією суддів викладається саме висновок щодо застосування норми права, хоча з іншого боку, судом касаційної інстанції здійснюється обширне тлумачення правової норми, яке виходить за межі її буквального сприйняття.

Як результат, виникає ситуація правової невизначеності в контексті того, чи мають судді судів першої та апеляційної інстанцій, а також суду касаційної інстанції враховувати означені формулювання при розгляді подібного роду справ, чи все ж таки, означене охоплюється визначеними

приписами Кримінального процесуального кодексу України мотивами (абзац 6 пункту 2 частини 1 статті 442), з яких суд касаційної інстанції виходив при розгляді такої справи (свого роду *obiter dictum*).

Оскільки, як вже зазначалося, нижчестоящі суди і так нерідко ігнорують правові позиції Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, означена ситуація правової невизначеності лише виступає ще однією передумовою, яка унеможливлює реальну юридичну силу постанов суду касаційної інстанції на практиці.

За наведеного вважаємо, що в цілях забезпечення якості, ясності та ефективності постанов колегій суддів та палат Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, в яких викладається правовий висновок щодо застосування норм права у подібних правовідносинах, існує потреба у внесенні змін до пункту 2 частини 1 статті 442 Кримінального процесуального кодексу України, в частині доповнення наведених приписів нормою, відповідно до якої в мотивувальній частині постанови повинен викладатися правовий висновок щодо застосування норм права у подібних правовідносинах, якщо такий висновок формується за результатами касаційного розгляду.

Вважаємо, що колегії суддів та палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду крім самого висновку, повинні конкретизувати, що мова йде саме про правовий висновок, що доцільно робити через використання словосполучень: «Правовий висновок щодо застосування норми права...».

Переконані, що така конструкція викладу висновків щодо застосування норм права з одного боку, уможливить чітке розуміння того, який саме висновок судом касаційної інстанції сформульовано, а з іншого боку, ускладнить нівелювання та ігнорування таких правових висновків іншими судами.

Крім того, у випадку наведених законодавчих змін, а також змін у техніці викладу висновків щодо застосування норм права колегіями суддів та

палатами Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, буде відсутньою потреба у дії частини 4 статті 442 Кримінального процесуального кодексу України, яка, власне, й на теперішній час привносить більше плутанини, аніж практичного значення, про що вже зауважувалося в підрозділі 2.2. такого дисертаційного дослідження.

Як результат, подальше вдосконалення юридичної техніки викладу правових висновків щодо застосування норм права у постановах колегій суддів та палат Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, з одночасним внесенням відповідних змін до пункту 2 частини 1 статті 442 Кримінального процесуального кодексу України, сприятиме утвердженню судового прецеденту як джерела кримінального процесуального права України, а також дозволить судам чітко розмежовувати, що слід враховувати (застосовувати) при послідовному вирішенні справ в межах подібних правовідносин [132].

Якщо ж вести мову про структуру постанов об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду та Великої Палати Верховного Суду, то якогось додаткового законодавчого врегулювання, окрім передбаченого в статті 442 Кримінального процесуального кодексу України законодавцем не встановлено, й на нашу думку, такого законодавчого врегулювання й не потрібно, позаяк в повній мірі достатнім будуть пропоновані вище законодавчі зміни, в контексті змісту мотивувальної частини постанови Верховного Суду.

Виходячи з того, що сама практика викладу висновків у постановах об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, а також Великої Палати Верховного Суду засвідчує належне конструювання змісту результату власної діяльності щодо тлумачення правових норм, окремо зупинятися на цьому питанні не бачимо сенсу.

В той же час, в контексті структури постанов Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду є окремі проблемні практичні

питання, які заслуговують на додаткову увагу, в цілях наступного законодавчого реагування.

Так, в підрозділі 2.2. такого дисертаційного дослідження акцентувалася увага на існуючій різній практиці суду касаційної інстанції з одного й того ж питання.

Вважаємо, що така ситуація, виходячи з законодавчого регулювання питання підстав та порядку відступу від попередньо сформованих висновків щодо застосування норм права (статті 434-1, 434-2 Кримінального процесуального кодексу України) є можливою, або ж у випадку очевидного ігнорування таких правових висновків, або ж у випадку прихованого ігнорування правових позицій суду касаційної інстанції.

Перший з зазначених варіантів є цілком зрозумілим, а тому окремо зупинятися на ньому не має потреби. Однак, що стосується другого з згаданих варіантів (прихованого), цьому питанню потрібно приділити додаткову увагу, що дасть змогу виокремити можливі способи, які б в майбутньому унеможливили наведену форму ігнорування правових позицій суду касаційного інстанції.

На наш погляд, прихований спосіб ігнорування висновків Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду зводиться до формального посилення на неподібність правовідносин в справі, де сформульовано правову позицію, з тією справою, де вона могла б бути застосованою.

В результаті такої формальної позиції суду касаційної інстанції правовий висновок не застосовується, через що, в послідуєчому, й формується різна практика з одного і того ж питання.

Слід зауважити, що питанням подібності правовідносин, а також питанням правил відступу від попередньо сформульованих правових висновків будуть приділені окремі підрозділи такого дисертаційного дослідження, тому наразі звертатимемо увагу винятково на відповідних пропозиціях щодо шляхів подолання означених недоліків судової практики суду касаційної інстанції.

Отже, для того щоб прихований спосіб ігнорування правових позицій касаційного суду був проілюстрований практично, наводимо частковий зміст постанови колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 10 жовтня 2024 року у справі №748/1359/19.

Так, в наведеній постанові колегія суддів зазначила: «Посилання сторони захисту на правові позиції, зазначені в ухвалі Верховного Суду від 23 серпня 2018 року (справа №0912/1638/12) та постанові від 30 листопада 2023 року (справа №521/14131/20) є нерелевантним, оскільки у вказаних провадженнях осіб було виправдано, а у цьому провадженні ОСОБА_6 визнаний винним у заволодінні чужим майном за інших встановлених фактичних обставин» [61].

Враховуючи наведене мотивування очевидно, що кожна особа самотійно може надати для себе відповідь в контексті того, чи обґрунтованим є висновок колегії суддів суду касаційної інстанції щодо нерелевантності фактичних обставин чи ні.

В той же час, на наш погляд, наведена постанова являється яскравим прикладом прихованого ігнорування правових позицій Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, позаяк остання не містить будь-якого мотивування та посилання на ті обставини, які б давали можливість пересвідчитись в неподібності правовідносин у справах №748/1359/19 (в рамках якої було прийнято згадану постанову) та №0912/1638/12, №521/14131/20 (в рамках яких було сформульовано правові висновки, на необхідності врахування яких звертала увагу сторона захисту).

Задля того, щоб таких ситуацій не виникало на практиці вважаємо, що приписи пункту 2 частини 1 статті 442 Кримінального процесуального кодексу України повинні бути доповнені вимогами щодо необхідності зазначення в мотивувальній частині постанови суду касаційної інстанції обставин, які свідчать про подібність та/або неподібність правовідносин.

Колегія суддів, палата, об'єднана палата та Велика Палата Верховного Суду повинні чітко вказати критерії, з огляду на які вони приходять до переконання, що відповідний висновок повинен бути або застосованим, або навпаки, проігнорованим при касаційному перегляді.

Варто зауважити, що на практиці нерідко суди касаційної інстанції вдаються до належного мотивування питання релевантності правовідносин, які склалися.

Як приклад, можливо послатися на постанову колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 24 жовтня 2024 року у справі №132/3441/20, в якій колегія суддів чітко вказала на необґрунтованості посилення суду апеляційної інстанції на правову позицію Верховного Суду, через нерелевантність відповідних правовідносин.

Зокрема, за текстом постанови: «Так, предметом перегляду Верховного Суду були рішення судів попередніх інстанцій, згідно з якими особу було визнано винуватою у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 191, ч. 1 ст. 366 КК України, а саме у заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем за допомогою службового підроблення. Водночас кримінально каране діяння у виді привласнення чужого майна, яке було ввірене особі, у зазначеному кримінальному провадженні особі не інкримінувалося, як і вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 191, ч. 1 ст. 366 КК України, не інкримінується ОСОБА_7 в межах цієї справи. Отже, постанова Верховного Суду від 01 червня 2023 року у справі №461/1315/19 була ухвалена у кримінальному провадженні, в якому були встановлені інші обставини вчинення кримінальних правопорушень та інший суб'єкт злочину, оскільки при заволодінні чужим майном шляхом зловживання службовим становищем (ч. 2 ст. 191 КК України) суб'єктом може бути лише посадова (службова) особа» [67].

Тому ми вважаємо, що кожна постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду повинна містити чітке та зрозуміле пояснення, чому відповідні правовідносини не є релевантними не зважаючи на те, стосується це самого суду касаційної інстанції, чи перевірки належного врахування правових висновків судами нижчих інстанцій.

Додатково, вважаємо, що в контексті викладу абзацу 2 частини 1 статті 442 Кримінального процесуального кодексу України мотивувальна частина постанови Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду повинна містити достатній та зрозумілий виклад фактичних обставин відповідного кримінального провадження, що, зокрема, в послідуєчому, й буде оцінюватися відносно подібності або ж навпаки, неподібності відповідних правовідносин.

Мусимо констатувати, що наразі судова практика Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду знає непоодинокі випадки, коли з викладу фактичних обставин залишається незрозумілим, до яких конкретно правовідносин може бути застосований той чи інший правовий висновок.

Для прикладу, у постанові об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 31 жовтня 2022 року у справі №753/12578/19 сформовано висновок про застосування положень статті 294 КПК в об'єднаних провадженнях: «Продовження строків досудового розслідування здійснюється слідчим суддею в межах повноважень, визначених положеннями Законів № 2147-VIII і № 2617-VIII, у кримінальних провадженнях, внесених до ЄРДР з 15 березня 2018 року і які були об'єднані з кримінальним провадженням, розпочатим до цієї дати» [79].

В той же час, зі змісту самої постанови об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду залишається незрозумілим, якими були фактичні обставини відповідного кримінального провадження, в межах якого вказаний висновок сформульовано, а саме: особу повідомлено про підозру за фактом можливого вчинення кримінального правопорушення,

відомості щодо якого були внесені в старому чи новому кримінальному провадженні (до 15 березня 2018 року, чи після)?

Як приклад в контексті наведеної проблематики, можливо також послатися на постанову об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 09 вересня 2024 року у справі №353/999/23.

Зокрема, згідно змісту наведеної постанови сформульовано наступний висновок щодо правозастосування положень статей 49, частини 3 статті 197-

1 Кримінального кодексу України: «Днем початку перебігу строку давності притягнення особи до кримінальної відповідальності за вчинення триваючого кримінального правопорушення є день припинення або переривання вчинення особою відповідного триваючого суспільно небезпечного діяння. Кримінальне правопорушення, передбачене ч. 3 ст. 197-1 КК, є триваючим злочином. Склад вказаного кримінального правопорушення є закінченим з початку ведення самовільного будівництва на самовільно зайнятій земельній ділянці і з цього часу особа безперервно перебуває в злочинному стані до моменту припинення або переривання кримінального правопорушення» [80].

В той же час, сам зміст мотивувальної частини наведеної постанови не дає відповіді на питання, коли кримінальне правопорушення, передбачене частиною 3 статті 197-1 Кримінального кодексу України вважалось припиненим або перерваним за обставин відповідного кримінального провадження.

Так, в мотивувальній частині постанови зазначено: «Зокрема, із матеріалів кримінального провадження вбачається, що відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань були внесені 18 липня 2023 року на підставі рапорту дільничного офіцера поліції РУП ГУНП в Івано-Франківській області від 17 липня 2023 року про те, що в ході відпрацювання території ним було виявлено, що громадянин в порушення вимог статей 81, 116, 125 Земельного кодексу України, не маючи будь-яких законних підстав для зайняття та використання земельної ділянки, яка відноситься до земель комунальної власності Тлумацької міської ради, здійснив самовільне

будівництво капітальної споруди – автомобільного гаража з влаштуванням фундаменту із бетону та стін із шлакоблоку. Тобто, станом на 18 липня 2023 року ОСОБА_10 перебував у злочинному стані і закінчене кримінальне правопорушення, передбачене ч. 3 ст. 197-1 КК, тривало» [80].

Відповідно в контексті подібності правовідносин, в цілях послідуєчого належного врахування (застосування) наведеного правового висновку, з тексту постанови об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду залишається незрозумілим, з якої дати судді об'єднаної палати відштовхувалися в контексті припинення або переривання означеного кримінального правопорушення: з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, чи з іншої дати, й якщо іншої, то якої саме?

Й насамкінець вважаємо, що абзац 2 частини 1 статті 442 Кримінального процесуального кодексу України повинен бути доповнений необхідністю відображення у змісті постанови суду касаційної інстанції чітких критеріїв відступу від попередньо сформованих правових позицій, на чому буде звернута увага при подальшому дослідженні.

РОЗДІЛ 3. ТЕНДЕНЦІЇ ПОСЛІДУЮЧОГО РОЗВИТКУ СУДОВОГО ПРЕЦЕДЕНТУ В ДІЯЛЬНОСТІ ВЕРХОВНОГО СУДУ

3.1. Критерії подібності (релевантності) правовідносин у практиці Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду та Великої Палати Верховного Суду

Однією з ключових категорій, з якою слід не лише розібратися, але й яку слід законодавчо врегулювати, є категорія подібності (релевантності) правовідносин у практиці Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду.

Як вже зазначалося, виявом судового прецеденту в рамках кримінального процесуального права України є, зокрема, постанови Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, а також Великої Палати Верховного Суду, в яких сформульовано відповідні правові висновки.

Для того, щоб такі правові висновки інші судді мали змогу використовувати в своїй правозастосовній діяльності, у справі в межах якої сформульовано правовий висновок та у справі, в рамках якої вирішується питання його використання, правовідносини повинні бути подібними.

Водночас відповідь на питання, що слід розуміти під категорією подібності правовідносин законодавець не надає, хоча згадка про цю категорію законодавчо встановлена серед приписів Кримінального процесуального кодексу України (статті 434-1 та 434-2 такого кодифікованого акту).

Попередньо зверталася увага, що формальне ігнорування категорії подібності правовідносин, як результат, призводить до такого ж формального ігнорування (незастосування) відповідної позиції Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду.

Наведене засвідчує серйозність категорії подібності правовідносин, а відтак й необхідність не менш серйозних підходів до її висвітлення як на доктринальному, так і на законодавчому рівнях.

Отже, попри законодавчу відсутність визначення поняття подібності правовідносин, власне тлумачення критеріїв такої подібності пропонує Велика Палата Верховного Суду у постанові від 12 жовтня 2021 року у справі №233/2021/19.

Зокрема, Велика Палата Верховного Суду в наведеній справі зауважила, що: «на предмет подібності слід оцінювати саме ті правовідносини, які є спірними у порівнюваних ситуаціях. Встановивши учасників спірних правовідносин, об'єкт спору (які можуть не відповідати складу сторін справи та предмету позову) і зміст цих відносин (права й обов'язки сторін спору), суд має визначити, чи є певні спільні риси між спірними правовідносинами насамперед за їхнім змістом. А якщо правове регулювання цих відносин залежить від складу їх учасників або об'єкта, з приводу якого вони вступають у правовідносини, то у такому разі подібність слід також визначати за суб'єктним і об'єктним критеріями відповідно. Для встановлення подібності спірних правовідносин у порівнюваних ситуаціях суб'єктний склад цих відносин, предмети, підстави позовів і відповідне правове регулювання не обов'язково мають бути тотожними, тобто однаковими» [58].

Слід зауважити, що хоча в наведеній постанові Великої Палати Верховного Суду дійсно достатньо обширно проаналізовано критерії визначення подібності правовідносин, тим не менш, наведена постанова стосується цивільно-правового аспекту, який більше притаманний, зокрема, цивільному та господарському видам судочинства.

В той же час, що стосується кримінального судочинства, яке має свою специфіку та притаманні лише цій сфері особливості, вважаємо, що пропоноване Великою Палатою Верховного Суду врегулювання не здатне в

повній мірі забезпечити вирішення питання подібності правовідносин у кримінально-правовій практиці.

Ба більше, вважаємо, що критерії подібності правовідносин в контексті кримінального закону України не є однаковими з такого ж роду критеріями для кримінального процесуального закону України, що знову ж таки, пояснюється специфікою регульованих відносин.

В цьому сенсі, якщо звернутися до практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, стає очевидним, що: по-перше, якихось конкретних критеріїв при вирішенні питання подібності правовідносин у практиці кримінального судочинства не існує; по-друге, кожна колегія суддів наведеного суду застосовує власне тлумачення в контексті відповідних правовідносин, виходячи з їх фактичних обставин.

Для прикладу, у постанові колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 15 травня 2019 року у справі №1-9/2006 (51804), Верховний Суд відштовхувався від умов та строків застосування двох різних норм інституту давності, а також ступеня тяжкості кримінальних правопорушень та фактичних обставин кримінальних правовідносин: «Суд виявив, що в рішенні касаційного суду, в якому ставиться під сумнів правильність застосування норми права, передбаченої законом України про кримінальну відповідальність, і в рішеннях, наданих для порівняння, мало місце застосування двох різних норм інституту давності: ст. 48 КК 1960 року (давність притягнення до кримінальної відповідальності) і ст. 49 КК 2001 року (звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності). Ці правові норми різняться за умовами та строками застосування і стосуються злочинів різного ступеня тяжкості, тому вони не є однаковими. Крім того, кримінальні правовідносини, які не зумовлювали застосування положень про інститут давності, а також фактичні обставини злочину проти життя, встановлені в оспореному рішенні, та кримінальні правовідносини, які зумовлювали застосування інституту давності, і фактичні обставини

суспільно небезпечного діяння проти чужої власності, а також проти здоров'я особи, відображені в порівнюваних рішеннях, не є подібними» [68].

У постанові колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 12 червня 2019 року у справі №1-11/04, Верховний Суд здійснюючи тлумачення приписів пункту 1 частини 1 статті 445 Кримінального процесуального кодексу України (в редакції Закону №192-VIII від 12.02.2015 року) прийшов до переконання, що подібними правовідносинами слід вважати суспільно небезпечні діяння, вчинені різними особами, які є подібними за всіма ознаками відповідних складів злочинів, а саме наявні спільні риси, ознаки за суб'єктним складом, за об'єктивною стороною, формою вини, наслідками тощо [69].

Відповідно до постанови об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 16 вересня 2024 року у справі №761/26342/22 вбачається, що об'єднана палата погодилася з доводами колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду в частині того, що правовідносини, що розглядаються у рамках наведеної справи, та правовідносини, що були предметом розгляду колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду у справі №757/37346/18-к, є подібними в розумінні статті 434-1 Кримінального процесуального кодексу України, оскільки стосуються питання апеляційного оскарження ухвали слідчого судді, якою встановлено строк для слідчого та прокурора на вчинення дій, необхідних для закінчення досудового розслідування [81].

Згідно постанови колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 10 червня 2021 року у справі №638/1317/19, в контексті подібності правовідносин зазначено: «Однак у зазначених судових рішеннях йдеться про порушення правил територіальної підсудності у разі, якщо було вчинено кілька кримінальних правопорушень, тоді як у провадженні щодо ОСОБА_6. Суд дійшов висновку, що останній вчинив одне кримінальне правопорушення, яке було

розпочато саме на території Шевченківського району, що підсудне Держинському районному суду. Тобто відсутня подібність правовідносин у зазначених кримінальних провадженнях» [70].

Як вбачається з постанови колегії суддів Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 18 червня 2019 року у справі №461/604/18, Верховний Суд прийшов до переконання про неподібність правовідносин у відповідних справах, оскільки: «в усіх судових рішеннях, на які посилаються прокурори в касаційній скарзі та клопотаннях (див. пункти 7, 8, 10), предметом касаційного перегляду були вироки апеляційних судів, якими рішення судів першої інстанції були скасовані в частині призначеного покарання або у зв'язку з неправильним застосуванням закону України про кримінальну відповідальність, а саме статті 75 КК. Однак в оскаржуваному вирокі апеляційний суд скасував вирок місцевого суду лише в частині визначення засудженому остаточного покарання, вважаючи неправильним застосування цим судом частини 4 статті 70 КК. Вирок у частині призначення покарання за частиною 3 статті 185 КК апеляційний суд не скасовував і не змінював, а, використавши вираз у резолютивній частині свого вироку «вважати засудженим», лише підтвердив правильність призначеного судом першої інстанції покарання для полегшення сприйняття рішення в частині застосування статті 71 КК» [63].

Аналіз наведеної судової практики Верховного Суду підтверджує вищенаведену тезу відносно того, що чітких критеріїв, з огляду на які Касаційний кримінальний суд вирішує питання подібності правовідносин не існує, й, ймовірно, наврядчи універсальний підхід в цілому може бути запропонований.

В цьому сенсі дійсно, сформульований у постанові Великої Палати Верховного Суду від 12 жовтня 2021 року у справі №233/2021/19 підхід щодо змісту, об'єкту та суб'єкту, як критеріїв подібності правовідносин може застосовуватися в рамках кримінального судочинства, прикладом чого слугує

постанова Великої Палати Верховного Суду від 31 серпня 2022 року у справі №756/10060/17.

Однак як вже зазначалося, такий підхід не охоплює всю специфіку сфери кримінального судочинства, що пояснюється різноманітністю правовідносин, які існують в рамках такого виду судочинства.

Саме тому вважаємо більш доцільним запропонувати певний тест на перевірку подібності правовідносин, який би у своїй діяльності мали змогу застосовувати судді при розгляді тих чи інших справ.

В цій частині вважаємо за важливе звернути увагу на наступних окремих аспектах:

1) на даному рівні (доктринальному) доцільно запропонувати власні підходи до перевірки питання подібності правовідносин, які можуть бути запроваджені або ж Касаційним кримінальним судом у складі Верховного Суду, або ж Великою Палатою Верховного Суду, тобто законодавчо закріплювати означений тест (тести) сенсу, та й практичної можливості це реалізувати, не вбачаємо;

2) для кримінального закону України та кримінального процесуального закону України не може бути визначено універсального тесту на перевірку подібності правовідносин, а відтак, для матеріального та процесуального права повинні бути запропоновані окремі критерії (тести) визначення подібності правовідносин: матеріальний та процесуальний;

3) виокремлені між собою матеріальний та процесуальний тести на визначення подібності правовідносин можуть застосовуватися одночасно, при вирішенні питання застосування одного правового висновку;

4) елементи, які підлягають врахуванню при застосуванні тесту (тестів) на перевірку подібності правовідносин не є вичерпними;

5) для встановлення факту подібності та/або неподібності правовідносин достатньо належного застосування одного з елементів відповідного матеріального або процесуального тесту, в той час як при наявності подібних та відмінних елементів виходити слід з фактичних

обставин кримінального провадження, зокрема в розрізі можливості часткового застосування правового висновку.

Отже, щодо другого з названих аспектів доцільним є виділення матеріального (для кримінального закону України) та процесуального (для кримінального процесуального закону України) тестів перевірки подібності правовідносин в рамках розгляду справ.

Виходячи з наведеного, пропонуємо за основу матеріального та процесуального тесту на визначення подібності правовідносин брати окремі елементи, виходячи з фактичних обставин того чи іншого кримінального провадження, яке є предметом судового (апеляційного, касаційного) розгляду.

Зокрема, в контексті застосування матеріального тесту вважаємо за можливе виділити такі елементи, а саме:

1) склад злочину та елементи конкретного складу злочину (суб'єкт, об'єкт, суб'єктивна сторона, об'єктивна сторона), їх співвідношення між собою у справі, в якій сформульовано правовий висновок та справі, в якій вирішується питання його застосування;

2) відповідність кримінально-правової кваліфікації діяння у справі, в якій сформульовано правовий висновок та справі, в якій він застосується;

3) час вчинення кримінально-протиправних дій в рамках справи, в якій викладено правовий висновок та справі, в якій останній може підлягати застосуванню;

4) категорія кримінального правопорушення в рамках справи, в якій наведено правовий висновок та у справі, в якій він може бути застосований;

5) форма та/або спосіб реалізації об'єктивної сторони конкретного складу злочину у справі, де сформульовано правовий висновок та справі, в якій вирішується питання його застосування;

6) предмет злочину у справі, в рамках якої сформульовано правовий висновок та справі, в рамках якої вирішується питання його застосування;

7) зміст та редакція статті Кримінального кодексу України, відносно якої постало питання застосування висновку Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду;

8) однаковість матеріально-правового регулювання у справі, в якій сформульовано правовий висновок зі справою, в якій він підлягає застосуванню;

9) сутнісний зміст питання, щодо якого сформульовано правовий висновок, а також його співвідношення з фактичними обставинами справи, в рамках якої вирішується питання можливого застосування такого правового висновку;

10) відповідність інституту, щодо належного застосування якого сформульовано правовий висновок фактичним обставинам справи, в рамках якої вирішується питання його застосування;

11) відповідність стадії, на якій приймалося рішення в рамках справи, в якій сформульовано правовий висновок з тією справою, в межах якої вирішується питання його застосування;

12) вплив правового висновку на результат кримінального провадження у справі, де його було сформовано, а також можливий вплив такого правового висновку у справі, в якій ставиться питання його застосування.

Що ж стосується процесуального тесту, то на наш погляд важливими та такими, які підлягають окремому виокремленню є наступні елементи, а саме:

1) час вчинення процесуальної дії та/або прийняття процесуального рішення у справі, в якій сформульовано правовий висновок та справі, в якій він підлягає можливому застосуванню;

2) фактичні обставини за якими розпочиналося досудове розслідування у справі, в якій сформульовано правовий висновок, та фактичні обставини за якими розпочиналося досудове розслідування у справі, в якій досліджується питання застосування такого правового висновку;

3) суб'єкт вчинення процесуальної дії та/або прийняття процесуального рішення у справі, в межах якої сформульовано правовий висновок та справі, в якій він підлягає можливому застосуванню;

4) стадія вчинення процесуальної дії та/або прийняття процесуального рішення у справі, в рамках якої сформульовано правовий висновок та справі, в рамках якої він підлягає можливому застосуванню;

5) зміст та редакція статті Кримінального процесуального кодексу України, відносно якої постало питання застосування правового висновку Верховного Суду;

6) однаковість процесуально-правового регулювання у справі, в якій сформульовано правовий висновок зі справою, в якій він підлягає застосуванню;

7) сутнісний зміст питання, щодо якого сформульовано правовий висновок, а також його співвідношення з фактичними обставинами справи, в рамках якої вирішується питання можливого застосування правового висновку;

8) форма прийняття процесуального рішення у справі, в якій сформульовано правовий висновок та справі, в якій вирішується питання його застосування;

9) властивість доказу (належність, допустимість, достовірність), щодо якої сформульовано правовий висновок та її співвідношення з обставинами справи, в межах якої ставиться питання застосування такого правового висновку;

10) однаковий процесуальний статус осіб у справі, в якій сформульовано правовий висновок та справі, в якій останній може бути застосований;

11) відповідність інституту, щодо належного застосування якого сформульовано правовий висновок фактичним обставинам справи, в рамках якої вирішується питання його застосування;

12) підстава касаційного оскарження та її вплив на прийняття кінцевого процесуального рішення у справі, де сформульовано правовий висновок та справі, в якій такий правовий висновок може бути застосований;

13) вплив правового висновку на результат кримінального провадження у справі, де його було сформульовано, а також можливий вплив такого правового висновку у справі, в якій ставиться питання його застосування.

Знову ж таки слід зауважити, що вказані елементи як для матеріального, так і для процесуального тесту визначення подібності правовідносин, вочевидь, не є вичерпними, й на практиці про подібність або ж навпаки, неподібність правовідносин можуть свідчити й інші обставини, які повинні враховуватися для належного вирішення питання можливості застосування конкретного правового висновку.

Крім того, не менш важливим в аспекті наведеного питання є й сам зміст мотивувальної частини відповідної постанови Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду та/або Великої Палати Верховного Суду з тим, щоб зрозуміти чи в цілому було сформульовано висновок щодо застосування норми права, чи відповідна позиція касаційного суду вкладається в категорію мотивів суду при постановленні рішення, про що зазначалося в підрозділі 2.3. даного дисертаційного дослідження.

Що стосується безпосередньої реалізації наведених матеріального та процесуального тесту для перевірки подібності правовідносин, вважаємо за необхідне на прикладі окремих судових рішень продемонструвати вияв конкретних з означених вище елементів, в контексті вирішення питання подібності правовідносин, після чого навести власний приклад того, як відповідні тести на перевірку подібності правовідносин можуть бути застосовані на практиці.

Так, відповідно до змісту ухвали колегії суддів Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 14 грудня 2023 року у справі №991/2364/23 вбачається, що колегія суддів при вирішенні питання

релевантності висновків, зроблених у постанові об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 31 жовтня 2022 року у справі №753/12578/19 фактичним обставинам кримінального провадження, яке було предметом апеляційного перегляду, в пункті 129 власного судового рішення вказала: «Так, на відміну від наведених обставин у цій справі: (1) наразі кп № 209 є одноепізодним «старим» провадженням; (2) всі дії, у вчиненні яких підсудним пред'явлено обвинувачення, були вчинені до моменту первинного внесення відомостей в ЄРДР, а негативні наслідки цих діянь настали до внесення змін до КПК; (3) за «новими» епізодами жодній особі не повідомлялось про підозру, відповідно в них підсудні і не набули права на судовий контроль за продовженням строків досудового розслідування. Отже, в об'єднаному кп № 209 було повідомлено про підозру лише за «старим» епізодом, а всі «нові» епізоди були «фактовими» та в подальшому були виділені в окремі провадження» [117].

Аналіз означеної ухвали колегії суддів Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду дає підстави для висновку, що в контексті вирішення питання подібності (релевантності) правовідносин колегія суддів враховувала, зокрема: час вчинення кримінально-протиправних дій (усі злочини, за якими пред'явлено обвинувачення були вчинені до первинної реєстрації кримінального провадження); час вчинення процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень у кримінальному провадженні (обвинувачення пред'явлено в межах старого кримінального провадження, тобто того, яке було розпочато до відповідних змін); суб'єктів прийняття процесуального рішення в рамках порівнюваних справ (слідчий суддя в межах справи, в якій сформульовано правовий висновок та прокурор у справі, яка була предметом апеляційного перегляду, що стосується продовження строків досудового розслідування); зміст статті Кримінального процесуального кодексу України, відносно якої сформульовано правовий висновок об'єднаною палатою Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду (стаття 294 КПК).

Відповідно до вироку колегії суддів Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 11 серпня 2023 року у справі №991/7639/21 в контексті подібності правовідносин зазначено наступне: «При цьому колегія суддів вважає, обставини внесення відомостей до ЄРДР, оцінки яких стосувалася постанова ККС ВС від 23 червня 2021 року у справі №497/1260/18, відрізняються від обставин внесення відомостей до ЄРДР у кримінальному провадженні №12017220000000515, оскільки у ситуації із розслідуванням обставин вимагання неправомірної вигоди на митниці йшлося про конкретний чітко окреслений випадок вимагання працівниками конкретно ідентифікованого митного посту, у той час як у кримінальному провадженні №12017220000000515 на початковому етапі були внесені більш загальні відомості щодо не одного конкретного кримінального порушення, а системних дій на заволодіння коштами, лише щодо одного епізоду яких за наслідками розслідування обвинувальний акт скеровано до суду. Тобто, до обставин цієї справи постанова ККС ВС від 23 червня 2021 року у справі №497/1260/18 не є релевантною» [10].

Аналіз змісту означеного судового рішення колегії суддів Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду дає підстави вважати, що в якості критерію подібності правовідносин колегією суддів застосовано елемент фактичних обставин за якими розпочиналося досудове розслідування у справі, в якій сформульовано правовий висновок, та фактичні обставини за якими розпочиналося досудове розслідування у справі, в якій вирішувалося питання застосування відповідного правового висновку (конкретний випадок вимагання неправомірної вигоди у справі, в якій сформульовано правовий висновок та системні дії, спрямовані на заволодіння грошовими коштами у справі, в якій вирішувалося питання його застосування).

Згідно вироку Дніпровського районного суду міста Києва від 09 грудня 2025 року у справі №755/8277/23, відносно подібності правовідносин в контексті можливості застосування додаткового покарання у вигляді конфіскації майна зауважено: «Наведені обставини (користь) є дійсним в

цьому провадженні, а тому судом визначається дане додаткове покарання. Висновки ВС відображені у постановках від 07 грудня 2022 року (справа №180/620/20) та від 21 лютого 2024 року (справа №686/11385/21) є не релевантними, оскільки обставини, які були встановлені судами у цих справах, відмінні від тих, які встановлені у даному кримінальному провадженні. У зазначених кримінальних провадженнях у діях засуджених осіб не було встановлено корисливого мотиву вчинення злочинів, у зв'язку із чим суд касаційної інстанції, посилаючись на вимоги ст. 59 КК України, змінив оскаржувані судові рішення, а у цьому кримінальному провадженні такий мотив був та не заперечувався сторонами кримінального провадження» [9].

Контекст наведеного судового рішення свідчить про те, що в якості критерію при вирішенні питання подібності правовідносин застосовано елемент конкретного складу злочину, а саме елемент суб'єктивної сторони відповідного кримінального правопорушення (корисливий мотив).

Враховуючи наведену судову практику знаходить підтвердження раніше висловлена теза відносно того, що в своїй правозастосовній діяльності судді використовують різного роду критерії, з огляду на які приходять до переконання про релевантність та/або нерелевантність відповідних правовідносин.

В той же час, оскільки конкретного алгоритму дій для кримінального судочинства ні законодавцем, ні Верховним Судом запропоновано не було, з власного боку пропонуємо наступний алгоритм дій при вирішенні питання подібності правовідносин.

Для прикладу, у постанові колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 01 червня 2023 року у справі №461/1315/19 зазначено: «При цьому колегія суддів звертає увагу на усталену практику Верховного Суду, згідно з якою визначальною ознакою, яка виокремлює (відмежовує) заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовим становищем від інших форм

посягання на чужу власність, полягає у тому, що безоплатне обернення чужого майна на користь винної особи чи на користь іншої особи (осіб) відбувається через умисне протиправне використання можливостей службового становища. Злочинне використання службового становища виявляється у формі рішень, вказівок чи іншої спонукальної (зобов'язальної тощо) інформації» [71].

З огляду на викладене формулювання, при вирішенні в рамках конкретної справи питання подібності правовідносин, а також можливості застосування наведеної частини постанови у такій справі, вважаємо вірним наступний алгоритм дій:

1) з'ясувати, чи викладено в рамках справи №461/1315/19 саме правовий висновок щодо застосування конкретної норми права;

2) вирішити питання застосування матеріального та/або процесуального тесту визначення подібності правовідносин;

3) перевірити склад злочину та його елементи на відповідність (чи в обох кримінальних провадженнях інкриміновано статтю 191 Кримінального кодексу України; суб'єктом виступає службова особа, яка має відповідні правомочності щодо майна; відповідними діями спричинено наслідки, обумовлені безоплатним оберненням чужого майна; особа має корисливий мотив);

4) перевірити кримінально-правову оцінку інкримінованих дій (чи в обох кримінальних провадженнях інкриміновано винятково статтю 191 Кримінального кодексу України, чи можливо в одному з випадків наведену статтю інкриміновано в поєднанні зі статтею 27 Кримінального кодексу України);

5) перевірити форму та/або спосіб реалізації об'єктивної сторони складу злочину (чи в обох кримінальних провадженнях інкриміновано саме заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовим становищем, а не, для прикладу, розкрадання чи привласнення);

6) перевірити категорію кримінального правопорушення (чи в обох випадках інкриміноване кримінальне правопорушення належить до категорії корупційних кримінальних правопорушень);

7) перевірити вплив правового висновку на результат кримінального провадження (чи в обох кримінальних провадженнях застосування правового висновку призводить до одного результату).

Використавши при вирішенні питання можливості застосування правового висновку наведений алгоритм дій суд матиме змогу належним чином з'ясувати, чи є відповідні правовідносини подібними.

В той же час додатково вважаємо за необхідне, щоб відповідне мотивування того, чому суд прийшов до переконання про подібність та/або неподібність правовідносин належним чином відображалось серед змісту судового рішення (вироку, ухвали, постанови).

Оскільки на теперішній час законодавчої вимоги щодо відображення застосованих критеріїв при вирішенні питання подібності правовідносин серед структури судового рішення не існує, в продовження того, про що зазначалося в підрозділі 2.3. даного дисертаційного дослідження, вважаємо, що приписи пункту 2 частини 1 статті 442 Кримінального процесуального кодексу України повинні бути доповнені нормою щодо необхідності відображення у постанові суду касаційної інстанції висновку та відповідного мотивування в частині подібності правовідносин.

Серед іншого, в контексті подібності правовідносин слід зазначити, що можливою є ситуація, коли окремі елементи (критерії порівняння) в рамках двох справ збігаються, в той час як інші (або ж інший) елементи ні.

За такої ситуації вважаємо слід виходити з фактичних обставин кожного кримінального провадження індивідуально, в той час як не виключаємо того, що суди приходитимуть до переконання про часткову подібність правовідносин, а відтак й про часткове застосування відповідного правового висновку.

Для прикладу, в постанові Великої Палати Верховного Суду від 12 вересня 2018 року у справі №523/6472/14-к зазначено: «Правовідносини у справі №5-111кс15 і у цій справі є подібними лише в частині нероз'яснення обвинуваченому прокурором і судом на визначених для них законом стадіях кримінального провадження права на розгляд його справи судом присяжних у суді першої інстанції. Процесуальні дії і рішення судів у цих справах, здійснені ними після стадії підготовчого провадження, суттєво відрізняються» [57].

Крім того, очевидно можливою є ситуація, коли в постанові Верховного Суду викладено декілька правових висновків, в той час як застосовним для справи буде лише один з них.

За наведеного вважаємо, що в цілому в кримінальному судочинстві не можливо запропонувати якихось вичерпних критеріїв при вирішенні питання подібності правовідносин, водночас сформувати на рівні судової практики Верховного Суду певного роду алгоритм дій (матеріальний та процесуальний тести) є не просто можливим, але й в повній мірі виправданим.

Зокрема, реальне забезпечення ролі судового прецеденту в якості джерела кримінального процесуального права України потребує виокремлення критеріїв, з огляду на які суди загальної юрисдикції України матимуть змогу співвідносити правовідносини в межах конкретної справи з тією, в рамках якої сформульовано правовий висновок.

Наведене, в тому числі, усуне ситуації, коли судді в результаті простого нерозуміння або ж формально використовують той чи інший правовий висновок, або ж його хоча й несвідомо, однак ігнорують.

Як результат, вважаємо, що подібними в сфері кримінального судочинства слід вважати відносини, в яких питання кримінального та/або кримінального процесуального законодавства знайшли спільне відображення за одним або кількома критеріями в щонайменше двох справах.

3.2. Правила відступу від правових висновків колегій суддів, палат, об'єднаної та Великої Палати Верховного Суду

Забезпечення діяльності Верховного Суду та створення механізмів, які забезпечать єдність правозастосовчої практики в рамках єдиного касаційного провадження анонсувалося як одне з ключових завдань проекту Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства та інших законодавчих актів» [83].

З прийняттям вказаного законодавчого акту підхід до врахування висновків щодо застосування норм права, викладених у постановах Верховного Суду дійсно зазнав видозмін.

Зокрема, передбачена процесуальна можливість відступу від правової позиції, викладеної Верховним Судом, тільки з одночасним наведенням відповідних мотивів перестала існувати в чинній редакції частини 6 статті 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [95].

І хоча вказані законодавчі зміни повинні були б сприяти забезпеченню єдності та сталості судової практики, на практиці, на жаль, вони призвели до протилежного.

Загальновідомо, що судова гілка влади в Україні покликана забезпечити дотримання, унеможливлення порушення, а також відновлення вже порушених прав громадян. Забезпечення досягнення вказаних завдань є можливим в ситуації, коли уся судова система функціонує синхронно, й кожний суддя належним чином реалізує власні повноваження, дотримуючись, при цьому, відповідної ієрархії з тим, щоб до судових рішень була відповідна повага, й такі судові рішення належним чином виконувалися.

Ключовим органом в ієрархії судів загальної юрисдикції виступає Верховний Суд. Саме на Верховний Суд покладено обов'язок забезпечити єдність та сталість судової практики, тобто саме Верховний Суд повинен

виступати орієнтиром для нижчестоящих судів при вирішенні справ у майбутньому.

Для того, щоб Верховий Суд мав змогу виконувати наведене завдання, нижчестоящі суди повинні слідувати його правовим висновкам, не ігнорувати їх, й, без наявних для того правових підстав, не ухвалювати рішення всупереч його позицій.

Власне для цього на законодавчому рівні й повинні існувати правила відступу від правових висновків суду касаційної інстанції.

У рішенні Європейського суду з прав людини від 18.01.2001 у справі «Чепмен проти Сполученого Королівства» (Chapman v. the United Kingdom, заява № 27238/95, пункт 70) Суд наголосив, що в інтересах правової визначеності, передбачуваності та рівності перед законом він не повинен відступати від попередніх рішень за відсутності належної для цього підстави [145].

В ухвалі Великої Палати Верховного Суду від 19 липня 2023 року у справі №909/578/17 зауважено, що: «З метою забезпечення єдності та сталості судової практики для відступу від висловлених раніше правових позицій Велика Палата Верховного Суду повинна мати ґрунтовні підстави: її попередні рішення або підходи, застосовані в цих рішеннях, мають бути очевидно застарілими внаслідок розвитку в певній сфері суспільних відносин або їх правового регулювання, враховуючи зміни, що відбулися в суспільних відносинах, у законодавстві, практиці ЄСПЛ; існує невідповідність критерію «якість закону» законодавчих норм, що призвело до різного тлумачення судами (колегіями, палатами) норм права. Отже, необхідність відступу від правової позиції Великої Палати Верховного Суду повинна мати тільки важливі підстави, реальне підґрунтя, суд не повинен відступати від попередніх рішень за відсутності вагомої для цього причини, а метою відступу може слугувати виправлення лише тих суперечностей (помилочок), що мають фундаментальне значення для правозастосування» [115].

В постанові об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 17 лютого 2025 року у справі №761/35056/19 зазначено: «Однією із головних функцій Верховного Суду є забезпечення стабільності судової практики. У цьому контексті задля гарантування юридичної визначеності Верховний Суд може відступати від попередніх висновків лише за наявності для цього належної підстави. Як неодноразово зазначала Велика Палата Верховного Суду, з метою забезпечення єдності та сталості судової практики причинами для відступу від висловленого раніше висновку можуть бути вади попереднього рішення чи групи рішень (їх неефективність, неясність, неузгодженість, необґрунтованість, незбалансованість, помилковість); зміни суспільного контексту, через які застосований у цих рішеннях підхід повинен очевидно застаріти внаслідок розвитку суспільних відносин у певній сфері або їх правового регулювання» [82].

Згідно пункту 32 Висновку №20 (2017) Консультативної Ради Європейських суддів «Про роль судів у забезпеченні єдності застосування закону»: «КРЄС уже визначила свою позицію, що суддя має в цілому застосовувати закон послідовно, і тому надзвичайно важливим є чітке згадування в судовому рішенні про відхід від попередньої судової практики. З такого обґрунтування має бути чітко зрозумілим, що суддя знає, що стала судова практика щодо відповідного питання є іншою. Також має бути надане змістовне пояснення, чому позиція, яка була узгоджена раніше, має змінитися. Тільки на підставі таких пояснень можна встановити, чи відхід від практики був свідомим (чи суддя свідомо відхиляється від судової практики, намагаючись ґрунтовно її змінити), чи суд зневажав наявною сталою судовою практикою або просто не знав про її існування. Окрім того, тільки в такий запропонований спосіб можна досягти справжнього розвитку права. Невиконання зазначених вище вимог може вважатися довільним застосуванням закону, а право особи на справедливий суд може бути визнане порушеним» [92].

Як вже зауважувалося, попередня редакція частини 6 статті 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» містила припис відносно того, що суд має право відступити від правової позиції, викладеної Верховним Судом, тільки з одночасним наведенням відповідних мотивів [97].

На теперішній час норма частини 6 статті 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» викладена таким чином, що будь-які зауваження в розрізі процедури відступу від правових позицій Верховного Суду відсутні [95].

Якщо слідувати пояснювальній записці до проекту Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів», на підставі, зокрема, якої в послідуєчому частина 6 статті 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» й зазнала відповідних видозмін, то в цілому, логіка законодавця є зрозумілою, позаяк приписи частини 6 статті 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» приведено у відповідність до приписів статті 434-1 Кримінального процесуального кодексу України [83].

Зокрема, статтею 434-1 Кримінального процесуального кодексу України регламентовано підстави для передачі кримінального провадження на розгляд палати, об'єднаної або Великої Палати Верховного Суду, чим закріплено законодавчу можливість процедури відступу від правових позицій Верховного Суду самим Верховним Судом (колегією суддів, палатою, об'єднаною палатою, Великою Палатою Верховного Суду).

Разом з тим, таке законодавче врегулювання стосується діяльності суду касаційної інстанції, й не надає відповіді на питання, яким чином повинен діяти суддя суду першої та/або апеляційної інстанції в ситуації, коли він не погоджується з правовим висновком Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, враховуючи в цій частині те, що означені приписи частини 6 статті 13 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» не свідчать про обов'язковий характер відповідних постанов Верховного Суду.

Наведене, в тому числі, призводить до ситуації, коли правові позиції Верховного Суду ігноруються не лише самим касаційним судом, але й нижчестоящими судами.

За викладеного видається очевидним, що на теперішній час судова практика та кримінальне процесуальне законодавство України потребує комплексного підходу до розробки та формулювання категорії правил відступу від правових позицій Верховного Суду, виокремлення на доктринальному рівні категорії подолання палатою, об'єднаною палатою Касаційного кримінального суду у складі Верховного суду, а також Великою Палатою Верховного Суду висновків суду касаційної інстанції.

В цьому сенсі в праці М.М. Шумила зазначається, що квазіпрецедентність як ознака правових висновків Верховного Суду має два наслідки: обов'язковість для судів нижчої інстанції та здатність до квазірегулювання. У цьому контексті потрібно окреслити межі квазірегулювання, оскільки все ж таки творення норм закону є виключною прерогативою законодавця. Здійснюючи квазірегулювання, Верховний Суд обмежений нормами позитивного права, тобто якщо відносини вже врегульовані, то квазірегулювання є неможливим, оскільки загрожує стабільності правопорядку. У разі, якщо Верховний Суд уже здійснив квазірегулювання, то воно стає як для нього, так і для місцевих та апеляційних судів імперативом (квазіджерелом). Його подолання можливе тільки через самовідступ чи палатою, чи об'єднаною палатою, чи Великою Палатою Верховного Суду [139].

На думку ж О.Г. Шило та Н.В. Глинської, з огляду на важливість дотримання незалежності суду як важливої компоненти справедливого судового розгляду в контексті статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод суб'єктом відступу гіпотетично може бути не тільки сам Верховний Суд, а й будь-який суддя суду нижчої інстанції, який реалізує суддівський розсуд при прийнятті рішення за результатами розгляду кримінального провадження, ґрунтуючись на законодавстві, самостійно

даючи йому тлумачення з урахуванням унікальних обставин конкретної справи. Така можливість видається тим більше актуальною в умовах постійних змін законодавства, реформування його окремих галузей, що породжує нову практику, сталість якої може бути забезпечена лише із сплином часу та формуванням нової правосвідомості правозастосовників [131].

Погоджуючись в цілому з позицією М.М. Шумила в розрізі того, що подолання правових позицій суду касаційної інстанції є можливим лише самим судом касаційної інстанції, слід, між тим, в черговий раз відмітити, що існуюче законодавство не містить жодної норми в розрізі імперативності правових позицій Верховного Суду, а навпаки, в частині 6 статті 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» мова йде про категорію «врахування» висновків суду касаційної інстанції.

Виходячи саме з законодавчого врегулювання, цілком обґрунтованою є позиція О.Г. Шило та Н.В. Глинської, що суб'єктом відступу від правових позицій суду касаційної інстанції може бути не лише сам Верховний Суд, а й будь-який суддя суду нижчої інстанції.

Як вже зазначалося, можливість такого відступу судів нижчестоящих інстанцій повинна стосуватися винятково позицій колегій суддів, палат та об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, з певними застереженнями, про які йшлося вище.

В той же час відносно правових висновків Великої Палати Верховного Суду, на законодавчому рівні повинні бути передбачені законодавчі підстави, які б уможливлювали передачу кримінального провадження на розгляд Великої Палати Верховного Суду саме з метою потенційного подолання попередньо сформованого Великою Палатою Верховного Суду правового висновку.

В цій частині вважаємо за необхідне доповнити приписи частини 4 статті 434-1 Кримінального процесуального кодексу України положеннями,

які надаватимуть підстави скерувати кримінальне провадження до Великої Палати Верховного Суду.

Серед таких підстав, вважаємо, можливо запропонувати наступні:

1. Неясність та/або неефективність попередньо сформульованого правового висновку, яскравим проявом чого може стати відсутність його застосування у судовій практиці;
2. Зміна законодавства;
3. Визнання Конституційним Судом України певного правоположення неконституційним;
4. Зміна судової практики в дотичних до правового висновку питаннях;
5. Інші визначені Великою Палатою Верховного Суду у власних рішеннях підстави.

Зокрема, щодо останнього з названих пунктів вважаємо, що сама Велика Палата Верховного Суду в розвиток означених законодавчих приписів може виокремлювати додаткові орієнтуючі підстави, з огляду на які колегії суддів, палати, об'єднана палата Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду матимуть змогу вирішувати питання передачі кримінального провадження для перегляду (з метою можливого подолання) попередньо сформованого Великою Палатою Верховного Суду правового висновку.

Повертаючись до можливості відступу від правових позицій суду касаційної інстанції особливу увагу слід зосередити на відповідних правилах відступу, а також їх законодавчому врегулюванні (закріпленні) в чинному кримінальному процесуальному законі України.

Першочергово звернемо увагу на теоретичних аспектах, які можливо запропонувати, після чого викладемо власне бачення послідовному оновленню законодавчих приписів.

Отже, на мінімальному рівні вважаємо, що судді нижчестоящих інстанцій та/або ланок Верховного Суду повинні керуватися наступними правилами відступу від правових позицій суду касаційної інстанції, а саме:

1. Відступ можливий винятково від правового висновку, а не від формулювання, яке вкладається в категорію мотивів суду при постановленні рішення;

2. Правовий висновок колегії суддів, палати та/або об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, від якого відступає суддя повинен бути релевантним до фактичних обставин конкретного кримінального провадження, в рамках якого здійснюється такий відступ;

3. Суддя повинен бути ознайомлений з повним змістом постанови колегії суддів, палати та/або об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, в межах якої викладено правовий висновок, а також з практикою застосування такого правового висновку судами з тим, щоб вірно трактувати позицію суду касаційної інстанції;

4. Суддя повинен бути ознайомлений з альтернативними, більш пізніми правовими позиціями колегії суддів, палати та/або об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, які повинні мати пріоритет відносно більш ранніх позицій суду касаційної інстанції;

5. Суддя повинен керуватися принципом, згідно якого висновки, які містяться в судових рішеннях судової палати Касаційного кримінального суду, мають перевагу над висновками колегії суддів, висновки об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду над висновками палати чи колегії суддів цього суду, а висновки Великої Палати Верховного Суду над висновками об'єднаної палати, палати й колегії суддів Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду;

6. У власному рішенні суддя повинен чітко вказати правову підставу для неврахування правового висновку колегії суддів, палати та/або об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду (його неефективність, неясність, неузгодженість, необґрунтованість, незбалансованість, помилковість тощо);

7. При здійсненні відступу від правового висновку колегії суддів, палати та/або об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду суддя та/або колегія суддів повинні викласти власний висновок щодо застосування норми права;

8. Послідуюча судова практика судді та/або колегії суддів повинна відповідати тій правовій позиції, яка була сформульована в результаті неврахування правового висновку колегії суддів, палати та/або об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду;

9. У випадку, якщо за результатами касаційного перегляду суд касаційної інстанції констатує невірність позиції судді нижчестоящої інстанції, послідуюча судова практика відповідного судді та/або колегії суддів повинна відповідати позиції суду касаційної інстанції.

Вважаємо, що забезпечення застосування наведених правил відступу від правових позицій суду касаційної інстанції можливо здійснити через правоорієнтуючу практику суду касаційної інстанції.

В той же час не можливо оминати й необхідність впровадження законодавчих змін до Кримінального процесуального кодексу України, що потребує доповнення чинного процесуального закону окремою нормою, яка б в загальному вигляді містила відображення категорії правил відступу від правових позицій касаційного суду, з одночасним врахуванням передумов для такого відступу.

Законодавче вирішення цього питання посилить цінність правових позицій касаційного суду, а також сприятиме реалізації приписів щодо порядку відступу та конкретизації підстав для такого відступу.

Власне бачення законодавчого відображення таких змін буде викладено в наступному підрозділі дисертаційного дослідження, водночас в загальному вигляді вважаємо необхідним закріплення того, що: (1) відступ можливий лише від правового висновку за (2) подібних правовідносин, з (3) чітким обґрунтуванням, як саме повинна застосовуватися відповідна норма права.

Слід зауважити, що на сьогодні існує чимала практика касаційного кримінального суду, в якій належним чином забезпечується відступ від правових позицій Верховного Суду.

Для прикладу, в постанові Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 17 травня 2021 року у справі №335/9520/19 зазначено: «Вивчивши матеріали провадження та обговоривши доводи касаційної скарги прокурора, Судова палата дійшла думки про правильність висновку колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду викладеного у постанові від 28 березня 2019 року (справа №286/1695/18, провадження № 51-7345км18) про те, що поняття «застосування запобіжного заходу» охоплює не тільки його обрання, але й випадки зміни запобіжного заходу на більш м'який або навпаки, що фактично являє собою обрання іншого запобіжного заходу, а тому ухвала слідчого судді про зміну запобіжного заходу має бути предметом оскарження і перегляду в суді апеляційної інстанції. Враховуючи наведене, Судова палата вважає за необхідне відступити від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного раніше колегією суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду в ухвалі від 28 травня 2020 року (справа № 554/2023/20, провадження № 51-2524 ск 20) про неможливість оскарження ухвали слідчого судді про зміну запобіжного заходу та за наслідками розгляду касаційної скарги прокурора робить такий висновок: Сторони кримінального провадження мають право оскаржувати в апеляційному порядку ухвалу слідчого судді про зміну підозрюваному обраного запобіжного заходу у випадку, якщо застосування такого запобіжного заходу або відмова в його застосуванні підлягають апеляційному оскарженню відповідно до ч. 1 ст. 309 КПК» [72].

Крім того варто відмітити, що хоча й незначна, однак наявна також судова практика судів нижчих інстанцій, згідно якої аналогічним чином вбачається здійснення відступу від позицій суду касаційної інстанції.

Для прикладу, ухвалою колегії суддів Полтавського апеляційного суду від 01 жовтня 2019 року у справі № 545/534/19 здійснено відступ від правових позицій Верховного Суду, викладених у постановах від 19 березня 2019 року (провадження № 51-7242 км 18) та від 27 березня 2018 року (провадження № 51-717КМ18), з наведенням відповідних мотивів для такого рішення.

В даному випадку, в контексті питання відступу вважаємо за необхідне виокремити наступну частину наведеної ухвали колегії суддів Полтавського апеляційного суду, в якій зазначено: «Відповідно до ч. 6 ст. 13 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» висновки щодо застосування норм права, викладені у постановах Верховного Суду, враховуються іншими судами при застосуванні таких норм права. Суд має право відступити від правової позиції, викладеної Верховним Судом, тільки з одночасним наведенням відповідних мотивів. Вказана норма кореспондується із положеннями ч. 6 ст. 368 КПК України. Отже, вказані норми з одного боку зобов'язують суд враховувати у своїй практиці висновки щодо застосування норм права, викладені у постановах Верховного Суду, з іншого боку надають суду право відступити від правової позиції, з одночасним наведенням відповідних мотивів. Верховний Суд у своїх постановах, на які посилається прокурор, надає аналіз положенням ст. ст. 70 ч. 4, 72, 75, 78 КК України та приходять до висновку, що збільшення іспитового строку за правилами ст. 70 ч. 4 КК України, є істотною зміною умов випробування та погіршення становища засудженого і тому вказані вирoki мають виконуватися самостійно. Колегія суддів апеляційного суду в даному випадку вважає за необхідне відступити від правової позиції, висловленої у згаданих вище постановах Верховного Суду, на яку покликається прокурор, з таких мотивів...» [119].

Хоча в наведеному вище випадку застосовуються приписи частини 6 статті 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та частини 6 статті 368 Кримінального процесуального кодексу України в попередніх редакціях,

тим не менш вважаємо, що наведений приклад є релевантним до питання, яке висвітлюється в рамках даного підрозділу дисертаційного дослідження.

Що стосується рішень безпосередньо місцевих судів, то жодного конкретного випадку здійснення відступу від правових позицій Верховного Суду за результатами моніторингу Єдиного державного реєстру судових рішень встановлено не було.

В той же час було відшукано два вироки Галицького районного суду міста Львова, в яких хоча й буквально про відступ від позицій суду касаційної інстанції мова не йшла, однак зміст таких судових рішень свідчить про наведення мотивів для незгоди з позицією Верховного Суду, а також для її послідуєчого не врахування.

Слід відмітити, що питання, по якому суд першої інстанції не погодився з правовими висновками суду касаційної інстанції є аналогічним тому, про яке йшлося в ухвалі колегії суддів Полтавського апеляційного суду від 01 жовтня 2019 року у справі № 545/534/19.

Такими судовими рішеннями є вироки Галицького районного суду міста Львова від 17 лютого 2020 року у справі №461/9786/18 [7] та від 19 квітня 2024 року у справі №461/1965/24 [8].

Оскільки наведена практика судів першої та апеляційної інстанцій є досить незначною, й скоріше являється виключенням, аніж правилом, означене потребує додаткового законодавчого врегулювання такого питання, що своєю чергою сприятиме єдності судової практики.

Саме тому в контексті наведеного вважаємо, що приписи пункту 2 частини 1 статті 372 Кримінального процесуального кодексу України, а також пункти 1 та 2 частини 3 статті 374 Кримінального процесуального кодексу України повинні бути доповнені нормою, яка б передбачала необхідність наведення мотивів відступу від правових позицій Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду судом першої інстанції.

З таких самих міркувань вважаємо за необхідне доповнити й приписи пункту 2 частини 1 статті 419 Кримінального процесуального кодексу

України, в контексті забезпечення мотивування відступу від правових позицій Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду апеляційними судами.

Окремо в розрізі питання відступу від правових висновків суду касаційної інстанції, а також подолання таких правових позицій слід звернути увагу на відмінності даних категорій між собою.

Зокрема, якщо перша з названих категорій повинна стосуватися судів першої, апеляційної та касаційної інстанції (за винятком висновків, сформульованих Великою Палатою Верховного Суду), то друга з згаданих категорій стосується винятково палати, об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду та Великої Палати Верховного Суду.

Іншими словами, якщо суди першої, апеляційної та касаційної інстанцій мають право відступу від правових позицій колегій суддів, палат та об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, то палата, об'єднана палата Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду та Велика Палата Верховного Суду відступивши від правового висновку повинна його подолати, тобто сформулювати новий правовий висновок в питанні того, як саме повинна застосовуватися відповідна норма матеріального та/або процесуального права.

Резюмуючи вищенаведене слід вказати, що саме Верховний Суд виступає ключовим органом в ієрархії судів загальної юрисдикції, й саме на Верховний Суд покладено обов'язок забезпечити єдність та сталість судової практики, тобто саме Верховний Суд повинен виступати орієнтиром для нижчестоящих судів при вирішенні справ у майбутньому.

Для того, щоб Верховний Суд мав змогу забезпечити досягнення вказаних завдань, нижчестоящі суди повинні слідувати його правовим позиціям, не ігнорувати їх, й, без наявних для того правових підстав, не ухвалювати рішення всупереч його позицій.

В той же час, існуюче наразі кримінальне процесуальне законодавство України не містить будь-яких приміток в розрізі процедури відступу від правових позицій Верховного Суду, передбачаючи, при цьому, що суди повинні лише враховувати правові висновки суду касаційної інстанції, в той час як внесені до частини 6 статті 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» зміни не просто не врегульовують відповідне питання, а навпаки, привносять ще більше плутанини, та, таким чином, сприяють формуванню ще більшої кількості питань, відповідей на які фактично наразі не має.

Саме тому надзвичайно важливим є розроблення правил відступу від правових висновків колегій суддів, палат та об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, виокремлення підстав для скерування кримінального провадження на розгляд Великої Палати Верховного Суду, а також доктринального розмежування категорій «відступу» та «подолання» правових позицій суду касаційної інстанції.

Переконані, що якщо судді матимуть відповідні орієнтири при вирішенні питання врахування (застосування) правових позицій суду касаційної інстанції, наведе по меншій мірі унеможливить свідоме ігнорування позицій вищестоящих судових ланок, й крім того, забезпечить повагу до сформованих правових висновків щодо застосування норм права у подібних правовідносинах [134].

3.3. Удосконалення законодавства: кримінальний процесуальний аспект створення передумов до забезпечення функціонування судового прецеденту в якості джерела кримінального процесуального права України

Виклавши власне бачення щодо ключових аспектів забезпечення функціонування судового прецеденту в кримінальному процесуальному праві України в попередніх підрозділах такого дисертаційного дослідження,

ми підійшли до не менш важливого питання, яке зводиться до пропонування конкретних законодавчих змін, які будуть покликані вищенаведене теоретичне бачення розвитку означеного правового феномену реалізувати на практиці.

Хоча чинний кримінальний процесуальний кодекс України не можна назвати одним з найстабільніших кодексів Європи, не можливо й вести мову про те, що законодавець проявляє своєчасну реакцію на необхідність внесення змін у регулювання кримінальних процесуальних відносин [137, с. 189].

Відтак, даний підрозділ дисертаційного дослідження буде послідовно містити пропозиції щодо необхідності внесення змін до кримінального процесуального законодавства України, з викладенням власних поглядів на те, які конкретно зміни та в які конкретно норми, а подекуди й які безпосередньо норми потрібно законодавчо запропонувати та/або врегулювати, щоб ефект від судового прецеденту (ефект від постанов колегій суддів, палат, об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду та Великої Палати Верховного Суду) мав відображення в практичній діяльності як суб'єктів владних повноважень, так і суддів першої, апеляційної та касаційної інстанцій.

Розпочати вважаємо за необхідне з законодавчих змін до частини 2 статті 1 Кримінального процесуального кодексу України, виклавши вказані законодавчі приписи в наступному вигляді:

«Кримінальне процесуальне законодавство України складається з відповідних положень Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, цього Кодексу, інших законів України, а також правових висновків Верховного Суду, викладених у його постановках».

Необхідність наведених змін пояснюється правовою природою судового прецеденту, а також необхідністю визначення його місця серед кримінального процесуального законодавства України.

В продовження досягнення наведеної мети, вважаємо за необхідне запропонувати внесення змін до статті 3 Кримінального процесуального кодексу України, доповнивши її частину 1 пунктом 13-1 наступного змісту:

«Правовий висновок Верховного Суду – висновок щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладений в постанові колегії суддів, палати, об'єднаної або Великої Палати Верховного Суду».

В цілях забезпечення єдності та сталості судової практики, утвердження дієвості судового прецеденту в його практичному сенсі, вважаємо за необхідне запропонувати внесення законодавчих змін до правової конструкції частини 1 статті 9 Кримінального процесуального кодексу України, виклавши її зміст наступним чином:

«Під час кримінального провадження суд, слідчий суддя, прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий, інші службові особи органів державної влади зобов'язані неухильно дотримуватися вимог Конституції України, цього Кодексу, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, вимог інших актів законодавства, а також правових висновків Верховного Суду, за винятком випадків, передбачених цим Кодексом».

З метою забезпечення належної реалізації приписів частини 5 статті 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», правову конструкцію частини 1 статті 86 Кримінального процесуального кодексу України пропонуємо викласти наступним чином:

«Доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому цим Кодексом, з належним застосуванням суб'єктами владних повноважень правових висновків Верховного Суду».

Самі ж приписи частини 5 статті 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» пропонуємо доповнити та сформулювати у наступному вигляді:

«Висновки щодо застосування норм права, викладені у постановах Верховного Суду є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень,

які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права. Ігнорування таких висновків суб'єктами владних повноважень є підставою для їх притягнення до дисциплінарної відповідальності у порядку та спосіб, визначені законом».

Враховуючи існуючі тенденції судової практики Верховного Суду, з огляду на завдання та функції суду касаційної інстанції, а також задля забезпечення єдності та сталості практики усіх судів в сфері кримінального судочинства, вважаємо, що правову конструкцію частини 6 статті 13 Закону України «Про судоустрій і статус судів» слід видозмінити, в результаті чого викласти наступним чином:

«Висновки щодо застосування норм права, викладені у постановах Верховного Суду, застосовуються іншими судами. Відступ від таких правових позицій допускається у межах та спосіб, визначених законом. Висновки щодо застосування норм права, викладені у постановах Великої Палати Верховного Суду є обов'язковими для інших судів. Порядок та підстави зміни правового висновку Великої Палати Верховного Суду встановлюються законом».

В цьому контексті слід додатково пояснити, що категорія «врахування» висновків Верховного Суду не виправдала себе на практиці. Виходячи з тлумачення поняття «врахування», а також відповідного тлумачення поняття «застосування», вважаємо саме останнє з названих буде більш ефективним в розрізі категорії висновків щодо застосування норм права, викладених у постановах Верховного Суду.

В той же час, з огляду на правовий статус Великої Палати Верховного Суду, питання, які вирішуються останньою, а також ієрархію їх рішень в системі ланок Верховного Суду, постанови Великої Палати Верховного Суду повинні бути наділені обов'язковим характером для усіх без винятку судів, в той час як подолання таких правових висновків може бути здійснено за наявності передбачених для цього підстав винятково самою Великою Палатою Верховного Суду.

В контексті таких постанов ми не вбачаємо підстав для застосування категорії відступу від них у ситуації, коли кримінальне провадження передається на розгляд Великої Палати Верховного Суду. Вважаємо доречнішим в даному випадку використовувати словосполучу «передача кримінального провадження» на розгляд Великої Палати Верховного Суду з метою вирішення питання відступу та подолання (зміни) попередньо сформульованого правового висновку.

Наведеним акцентуватиметься увага на їх обов'язковому характері для усіх судів, зокрема й для колегій суддів, палат та об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, не передбачаючи для них саме права відступу, в той же час залишаючи за ними право ставити питання такого відступу та послідуєчого подолання правового висновку винятково перед Великою Палатою Верховного Суду.

Що стосується безпосередньо підстав та порядку реалізації передачі кримінального провадження для можливого подолання Великою Палатою Верховного Суду власного правового висновку, в цій частині вважаємо ретранслювати те, про що зазначалося в підрозділі 2.2. цього дисертаційного дослідження.

Зокрема, вбачаємо за доцільне доповнити приписи частини 4 статті 434-1 Кримінального процесуального кодексу України конкретними підставами для скерування кримінального провадження до Великої Палати Верховного Суду, й в той же час саму означену норму змінити, виклавши її зміст наступним чином:

«Суд, який розглядає кримінальне провадження в касаційному порядку у складі колегії суддів, палати або об'єднаної палати, передає таке кримінальне провадження на розгляд Великої Палати Верховного Суду, якщо така колегія суддів (палата, об'єднана палата) вбачає наявними підстави для можливого відступу Великою Палатою Верховного Суду від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Великої Палати. Рішення колегії суддів (палати,

об'єднаної палати) про передачу кримінального провадження на розгляд Великої Палати Верховного Суду повинно бути обґрунтованим та вмотивованим. Підставами для передачі кримінального провадження на розгляд Великої Палати Верховного Суду можуть бути: неясність та/або неефективність попередньо сформульованого правового висновку; зміна законодавства України; визнання Конституційним Судом України застосованого правоположення неконституційним; зміна судової практики в дотичних до правового висновку питаннях; інші визначені Великою Палатою Верховного Суду у власних рішеннях підстави».

Серед іншого, з метою приведення норм кримінального процесуального закону України у відповідність до приписів Закону України «Про судоустрій і статус суддів», вважаємо частину 6 статті 368 Кримінального процесуального кодексу України слід викласти в наступній редакції:

«Обираючи і застосовуючи норму закону України про кримінальну відповідальність та/або норму кримінального процесуального закону України при ухваленні законного та обґрунтованого судового рішення, суд застосовує правові висновки Верховного Суду з урахуванням особливостей, визначених законом».

Останні з запропонованих змін усунуть існуючі наразі розбіжності в контексті того, чи мають значення в правозастосовній діяльності правові позиції Верховного Суду, в яких викладені висновки щодо процесуальних питань, тобто норм кримінального процесуального закону України.

Зі свого боку переконані, що правові висновки Верховного Суду мають однакову правову природу та юридичну силу не в залежності від того, норм матеріального чи процесуального права стосується відповідна правова позиція касаційного суду.

Крім того, в контексті питання застосування правових висновків Верховного Суду, аналогічним чином як і в контексті частини 5 статті 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», вважаємо необхідним

доповнити відповідні приписи й частини 6 статті 13 вказаного законодавчого акту положеннями щодо дисциплінарної відповідальності суддів за ігнорування правових позицій суду касаційної інстанції.

В цьому аспекті пропонуємо доповнити частину 6 статті 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» наступним абзацом:

«Ігнорування таких висновків іншими судами є підставою для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності у порядку та спосіб, визначені законом».

Додатково в продовження питання дисциплінарної відповідальності судді за ігнорування правових висновків Верховного Суду, вважаємо за необхідне доповнити пункт 1 частини 1 статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» новою підставою для дисциплінарної відповідальності судді, з огляду на що пропонуємо наведені законодавчі приписи доповнити підпунктом е) наступного змісту:

«Суддю може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності в порядку дисциплінарного провадження з таких підстав: ігнорування правового висновку Верховного Суду, який підлягав застосуванню, за винятком застосованого судом відступу від правової позиції суду касаційної інстанції».

Іншими важливими законодавчими змінами, які слід впровадити серед приписів кримінального процесуального закону України є необхідність забезпечення належного мотивування судами першої, апеляційної та касаційної інстанцій власних рішень щодо відступу від правових позицій Верховного Суду.

Так, що стосується суддів місцевих судів, вважаємо за можливе забезпечити вирішення наведеного питання шляхом впровадження змін до пункту 2 частини 1 статті 372 Кримінального процесуального кодексу України, а також пунктів 1 та 2 частини 3 статті 374 наведеного законодавчого акту.

Зокрема, пропонуємо доповнити пункт 2 частини 1 статті 372 Кримінального процесуального кодексу України вимогою щодо необхідності належного мотивування відступу від правової позиції Верховного Суду, доповнивши та виклавши вказану норму права в цій частині наступним чином:

«Ухвала, що викладається окремим документом, складається з: мотивувальної частини із зазначенням: мотивів відступу від правового висновку Верховного Суду».

Аналогічним чином пропонуємо доповнити пункти 1 та 2 частини 3 статті 374 Кримінального процесуального кодексу України, з огляду на що викласти їх у наступному вигляді відповідно:

«У мотивувальній частині вироку зазначаються: у разі визнання особи виправданою – мотиви ухвалення інших рішень щодо питань, які вирішуються судом при ухваленні вироку, положення закону, якими керувався суд, а також мотиви відступу від правових позицій Верховного Суду»;

«У мотивувальній частині вироку зазначаються: у разі визнання особи винуватою: мотиви ухвалення інших рішень щодо питань, які вирішуються судом при ухваленні вироку, положення закону, якими керувався суд, а також мотиви відступу від правових позицій Верховного Суду».

Що стосується суду апеляційної інстанції, то з таких самих міркувань вважаємо за необхідне доповнити й приписи пункту 2 частини 1 статті 419 Кримінального процесуального кодексу України, в контексті необхідності мотивування відступу від правових висновків Верховного Суду.

Зокрема пропонуємо доповнити та викласти вказану норму в такому вигляді:

«Ухвала суду апеляційної інстанції складається з: мотивувальної частини із зазначенням: мотивів, з яких суд апеляційної інстанції виходив при постановленні ухвали, положення закону, якими він керувався, і мотивів відступу від правових позицій Верховного Суду».

Відносно ж суду касаційної інстанції, в аналогічний спосіб пропонуємо доповнити та викласти відповідним чином пункт 2 частини 1 статті 442 Кримінального процесуального кодексу України, а саме:

«Постанова суду касаційної інстанції складається з: мотивувальної частини із зазначенням: мотивів, з яких виходив суд касаційної інстанції при прийнятті постанови, положення закону, якими він керувався, і мотивів відступу від правових позицій Верховного Суду».

В той же час сприятиме забезпеченню ефективності пропонованих вище змін в частині необхідності мотивування відступу від правових позицій Верховного Суду доповнення Кримінального процесуального кодексу України окремою нормою щодо безпосередньої реалізації такого відступу від правових позицій Верховного Суду.

В межах такої законодавчої норми можливим є викладення суті та передумов для відступу від правових позицій Верховного Суду, в той час як зазначалося в підрозділі 3.2. цього дисертаційного дослідження, решта правил відступу може бути впроваджена правоорієнтуючою практикою самого касаційного суду.

За наведеного пропонуємо доповнення кримінального процесуального закону України статтею 434-3 наступного змісту:

«Стаття 434-3. Відступ від правового висновку Верховного Суду

1. Відступ від правового висновку Верховного Суду здійснюється за наявності правових підстав, з належним мотивуванням та обґрунтуванням прийнятого рішення.

2. Відступ можливий лише від викладеного у постанові колегії суддів, палати, об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду висновку щодо застосування норм права у подібних правовідносинах. Суд не має права відступати від правового висновку за неподібних правовідносин.

3. Відступ від правового висновку Великої Палати Верховного Суду не допускається. Підстави та порядок перегляду Великою Палатою Верховного

Суду висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Великої Палати визначені цим Кодексом.

4. Вирок, ухвала, постанова суду повинні містити правову підставу для неврахування правового висновку Верховного Суду, а також висновок про те, як саме повинна застосовуватися норма права, із застосуванням якої не погодився суд.

5. Незастосування правового висновку Верховного Суду є підставою для скасування або зміни судового рішення».

В цій частині доречним також буде встановлення певного запобіжника до ситуації, коли ігнорування правового висновку Верховного Суду матиме місце на практиці в діяльності самого суду касаційної інстанції, чиє рішення по факту являється остаточним.

З метою забезпечення дотримання прав учасників кримінального провадження у випадку практичного настання наведеної ситуації, вважаємо за необхідне доповнити частину 2 статті 459 Кримінального процесуального кодексу України пунктом 5) наступного змісту:

«Нововиявленими обставинами визнаються: незастосування правового висновку Верховного Суду».

Не менш важливим також є додаткове законодавче врегулювання відображення у судових рішеннях категорії подібності правовідносин. На теперішній час згадка про таку категорію наявна серед приписів статей 434-1 та 434-2 Кримінального процесуального кодексу України.

Водночас як зазначалося в підрозділі 2.3. даного дисертаційного дослідження, нерідко з формальним посиланням на нерелевантність фактичних обставин допускається приховане ігнорування правового висновку Верховного Суду.

Саме тому, в цілях унеможливлення такого ігнорування, вважаємо, що приписи пункту 2 частини 1 статті 442 Кримінального процесуального кодексу України повинні бути доповнені вимогами щодо необхідності

зазначення в мотивувальній частині постанови суду касаційної інстанції обставин, які свідчать про подібність та/або неподібність правовідносин.

Переконані, що колегія суддів, палата, об'єднана палата та Велика Палата Верховного Суду повинні чітко вказати критерії, з огляду на які вони приходять до переконання, що відповідний висновок повинен бути або застосованим, або навпаки, проігнорованим при касаційному перегляді.

Як результат, пропонуємо наступну редакцію пункту 2 частини 1 статті 442 Кримінального процесуального кодексу України в частині категорії подібності правовідносин:

«Постанова суду касаційної інстанції складається з: мотивувальної частини із зазначенням: мотивів при вирішенні питання подібності та/або неподібності правовідносин».

Аналогічні зміни щодо категорії подібності правовідносин пропонуємо внести до пункту 2 частини 1 статті 372, пунктів 1 та 2 частини 3 статті 374, а також пункту 2 частини 1 статті 419 Кримінального процесуального кодексу України, доповнивши їх наступним змістом відповідно:

«Ухвала, що викладається окремим документом, складається з: мотивувальної частини із зазначенням: мотивів вирішення питання подібності та/або неподібності правовідносин»;

«У мотивувальній частині вироку зазначаються: у разі визнання особи виправданою – мотиви вирішення питання подібності та/або неподібності правовідносин»;

«У мотивувальній частині вироку зазначаються: у разі визнання особи винуватою: мотиви вирішення питання подібності та/або неподібності правовідносин»;

«Ухвала суду апеляційної інстанції складається з: мотивувальної частини із зазначенням: мотивів вирішення питання подібності та/або неподібності правовідносин».

Серед іншого вважаємо, що в контексті викладу пункту 2 частини 1 статті 442 Кримінального процесуального кодексу України мотивувальна

частина постанови Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду повинна містити достатній та зрозумілий виклад фактичних обставин відповідного кримінального провадження, що, зокрема, в послідуєчому, й буде оцінюватися відносно подібності або ж навпаки, неподібності відповідних правовідносин.

Саме тому пропонуємо також доповнити означені законодавчі приписи наступним формулюванням, а саме:

«Постанова суду касаційної інстанції складається з: мотивувальної частини із зазначенням: короткого змісту фактичних обставин кримінального провадження, вимог касаційної скарги та оскаржених судових рішень».

Варто зауважити, що обов'язковою передумовою для належної реалізації більшості з вищевказаних пропонованих законодавчих змін є необхідність законодавчого врегулювання питання відображення у постанові суду касаційної інстанції сформульованого ним висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах.

В цьому сенсі слід відмітити, що в частині 4 статті 442 Кримінального процесуального кодексу України наявна згадка про те, що у постанові палати, об'єднаної палати, Великої Палати Верховного Суду має міститися висновок, як саме повинна застосовуватися норма права, із застосуванням якої не погодилася колегія суддів або палата, об'єднана палата, що передала справу відповідно на розгляд палати, об'єднаної палати, Великої Палати Верховного Суду.

Водночас як вже зазначалося, дана норма являється спеціальною, й передбачає винятково випадок, коли колегія суддів, палата або об'єднана палата не погоджується із застосуванням відповідної норми права.

В той же час, наразі не має жодного законодавчого положення, відповідно до якого Верховний Суд за наслідками касаційного перегляду повинен сформулювати та належним чином відобразити правовий висновок щодо застосування тієї чи іншої норми права.

Як вже зауважувалося, така ситуація нерідко призводить попросту до того, що незрозумілим залишається, чи в цілому сформульовано судом касаційної інстанції правовий висновок, чи відповідне мотивування вкладається в категорію мотивів суду при постановленні судового рішення.

Саме тому доречним вбачаємо необхідність законодавчого закріплення в пункті 2 частини 1 статті 442 Кримінального процесуального кодексу України необхідності відображення судом касаційної інстанції правового висновку у випадку, коли він формується за наслідками касаційного перегляду.

З урахуванням наведеного, пропонуємо доповнити вказаний законодавчий припис наступним змістом:

«Постанова суду касаційної інстанції складається з: мотивувальної частини із зазначенням: висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, якщо такий висновок викладається за наслідками касаційного перегляду».

У випадку здійснення таких законодавчих змін не вбачаємо необхідності в цілому в приписах частини 4 статті 442 Кримінального кодексу України, позаяк означеними положеннями пункту 2 частини 1 статті 442 даного законодавчого акту в достатній мірі буде врегульовано питання відображення правового висновку.

Тобто, одночасна дія пункту 2 частини 1 статті 442 та частини 4 статті 442 Кримінального процесуального кодексу України в значній мірі дублюватиме одне і те ж питання, з відмінністю лише в контексті ланок Верховного Суду: в першому випадку мова йде про колегії суддів, палати, об'єднану та Велику Палату Верховного Суду, в той час як в другому винятково про палати, об'єднану та Велику Палату Верховного Суду, а також в контексті формулювання правового висновку за наслідками касаційного розгляду, та формулювання правового висновку за наслідками відступу від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах в межах такого касаційного розгляду.

Серед іншого, однак не менш важливого, вбачаємо необхідність в перегляді свого роду підстав апеляційного та касаційного оскарження, якими наразі в чинному кримінальному процесуальному законі є підстави для скасування або зміни судових рішень при розгляді справи в суді апеляційної та касаційної інстанції (частина 1 статті 409, частина 1 статті 438 Кримінального процесуального кодексу України).

В аспекті наведеного вважаємо, що обидва з означених законодавчих приписів повинні бути доповнені окремою підставою, а саме – незастосування правового висновку Верховного Суду, що практично матиме наступний вигляд:

«Підставою для скасування або зміни судового рішення при розгляді справи в суді апеляційної інстанції є: 5) незастосування правового висновку Верховного Суду» (частина 1 статті 409 Кримінального процесуального кодексу України);

«Підставами для скасування або зміни судових рішень при розгляді справи в суді касаційної інстанції є: 4) незастосування правового висновку Верховного Суду» (частина 1 статті 438 Кримінального процесуального кодексу України).

В той же час належна реалізація означених нововведень потребує доповнення Кримінального процесуального кодексу України окремою статтею, в якій буде конкретизована наведена підстава для скасування або зміни судового рішення.

Її виклад вбачаємо за можливе запропонувати у такому вигляді:

«Стаття 414-1. Незастосування правового висновку Верховного Суду

1. Незастосуванням правового висновку Верховного Суду, наслідком чого є скасування або зміна судового рішення є:

- 1) незастосування правового висновку за подібних правовідносин;
- 2) застосування правового висновку за неподібних правовідносин;
- 3) неправильне тлумачення правового висновку, яке не відповідає його змісту.

2. Незастосування правового висновку колегії суддів, палати, об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду є підставою для скасування або зміни судового рішення лише у разі, якщо таке незастосування перешкодило суду ухвалити законне та обґрунтоване судове рішення.

3. Незастосування правового висновку Великої Палати Верховного Суду є безумовною підставою для скасування судового рішення.

З метою приведення окремих приписів кримінального процесуального закону України у відповідність між собою, частину 2 статті 438 Кримінального процесуального кодексу України слід доповнити статтею 414-1, з огляду на що викласти її наступним чином:

«При вирішенні питання про наявність зазначених у частині першій цієї статті підстав суд касаційної інстанції має керуватися статтями 412-414-1 цього Кодексу».

Враховуючи викладене у своїй сукупності вважаємо, що саме такими є необхідні ключові зміни до національного законодавства України в питанні реалізації судового прецеденту.

Саме запропонований комплексний підхід до удосконалення законодавства здатний сприяти забезпеченню функціонування судового прецеденту в якості джерела кримінального процесуального права України.

Безумовно, кожна з наведених змін й сама по собі має важливе практичне значення.

В той же час системний підхід та системні зміни, ймовірно, матимуть більш вагомий ефект, й на наш погляд, матимуть більше шансів на успіх.

Насамкінець, виходячи з теми такого дисертаційного дослідження, а також з огляду на його ключовий об'єкт, як і анонсувалося в останньому реченні підрозділу 1.3., наводимо власне визначення судового прецеденту в кримінальному процесуальному праві України:

Судовий прецедент – це безсумнівний правовий феномен, покликаний забезпечити єдність та стабільність судової практики, оперативність та

ефективність вирішення кримінально-правових спорів, проявом якого являються правові висновки Верховного Суду, які підлягають застосуванню суб'єктами владних повноважень, а також судами у їх правозастосовній діяльності.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження, з огляду на його завдання та мету, сформульовано наступні висновки теоретичного та практичного характеру, виходячи з предмету дослідження. Ключовими, але не вичерпними, є наступні результати проведеного дослідження:

1. Джерело права являється унікальним історичним правовим феноменом, який маючи соціальну обумовленість та суспільну усвідомленість, є результатом діяльності держави по створенню загальнообов'язкових правил поведінки, що будучи забезпеченими заходами державного примусу мають зовнішню форму відображення.

2. Під системою джерел права слід розуміти внутрішньо структуровану та ієрархізовану систему взаємопов'язаних та взаємоузгоджених елементів, котрі містять нормативно-правові приписи, що об'єктивуються у зовнішніх формах права.

До джерел кримінального процесуального права України належать: Конституція України; міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; Кримінальний процесуальний кодекс України; закони України, якими регламентовано питання кримінального провадження за умови, що вони не суперечать Кримінальному процесуальному кодексу України та Конституції України; рішення Конституційного Суду України при оцінці на відповідність Основному Закону України джерел кримінального процесуального права України; рішення Європейського суду з прав людини, в яких встановлено порушення прав людини і основоположних свобод; постанови Верховного Суду, в яких сформульовано правові висновки щодо застосування норм права.

3. Будучи одним з важливих джерел сучасного права та маючи власну історію виникнення, судовий прецедент в своєму класичному розумінні притаманний англо-американській правовій системі.

Наділяючись окремою структурою (*ratio decidendi* та *obiter dictum*), англо-американський судовий прецедент застосовується з огляду на доктрину «*stare decisis*», відповідно до якої встановлені вищою судовою інстанцією підходи до вирішення конкретної справи повинні застосовуватися й іншими судами при розгляді подібного роду справ.

В країнах ж континентального права підходи до розуміння судового прецеденту різняться, через що, нерідко, вказане поняття помилково ототожнюється з судовою практикою.

Хоча дія судового прецеденту на європейському континенті є досить обмеженою й притаманною окремим правовим системам, не можливо не відмітити її зростаючу роль, зокрема, в якості джерела кримінального процесуального права в правовій системі України.

4. Ідея існування судового прецеденту як окремого джерела в кримінальному процесуальному праві України абсолютно не нова, й точно не виникла з набуттям Україною незалежності.

Водночас якоїсь послідовної позиції відносно місця судової правотворчості як для нашої правової системи в цілому, так і для системи кримінального процесуального законодавства України зокрема, не існувало ніколи.

Рівень найвищого ступеня законодавчого врегулювання категорії судового прецеденту мав місце з 07.07.2010 року по 12.02.2015 року, коли гарантувався обов'язковий характер рішень Верховного Суду України, визначалися окремі підстави для оскарження судових рішень, що набули законної сили у випадку неоднакового застосування норм права, передбачалася необхідність чіткого формулювання Верховним Судом України висновку про те, як саме повинна застосовуватися відповідна норма закону України про кримінальну відповідальність щодо подібних суспільно небезпечних діянь, й що основне, на практиці забезпечувалося належне виконання відповідних законодавчих приписів.

В той же час з прийняттям Закону України «Про забезпечення права на справедливий суд», а в послідовному, Закону України «Про судоустрій і статус суддів», категорія обов'язкового характеру правових позицій Верховного Суду припинила власне існування.

5. Наразі ми можемо спостерігати, що судова практика не має єдиного розуміння відносно природи правових висновків колегій суддів, палат та об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, а також Великої Палати Верховного Суду, наслідком чого є ігнорування окремих позицій Верховного Суду.

Виходячи з того, що кожний суддя Верховного Суду наділений однаковим правовим статусом, а відповідно й повноваженнями, в цілях реального, а не формального утвердження судового прецеденту в якості джерела кримінального процесуального права України, правовий статус постанов колегій суддів, палат та об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду повинен бути однаковим для усіх місцевих та апеляційних судів, а також для самого касаційного суду.

Судді місцевих, апеляційних судів та касаційного кримінального суду однаково повинні застосовувати висновки щодо застосування норм права у подібних правовідносинах, викладених у постановах Верховного Суду, маючи при цьому, право відступу від них, з одночасним чітким наведенням підстав для неврахування сформульованої у постанові касаційного суду правової позиції.

Що стосується Великої Палати Верховного Суду та реалізації нею приписів частини 5 статті 434-1 Кримінального процесуального кодексу України, то в даному випадку як для суддів місцевих та апеляційних судів, так і для суддів, котрі входять у колегії суддів, палати, об'єднану та Велику Палату Верховного Суду відповідні правові висновки Великої Палати Верховного Суду повинні бути обов'язковими в контексті правозастосування.

Право ж подолання таких правових позицій повинно стосуватися винятково перегляду самою Великою Палатою Верховного Суду тих правових висновків, які попередньо ними були сформульовані.

6. Одним з напрямків удосконалення юридичної природи правових позицій Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, а також Великої Палати Верховного Суду є законодавче врегулювання структури відповідних постанов Верховного Суду.

Слід констатувати, що існуюча судова практика Верховного Суду в питаннях структури відображення правового висновку щодо застосування норм права у подібних правовідносинах не є єдиною, своєю чергою приписи кримінального процесуального закону України не містять окремого законодавчого врегулювання цього питання.

В цілях забезпечення якості, ясності та ефективності постанов Верховного Суду, в яких викладається правовий висновок щодо застосування норм права у подібних правовідносинах, існує потреба у внесенні законодавчих змін щодо необхідності чіткого викладу правового висновку, якщо такий висновок формується за результатами касаційного розгляду.

7. Не менш важливою категорією, з якою слід не лише розібратися, але й яку слід законодавчо врегулювати, є категорія подібності (релевантності) правовідносин у практиці Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду.

Відповідь на питання, що слід розуміти під категорією подібності правовідносин законодавець не надає, хоча згадка про цю категорію законодавчо встановлена серед приписів Кримінального процесуального кодексу України (статті 434-1 та 434-2 такого кодифікованого акту).

В цілях забезпечення ролі судового прецеденту в якості джерела кримінального процесуального права України, на рівні практики Верховного Суду повинні бути запропоновані критерії, свого роду матеріальний та процесуальний тести, з огляду на які суди загальної юрисдикції України

матимуть змогу співвідносити правовідносини в межах конкретної справи з тією, в рамках якої сформульовано правовий висновок.

Виокремлені між собою матеріальний та процесуальний тести на визначення подібності правовідносин, елементи яких не є вичерпними, можуть застосовуватися одночасно при вирішенні питання застосування одного правового висновку, в той час як для встановлення факту подібності та/або неподібності правовідносин достатньо належного застосування одного з елементів означених тестів.

В свою чергу подібними в сфері кримінального судочинства слід вважати відносини, в яких питання кримінального та/або кримінального процесуального законодавства знайшли спільне відображення за одним або кількома критеріями в щонайменше двох справах.

8. На теперішній час судова практика та кримінальне процесуального законодавство України потребує й розроблення правил відступу від правових висновків колегій суддів, судових палат та об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, а також виокремлення підстав для скерування кримінального провадження на розгляд Великої Палати Верховного Суду.

В загальному вигляді необхідним є закріплення того, що: (1) відступ можливий лише від правового висновку за (2) подібних правовідносин, з (3) чітким обґрунтуванням, як саме повинна застосовуватися відповідна норма права.

В свою чергу підставами для скерування кримінального провадження до Великої Палати Верховного Суду повинні стати: неясність та/або неефективність попередньо сформульованого правового висновку, яскравим проявом чого може стати відсутність його застосування у судовій практиці; зміна законодавства; визнання Конституційним Судом України певного правоположення неконституційним; зміна судової практики в дотичних до правового висновку питаннях; інші визначені Великою Палатою Верховного Суду у власних рішеннях підстави.

9. Комплексний підхід до удосконалення національного законодавства здатний сприяти забезпеченню функціонування судового прецеденту в якості джерела кримінального процесуального права України.

Такі законодавчі зміни повинні стосуватися: закріплення місця судового прецеденту серед кримінального процесуального законодавства України; забезпечення реалізації його правової природи щодо суб'єктів владних повноважень, з передбаченням конкретних наслідків в результаті його ігнорування; зміни підходів до категоріального апарату в контексті його застосування, розмежування його юридичної сили щодо окремих ланок Верховного Суду; усунення розбіжностей правозастосовної діяльності; удосконалення юридичної техніки викладу судового прецеденту (правового висновку), закріплення підстав та процедури відступу від нього; врегулювання питання наслідків можливого ігнорування судового прецеденту; врегулювання підстав для скасування та зміни судових рішень через його незастосування тощо.

Як результат, наведено власне бачення поняття судового прецеденту, під яким слід розуміти безсумнівний правовий феномен, покликаний забезпечити єдність та стабільність судової практики, оперативність та ефективність вирішення кримінально-правових спорів, проявом якого являються правові висновки Верховного Суду, які підлягають застосуванню суб'єктами владних повноважень, а також судами у їх правозастосовній діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аніщенко Т.С. Джерела службового права: поняття та види. *Адміністративне право і процес*. 2013. № 1(3). С. 89-98.
2. Баулін Ю.В. Вплив рішень Конституційного Суду України на розвиток конституційної доктрини в галузі кримінального та кримінального процесуального права. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2014. № 1. С. 6-24.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vprc_2014_1_4.
3. Берназюк О.О. Судовий прецедент у правовій системі України: сучасні підходи до визначення поняття. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2023. Вип. 80 (1). С. 403-410.
4. Бондаренко Є.І. Особливості прецедентного права США. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 4. С. 64-68.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2011_4_18.
5. Борщевський І.В. Форма (джерело) права: теоретико-правова сутність поняття. *Правова держава*. 2016. № 21. С. 6-11.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Prav_2016_21_3.
6. Венгеров А.Б. Теорія держави і права : підручник для юридичних вузів. 3-тій вип. Миколаїв: Юриспруденція, 2000. 528 с.
7. Вирок Галицького районного суду міста Львова від 17 лютого 2020 року, судова справа № 461/9786/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87657976>.
8. Вирок Галицького районного суду міста Львова від 19 квітня 2024 року, судова справа № 461/1965/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118549051>.
9. Вирок Дніпровського районного суду міста Києва від 09 грудня 2025 року, судова справа №755/8277/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133045581>.

10. Вирок колегії суддів Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 11 серпня 2023 року, судова справа № 991/7639/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112777606>.
11. Дашковська О.В. Судовий прецедент і судова практика як джерела права. *Вісник Академії правових наук України*. 2011. № 1(64). С. 34–41.
12. Добош З. Конституційний контроль Верховного Суду США: види правотворчості. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2019. Вип. 22. С. 34-40. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2019_22_7.
13. Долгополов А.М. Особливості джерел кримінального процесу Франції і США. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2012. Вип. 173(3). С. 239-244.
14. Дроздов О.М. Джерела кримінально-процесуального права України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2004. 232 с.
15. Дунас О. Система джерел права як складно-організований механізм. *Юридичний вісник*. 2014. № 2. С. 19-24. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urid_2014_2_5.
16. Завидняк В. Судовий прецедент як джерело права в кримінальному процесуальному законодавстві України. *National law journal: theory and practice*. 2019. С. 179–182.
17. Загальна теорія держави і права : підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / [М. В. Цвік, О.В. Петришин, А. В. Авраменко та ін.]; / за заг. ред. М.В. Цвіка, О.В. Петришина. Харків : Право, 2009. 584 с.
18. Загальна теорія держави і права: (основні поняття, категорії, прав. конструкції та наук. концепції) : навчальний посібник / за ред. Зайчука О.В., Оніщенко Н.М. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 400 с.
19. Каланча І.Г. Поняття практики Європейського суду з прав людини як джерела кримінального процесуального права України. *Вісник*

- кримінального судочинства. 2020. № 3-4. С. 8-21.
URL: <https://vkslaw.com.ua/index.php/journal/article/view/16/9>.
20. Качур В.О. До розуміння та визначення поняття «джерела права». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2013. Вип. 6-1(1). С. 36-39.
21. Квятковська Б.І. Особливості судового прецеденту в англо-саксонській та романо-германській правових сім'ях (порівняльний аналіз). *Теорія і практика правознавства*. 2013. Вип. 1.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2013_1_3.
22. Кейп Е., Наморадзе З. Ефективний захист у кримінальному процесі в країнах Східної Європи: Болгарія, Грузія, Литва, Молдова, Україна. Київ : Міжнародний фонд «Відродження», 2012. 516 с.
23. Кельзен Г. Чисте правознавство з дод. : Проблеми справедливості / пер. з нім. О. Мокровольського. Київ : Кальварія, 2004. 496 с.
24. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06 липня 2007 року, № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2747-15>.
25. Колодій А.М., Копейчиков В.В., Лисенков С.Л. та інші : навчальний посібник. / за ред. Копейчикова В.В. Київ : Юрінком Інтер, 2000. 320 с.
26. Конституція України : Закон України від 20 квітня 1978 року, № 888-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/888-09#Text>.
27. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 року, № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
28. Корольова Ю.В. Джерела права в аспекті правоутворення. *Право і суспільство*. 2016. № 3(1). С. 22-26.
URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2016_3\(1\)_7](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2016_3(1)_7).
29. Косович В. Джерела (форми) права – загальнотеоретична характеристика. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в*

Україні : матеріали IX регіональної науково-практичної конференції (Львів, 13-14 лютого 2003 р.). Львів, 2003. С. 13-14.

30. Котюк В.О. Теорія права : курс лекцій. Київ : Вентурі, 1996. 208 с.

31. Кравченко Ю.Ф. Ідея права у Г. Гегеля. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. 2001. Вип. 16. С. 107–113.

32. Крестовська Н.М., Матвеева Л.Г. Теорія держави і права : Елементарний курс. 2-ге видання. Харків : ТОВ «Одісей», 2008. 432 с.

33. Кримінальний процес : підручник. / за ред. Ю. М. Groшевого та О. В. Капліної. Харків : Право, 2010. 824 с.

34. Кримінальний процес України : підручник / Є. Г. Коваленко, В. Т. Малярєнко. Київ : Юрінком Інтер, 2004. 712 с.

35. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року, № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

36. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року, № 4651-VI (в редакції від 04.06.2015 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/ed20150604#Text>.

37. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року, № 4651-VI (в редакції від 15.12.2017 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/ed20171215#Text>.

38. Кримінальний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар / за ред. В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. Київ : Юстініан, 2012. 1224 с.

39. Кримінально-процесуальний кодекс Української РСР : Закон від 28 грудня 1960 року, № 1001-05 (в редакції від 03.08.2010 року) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1003-05/ed20100803#Text>.

40. Кримінально-процесуальний кодекс Української РСР від 28 грудня 1960 року, № 1001-05. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-05/ed19601228#Text>.

41. Луць Л.А. Сучасні правові системи світу : навч. посіб. Львів : Вид-во ЛНУ ім. І. Франка, 2003. 241 с.
42. Луць Л.А. Загальна теорія держави та права : навч.-метод. посібник (за кредитно-модульною системою). Київ: Атака, 2008. 412 с.
43. Мадіна В.В. Судовий прецедент як джерело права в англо-американській правовій системі. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. 2022. № 4. С. 83-88. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnjju_2022_4_13.
44. Мазур М.В. Про співвідношення понять «джерело права» та «форма права». *Демократія та право : проблеми взаємовпливу і взаємозалежності : матеріали міжнар. наук. конф. (Київ, 26 жовт. 2007 р.)*. Харків, 2008. С. 263–265.
45. Майданик Р. Англійський судовий прецедент як джерело права. *Юридична Україна*. 2013. № 1. С. 52-61. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urykr_2013_1_11.
46. Майданик Р. Судовий прецедент в країнах континентального права. *Юридична Україна*. 2013. № 2. С. 44-49.
47. Малишев Б.В. Прецедентне право Англії : теоретичні аспекти. *Наукові записки НаУКМА*. 2001. Т. 19. ч. 1. С. 232-238.
48. Маляренко В.Т. Реформування кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: теорія, історія і практика : монографія. Київ : Концерн «Видавничий Дім Ін Юре», 2004. 544 с.
49. Марченко А.А. Історико-правовий екскурс генезису прецедентного права. *Наука і правоохорона*. 2013. № 3. С. 267-275.
50. Пархоменко Н.М. Джерела права: проблеми теорії та методології : монографія. Київ: ТОВ «Видавництво «Юридична думка»», 2008. 336 с.
51. Пархоменко Н.М. З'ясування дійсного змісту категорій «форма» та «джерело» права як передумова ефективної реалізації прав і свобод людини і громадянина. Проблеми реалізації прав і свобод людини і

громадянина в Україні : монографія. / за заг. ред. Н.М. Оніщенко, О.В. Зайчука. Київ : ТОВ «Вид-во «Юридична думка», 2007. С. 216–236.

52. Пархоменко Н.М. Концептуальні основи теорії джерел права. *Право України*. 2017. № 6. С. 9-16. URL: <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001431832>.

53. Пильгун Н.В. До питання про історію формування американської правової системи. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2018. № 4. С. 74-80. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnau_2018_4_11.

54. Письменний Д.П. Удосконалення кримінального процесуального законодавства України: стан і перспективи. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 38-47. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aymvs_2013_2_9.

55. Пільков К.М. Висновки Верховного Суду: формула висновку, його обов'язковість та механізм відступу. *Юридичний електронний науковий журнал*. 2023 № 8. С. 201–209. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-8/46>.

56. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 05 березня 2025 року, судова справа № 910/13175/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126486058>.

57. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 12 вересня 2018 року, судова справа 523/6472/14-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76947335>.

58. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 12 жовтня 2021 року, судова справа № 233/2021/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101829987>.

59. Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду від 06 березня 2019 року, судова справа № 756/5803/17-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80396292>.

60. Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 29 вересня 2022 року,

судова справа № 559/182/19. URL:
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/106637627>.

61. Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 10 жовтня 2024 року, судова справа № 748/1359/19. URL:
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/122384635>.

62. Постанова колегії суддів Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 23 липня 2020 року, судова справа № 522/18121/16-а. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90590803>.

63. Постанова колегії суддів Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 18 червня 2019 року, судова справа № 461/604/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82541725>.

64. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 08 травня 2025 року, судова справа № 463/9486/24 URL:
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/133348968>.

65. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 17 лютого 2022 року, судова справа № 752/23954/18. URL:
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/103466896>.

66. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 16 грудня 2025 року, судова справа № 991/3966/20. URL:
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/132893573>.

67. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 24 жовтня 2024 року, судова справа № 132/3441/20. URL:
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/122638234>.

68. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 15 травня 2019 року,

судова справа № 1-9/2006 (51804). URL:
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/81877460>.

69. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 12 червня 2019 року, судова справа № 1-11/04. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83175600>.

70. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 10 червня 2021 року, судова справа № 638/1317/19. URL:
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/97657202>.

71. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 01 червня 2023 року, судова справа № 461/1315/19. URL:
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/111339395>.

72. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 17 травня 2021 року, судова справа № 335/9520/19. URL:
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/97243024>.

73. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 20 січня 2021 року, судова справа № 233/8772/19 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94328674>.

74. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 12 лютого 2020 року, судова справа № 659/1012/18. URL:
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/87640607>.

75. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 15 лютого 2023 року, судова справа № 354/1129/20. URL:
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/109075158>.

76. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 21 листопада 2022 року,

судова справа № 991/492/19. URL:
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/107805010>.

77. Постанова об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 06 грудня 2021 року, судова справа № 663/820/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101829915>.

78. Постанова об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 17 лютого 2025 року, судова справа № 283/1638/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125364435>.

79. Постанова об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 31 жовтня 2022 року, судова справа № 753/12578/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107219619>.

80. Постанова об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 09 вересня 2024 року, судова справа № 353/999/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121665608>.

81. Постанова об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 16 вересня 2024 року, судова справа № 761/26342/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121847380>.

82. Постанова об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 17 лютого 2025 року, судова справа № 761/35056/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125364517>.

83. Пояснювальна записка до Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03 жовтня 2017 року, № 2147-VIII. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61415.

84. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 лютого 2006 року, № 3477-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 30. Ст. 260. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>.

85. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів : Закон України від 03 жовтня 2017 року, № 2147-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 48. Ст. 436. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147a-19#Text>.

86. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розгляду справ Верховним Судом України : Закон України від 20 жовтня 2011 року, № 3932-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 22. Ст. 221. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3932-17/ed20111020#Text>.

87. Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій України» : Закон України від 21 червня 2001 року, № 2541-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 27-28. Ст. 180. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2531-14#Text>.

88. Про внесення змін до статті 149 Конституції (Основного Закону) України : Закон України від 17 червня 1992 року, № 2462-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 30. Ст. 142. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2462-12#Text>.

89. Про внесення змін і доповнень до Закону Української РСР «Про судоустрій Української РСР» : Закон України від 24 лютого 1994 року, № 4017-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 26. Ст. 204. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4017-12#Text>.

90. Про забезпечення права на справедливий суд : Закон України від 12 лютого 2015 року, № 192-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 19-20. Ст. 132. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/192-19#Text>.

91. Про Конституційний Суд України : Закон України від 13 липня 2017 року, № 2136-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. Ст. 376. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text>.

92. Про роль судів у забезпеченні єдності застосування закону : Висновок Консультативної ради європейських суддів від 10 листопада 2017 року, № 20. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/vysnovok_kryes_20.pdf.

93. Про статус суддів : Закон України від 15 грудня 1992 року, № 2862-XII *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 8. Ст. 56. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2862-12/ed19921215#Text>.

94. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02 червня 2016 року, № 1402-VIII (в редакції від 02.06.2016 року). *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.

95. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02 червня 2016 року, № 1402-VIII (в редакції від 15.12.2017 року). *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19/ed20171215#Text>.

96. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 07 липня 2010 року, №2453-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 44-45. Ст. 529. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2453-17#Text>.

97. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 07 липня 2010 року, № 2453-VI (в редакції від 28.03.2015). *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 44-45. Ст. 529. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2453-17/ed201503286#Text>.

98. Про судоустрій України : Закон України від 07 лютого 2002 року, № 3018-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 27-28. Ст. 180. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3018-14#Text>.

99. Про судоустрій Української РСР : Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки від 05 червня 1981 року, № 2022-X. *Відомості Верховної Ради України*. 1981. № 24. Ст. 357. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2022-10#Text>.

100. Про судоустрій Української РСР : Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки від 05 червня 1981 року, № 2022-X (в редакції від

05.07.2001 року). *Відомості Верховної Ради України*. 1981. № 24. Ст. 357.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2022-10/ed20010705#Text>.

101. Решота. В.В. Співвідношення понять «джерело права» та «форма права» в адміністративному праві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 40 (2). С. 41-44.

102. Ригіна О. Політико-правові погляди Олександра Гамільтона про сутність федеральної судової влади. *Від громадянського суспільства до правової держави* : матеріали III міжнар. науково-практичної конференції. (Харків, 24 квітня 2008 р.). Харків, 2008. С. 86-88.

103. Ригіна О.М. Виникнення та розвиток «загального права» на території. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2008. № 3. С. 1-10.

104. Скрипнюк О.В. Поняття норм та джерел у конституційному праві. Проблеми теорії конституційного права України. *Парламентське видавництво*. 2013. С. 90–105.

105. Словник української мови / за ред. Білодід І.К., Бурячок А.А. та ін. Київ : Наукова думка, 1970-1980. Т.2. 547 с.

106. Смородинський В. Деякі питання судового тлумачення. *Вісник Академії правових наук України*. 2000. № 4 (23). С. 239-247.

107. Стрежнєв Г.Д. Правотворча діяльність судових органів США як зразок для розширення повноважень українських судових органів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 8. С. 526-528.

108. Стрельцова О.В. Джерела права Європейського Союзу (теоретичні аспекти) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2008. 20 с.

109. Тимошенко М.О. Джерела кримінального процесуального права України у контексті системного підходу до їх розуміння. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Вип. 4 (3). С. 119-122.

110. Толкач А.М. Історичне рішення Верховного Суду США на прикладі справи «Марбері проти Медісона». *Сучасні інформаційно-правові*

та соціально-економічні тенденції впливу на розвиток бізнесу : матеріали Х міжвузівської науково-практичної конференції ПВНЗ «МНТУ імені академіка Ю. Бугая» (Чернігів, 24 квітня 2014 року). Чернігів, 2014. С. 82-85.

111. Тополевський Р.Б. Система джерел права України: сучасний стан і перспективи розвитку. *Право України*. 2017. № 6. С. 27–33.

112. Тополевський Р.Б. Система джерел права: генеза, генетичні зв'язки. *Право і Безпека*. 2003. Т. 2, № 4. С. 80-82. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2003_2_4_20.

113. Тополевський Р.Б. Система джерел права: поняття, види, структура. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. 2002. Вип. 20. С. 160-164.

114. Тополь Ю.О. Джерело та форма права: поняття, зміст, проблема співвідношення. *Університетські наукові записки*. 2012. № 1. С. 145-151.

115. Ухвала Великої Палати Верховного Суду від 19 липня 2023 року, судова справа № 909/578/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113176435>.

116. Ухвала Великої Палати Верховного Суду від 25 травня 2023 року, судова справа № 722/594/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111460562>.

117. Ухвала колегії суддів Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 14 грудня 2023 року, судова справа № 991/2364/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115733160>.

118. Ухвала колегії суддів Вищого антикорупційного суду від 13 вересня 2022 року, судова справа № 991/747/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106448469>.

119. Ухвала колегії суддів Полтавського апеляційного суду від 01 жовтня 2019 року, судова справа № 545/534/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84755643>.

120. Ухвала судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 26 березня 2015 року, судова справа № 5-3кс15. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/44268869>.
121. Хомюк Н. Система джерел права: деякі теоретичні аспекти. *Вісник Львівського університету*. 2013. Вип. 58. С. 27-33.
122. Хомюк Н.С. Сучасна система джерел права України: загальнотеоретичні аспекти: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2015. 19 с.
123. Циганюк Ю.В. Джерела системи континентального кримінального процесу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2020. Вип. 60. С. 191-194.
124. Цоклан В.І. Система сучасних джерел конституційного права України: монографія / за ред. В.Л. Федоренка. Київ : Ліра-К, 2009. 400 с.
125. Цоклан В.І. Теоретико-методологічні підходи до визначення джерел конституційного права України: історія та сучасність. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2011. С. 5-15.
126. Чернецька О.В. Право Англії як класична модель прецедентного права. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 4. С. 348-352.
127. Чижов Н.Ю. Джерела і форми права. Антологія української юридичної думки в 6 т. / редкол. Ю. С. Шемшученко та ін. Том. 1. Київ, 2002. С. 239–241.
128. Чорномаз О.Б. Правовий прецедент як джерело права в Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2016. Вип. 1. С. 42-48. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvlduvs_2016_1_7.
129. Чубоха Н. Співвідношення категорій «форма» та «джерело» права. *Історико-правовий часопис*. 2018. № 2. С. 105–110. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipch_2018_2_23.

130. Шевчук С.В. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні: монографія. Київ, 2007. 640 с.
131. Шило О.Г., Глинська Н.В. Проблеми правового регулювання відступу від правової позиції Верховного Суду. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2022. № 2. Том 29. С. 292-312.
132. Шугалевич І.В. Ratio decidendi vs obiter dictum у постановках колегій суддів та судових палат Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду. *Вісник Одеського національного університету. Правознавство*. 2025. № 2. С. 52-56. DOI: [https://doi.org/10.32782/2304-1587/2025-27-2\(41\)-9](https://doi.org/10.32782/2304-1587/2025-27-2(41)-9)
133. Шугалевич І.В. Правова природа правових висновків колегій суддів, судових палат та об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, а також Великої Палати Верховного Суду: законодавчий стан та перспективи розвитку. *Право і суспільство*. 2025. № 5. С. 272-279. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.5.2.34>
134. Шугалевич І.В. Правила відступу від правових висновків колегій суддів та судових палат Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду. *Держава і регіони*. 2025. № 4. С. 53-57. DOI: <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2025.4.7>
135. Шугалевич І.В. Щодо питання обов'язковості (необхідності врахування) постанов колегій суддів Верховного Суду. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень* : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. – Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. – Т. 2. С. 384-387.
136. Шугалевич І.В. Правова природа постанов Верховного Суду. *Європейські орієнтири розвитку України: нові виміри у воєнний час* : у 2 т. : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (Одеса, 16 травня 2025 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. – Одеса : Фенікс, 2025. – Т. 1. С. 641-644.

137. Шугалевич І.В. Прецедентна роль правових висновків Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду. *Інновації в юриспруденції: від теорії до практики правозастосування*. Матеріали науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 13-14 лютого 2026 р.). – Одеса: Видавництво «Молодий вчений», 2026. С. 189-192.

138. Шугалевич І.В. Обов'язковість висновків щодо застосування норм права, викладених у постановах Верховного Суду для суб'єктів владних повноважень. *Актуальні дослідження правової та історичної науки*. Випуск 81: матеріали Міжнародної наукової інтернет-конференції (м. Тернопіль, Україна, м. Ополе, Польща, 12 – 13 березня 2026 р.) / редкол. : О. Яремко та ін. ГО «Наукова спільнота». WSZIA w Opolu. Тернопіль : ФО-П Шпак В.Б. 2026. С. 72-75.

139. Шумило М.М. Квазірегуляторна роль правових висновків Верховного Суду на прикладі справи про відшкодування моральної шкоди у сімейному спорі. *Наукові записки НаУКМА*. 2021. Том 7. С. 79-86.

140. Юрчишин В.Д. Практика європейського суду з прав людини як джерело кримінального процесуального права України: окремі аспекти. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 73-78.

141. Ямковий В.І. Впровадження судового прецеденту як необхідний елемент гармонізації законодавства України з європейськими правовими системами. *Порівняльно-правові дослідження*. 2009. № 2. С. 25-30. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/18373/04Yamkovskiy.pdf>.

142. Algero M. The Sources of Law and the Value of Precedent : A Comparative and Empirical Study of a Civil Law State in a Common Law Nation. *Louisiana Law Review*, 2005. Vol. 65. 783 p.

143. Bergel, J.-L., 2003, *Théorie générale du droit*, Paris, Dalloz, 2003. 374 p.

144. Black's Law Dictionary. St. Paul: West Publishing Co., 1990. 1176 p.

145. Case of Chapman v. The United Kingdom (Application no. 27238/95): Judgment European Court of Human Rights, 18 January 2001. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59154>.
146. David R., Joffre-Spinozi K. The main legal systems of our time. France, 1992. 400 p.
147. Hegel Georg Wilhelm Friedrich. Philosophy of right. London, 1896. 410 p.
148. MacCormick D., Summers R. Interpreting Precedents A Comparative Study (Applied Legal Philosophy). 1st edition. Routledge, 2016. 598 p.
149. Marbury v. Madison. United States Reports, 1803. Vol. 5. URL: <http://laws.findlaw.com/us/5/137.html>.
150. Reseña de: García Garrido, M.J., Manual de Derecho Privado Romano. Casos-Acciones-Instituciones. Ediciones Académicas. UNED. Madrid, 2015. 289 p.
151. System of the Modern Roman Law, Volume 1. Front Cover. Friedrich Karl von Savigny. J. Higginbotham, 1867. Civil law. 350 p.

ДОДАТКИ

Додаток 1

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації

1. Шугалевич І.В. Ratio decidendi vs obiter dictum у постановках колегій суддів та судових палат Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду. Вісник Одеського національного університету. *Правознавство*. 2025. № 2. С. 52-56.

DOI: [https://doi.org/10.32782/2304-1587/2025-27-2\(41\)-9](https://doi.org/10.32782/2304-1587/2025-27-2(41)-9)

2. Шугалевич І.В. Правова природа правових висновків колегій суддів, судових палат та об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, а також Великої Палати Верховного Суду: законодавчий стан та перспективи розвитку. *Право і суспільство*. 2025. № 5. С. 272-279.

DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.5.2.34>

3. Шугалевич І.В. Правила відступу від правових висновків колегій суддів та судових палат Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду. *Держава і регіони*. 2025. № 4. С. 53-57.

DOI: <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2025.4.7>

Наукові праці, що додатково відображають результати дисертації та засвідчують апробацію її матеріалів

4. Шугалевич І.В. Щодо питання обов'язковості (необхідності врахування) постанов колегій суддів Верховного Суду. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень* : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.) / за

загальною редакцією С. В. Ківалова. – Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. – Т. 2. С. 384-387.

5. Шугалевич І.В. Правова природа постанов Верховного Суду. *Європейські орієнтири розвитку України: нові виміри у воєнний час* : у 2 т. : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (Одеса, 16 травня 2025 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. – Одеса : Фенікс, 2025. – Т. 1. С. 641-644.

6. Шугалевич І.В. Прецедентна роль правових висновків Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду. *Інновації в юриспруденції: від теорії до практики правозастосування*. Матеріали науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 13-14 лютого 2026 р.). – Одеса: Видавництво «Молодий вчений», 2026. С. 189-192.

7. Шугалевич І.В. Обов'язковість висновків щодо застосування норм права, викладених у постановах Верховного Суду для суб'єктів владних повноважень. *Актуальні дослідження правової та історичної науки*. Випуск 81: матеріали Міжнародної наукової інтернет-конференції (м. Тернопіль, Україна, м. Ополе, Польща, 12 – 13 березня 2026 р.) / редкол. : О. Яремко та ін. ГО “Наукова спільнота”. WSZIA w Opolu. Тернопіль : ФО-П Шпак В.Б. 2026. С. 72-75.

ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Основні результати дисертаційного дослідження обговорено на засіданні кафедри кримінального процесу Національного університету «Одеська юридична академія» та оприлюднено на наступних наукових заходах: Міжнародній науково-практичній конференції «Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів ХХІ століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень» (м. Одеса, 19 травня 2023 року) – дистанційна участь; Міжнародній науково-практичній конференції «Європейські орієнтири розвитку України: нові виміри у воєнний час» (м. Одеса, 16 травня 2025 року) – дистанційна участь; Науково-практичній конференції «Інновації в юриспруденції: від теорії до практики правозастосування» (м. Івано-Франківськ, 13-14 лютого 2026 року) – дистанційна участь; Міжнародної наукової інтернет-конференції «Актуальні дослідження правової та історичної науки» (Україна, м. Тернопіль – Польща, м. Ополе, 12-13 березня 2026 року) – дистанційна участь.

**ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО ВНЕСЕННЯ ЗМІН І ДОПОВНЕНЬ ДО
НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА**

Кримінальний процесуальний кодекс України	
Зміст положення акта законодавства	Зміст положення проекту акта
Стаття 1. Кримінальне процесуальне законодавство України 2. Кримінальне процесуальне законодавство України складається з відповідних положень Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, цього Кодексу та інших законів України.	Стаття 1. Кримінальне процесуальне законодавство України 2. Кримінальне процесуальне законодавство України складається з відповідних положень Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, цього Кодексу, інших законів України, а також правових висновків Верховного Суду, викладених у його постановках.
Стаття 3. Визначення основних термінів Кодексу Відсутній	Стаття 3. Визначення основних термінів Кодексу 13-1) Правовий висновок Верховного Суду – висновок щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладений в постанові колегії суддів, палати, об'єднаної або Великої Палати Верховного Суду.

Стаття 9. Законність 1. Під час кримінального провадження суд, слідчий суддя, прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий, інші службові особи органів державної влади зобов'язані неухильно дотримуватися вимог Конституції України, цього Кодексу, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, вимог інших актів законодавства.	Стаття 9. Законність 1. Під час кримінального провадження суд, слідчий суддя, прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий, інші службові особи органів державної влади зобов'язані неухильно дотримуватися вимог Конституції України, цього Кодексу, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, вимог інших актів законодавства, а також правових висновків Верховного Суду, за винятком випадків, передбачених цим Кодексом.
Стаття 86. Допустимість доказу 1. Доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому цим Кодексом.	Стаття 86. Допустимість доказу 1. Доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому цим Кодексом, з належним застосуванням суб'єктами владних повноважень правових висновків Верховного Суду.
Стаття 368. Питання, що вирішуються судом при ухваленні вироку 6. Обираючи і застосовуючи норму закону України про кримінальну відповідальність до суспільно	Стаття 368. Питання, що вирішуються судом при ухваленні вироку 6. Обираючи і застосовуючи норму закону України про кримінальну відповідальність та/або норму

Відсутній 2) у разі визнання особи винуватою – ... мотиви ухвалення інших рішень щодо питань, які вирішуються судом при ухваленні вироку, та положення закону, якими керувався суд. Відсутній	мотиви вирішення питання подібності та/або неподібності правовідносин. 2) у разі визнання особи винуватою – ... мотиви ухвалення інших рішень щодо питань, які вирішуються судом при ухваленні вироку, положення закону, якими керувався суд, а також мотиви відступу від правових позицій Верховного Суду. мотиви вирішення питання подібності та/або неподібності правовідносин.
Стаття 409. Підстави для скасування або зміни судового рішення судом апеляційної інстанції 1. Підставою для скасування або зміни судового рішення при розгляді справи в суді апеляційної інстанції є: 1) неповнота судового розгляду; 2) невідповідність висновків суду, викладених у судовому рішенні, фактичним обставинам кримінального провадження; 3) істотне порушення вимог кримінального процесуального закону;	Стаття 409. Підстави для скасування або зміни судового рішення судом апеляційної інстанції 1. Підставою для скасування або зміни судового рішення при розгляді справи в суді апеляційної інстанції є: 1) неповнота судового розгляду; 2) невідповідність висновків суду, викладених у судовому рішенні, фактичним обставинам кримінального провадження; 3) істотне порушення вимог кримінального процесуального закону;

4) неправильне застосування закону України про кримінальну відповідальність. Відсутній	4) неправильне застосування закону України про кримінальну відповідальність. 5) незастосування правового висновку Верховного Суду.
Відсутня	Стаття 414-1. Незастосування правового висновку Верховного Суду 1. Незастосуванням правового висновку Верховного Суду, наслідком чого є скасування або зміна судового рішення є: 1) незастосування правового висновку за подібних правовідносин; 2) застосування правового висновку за неподібних правовідносин; 3) неправильне тлумачення правового висновку, яке не відповідає його змісту. 2. Незастосування правового висновку колегії суддів, палати, об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду є підставою для скасування або зміни судового рішення лише у разі, якщо таке незастосування перешкодило суду

	ухвалити законне та обґрунтоване судові рішення. 3. Незастосування правового висновку Великої Палати Верховного Суду є безумовною підставою для скасування судового рішення.
Стаття 419. Зміст ухвали суду апеляційної інстанції 1. Ухвала суду апеляційної інстанції складається з: 2) мотивувальної частини із зазначенням: ... мотивів, з яких суд апеляційної інстанції виходив при постановленні ухвали, і положення закону, яким він керувався. Відсутній	Стаття 419. Зміст ухвали суду апеляційної інстанції 1. Ухвала суду апеляційної інстанції складається з: 2) мотивувальної частини із зазначенням: ... мотивів, з яких суд апеляційної інстанції виходив при постановленні ухвали, положення закону, якими він керувався, і мотивів відступу від правових позицій Верховного Суду. мотивів вирішення питання подібності та/або неподібності правовідносин.
Стаття 434-1. Підстави для передачі кримінального провадження на розгляд палати, об'єднаної або Великої Палати Верховного Суду. 4. Суд, який розглядає кримінальне провадження в касаційному порядку у	Стаття 434-1. Підстави для передачі кримінального провадження на розгляд палати, об'єднаної або Великої Палати Верховного Суду. 4. Суд, який розглядає кримінальне провадження в касаційному порядку

складі колегії суддів, палати або об'єднаної палати, передає таке кримінальне провадження на розгляд Великої Палати Верховного Суду, якщо така колегія суддів (палата, об'єднана палата) вважає за необхідне відступити від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Великої Палати.	у складі колегії суддів, палати або об'єднаної палати, передає таке кримінальне провадження на розгляд Великої Палати Верховного Суду, якщо така колегія суддів (палата, об'єднана палата) вбачає наявними підстави для можливого відступу Великою Палатою Верховного Суду від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Великої Палати. Рішення колегії суддів (палати, об'єднаної палати) про передачу кримінального провадження на розгляд Великої Палати Верховного Суду повинно бути обґрунтованим та вмотивованим. Підставами для передачі кримінального провадження на розгляд Великої Палати Верховного Суду можуть бути: неясність та/або неефективність попередньо сформульованого правового висновку; зміна законодавства України; визнання Конституційним Судом України застосованого правоположення неконституційним; зміна судової
---	---

	практики в дотичних до правового висновку питаннях; інші визначені Великою Палатою Верховного Суду у власних рішеннях підстави.
Відсутня	Стаття 434-3. Відступ від правового висновку Верховного Суду 1. Відступ від правового висновку Верховного Суду здійснюється за наявності правових підстав, з належним мотивуванням та обґрунтуванням прийнятого рішення. 2. Відступ можливий лише від викладеного у постанові колегії суддів, палати, об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду висновку щодо застосування норм права у подібних правовідносинах. Суд не має права відступати від правового висновку за неподібних правовідносин. 3. Відступ від правового висновку Великої Палати Верховного Суду не допускається. Підстави та порядок перегляду Великою Палатою Верховного Суду висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому

	рішенні Великої Палати визначені цим Кодексом. 4. Вирок, ухвала, постанова суду повинні містити правову підставу для неврахування правового висновку Верховного Суду, а також висновок про те, як саме повинна застосовуватися норма права, із застосуванням якої не погодився суд. 5. Незастосування правового висновку Верховного Суду є підставою для скасування або зміни судового рішення.
Стаття 438. Підстави для скасування або зміни судового рішення судом касаційної інстанції 1. Підставами для скасування або зміни судових рішень при розгляді справи в суді касаційної інстанції є: 1) істотне порушення вимог кримінального процесуального закону; 2) неправильне застосування закону України про кримінальну відповідальність; 3) невідповідність призначеного покарання тяжкості кримінального	Стаття 438. Підстави для скасування або зміни судового рішення судом касаційної інстанції 1. Підставами для скасування або зміни судових рішень при розгляді справи в суді касаційної інстанції є: 1) істотне порушення вимог кримінального процесуального закону; 2) неправильне застосування закону України про кримінальну відповідальність; 3) невідповідність призначеного покарання тяжкості кримінального

правопорушення та особі засудженого. Відсутній 2. При вирішенні питання про наявність зазначених у частині першій цієї статті підстав суд касаційної інстанції має керуватися статтями 412-414 цього Кодексу.	правопорушення та особі засудженого. 4) незастосування правового висновку Верховного Суду. 2. При вирішенні питання про наявність зазначених у частині першій цієї статті підстав суд касаційної інстанції має керуватися статтями 412-414-1 цього Кодексу.
Стаття 442. Постанова суду касаційної інстанції 1. Постанова суду касаційної інстанції складається з: 2) мотивувальної частини із зазначенням: короткого змісту вимог касаційної скарги та оскаржених судових рішень; ... Відсутній мотивів, з яких виходив суд касаційної інстанції при прийнятті постанови, і положення закону, яким	Стаття 442. Постанова суду касаційної інстанції 1. Постанова суду касаційної інстанції складається з: 2) мотивувальної частини із зазначенням: короткого змісту фактичних обставин кримінального провадження, вимог касаційної скарги та оскаржених судових рішень. ... мотивів при вирішенні питання подібності та/або неподібності правовідносин мотивів, з яких виходив суд касаційної інстанції при прийнятті постанови, положення закону,

він керувався. Відсутній 4. У постанові палати, об'єднаної палати, Великої Палати Верховного Суду має міститися висновок про те, як саме повинна застосовуватися норма права, із застосуванням якої не погодилася колегія суддів або палата, об'єднана палата, що передала справу відповідно на розгляд палати, об'єднаної палати, Великої Палати Верховного Суду.	якими він керувався, і мотивів відступу від правових позицій Верховного Суду. висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, якщо такий висновок викладається за наслідками касаційного перегляду. Виключити
Стаття 459. Підстави для здійснення кримінального провадження за нововиявленими або виключними обставинами 2. Нововиявленими обставинами визнаються: Відсутній	Стаття 459. Підстави для здійснення кримінального провадження за нововиявленими або виключними обставинами 2. Нововиявленими обставинами визнаються: 5) незастосування правового висновку Верховного Суду.
Закон України «Про судоустрій і статус суддів»	
Зміст положення акта законодавства	Зміст положення проекту акта

Стаття 13. Обов'язковість судових рішень 5. Висновки щодо застосування норм права, викладені у постановках Верховного Суду, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права. 6. Висновки щодо застосування норм права, викладені у постановках Верховного Суду, враховуються іншими судами при застосуванні таких норм права.	Стаття 13. Обов'язковість судових рішень 5. Висновки щодо застосування норм права, викладені у постановках Верховного Суду є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права. Ігнорування таких висновків суб'єктами владних повноважень є підставою для їх притягнення до дисциплінарної відповідальності у порядку та спосіб, визначені законом. 6. Висновки щодо застосування норм права, викладені у постановках Верховного Суду, застосовуються іншими судами. Відступ від таких правових позицій допускається у межах та спосіб, визначених законом. Висновки щодо застосування норм права, викладені у постановках Великої Палати Верховного Суду є обов'язковими для інших судів. Порядок та підстави зміни правового висновку Великої Палати Верховного Суду встановлюються законом.
---	---

	Ігнорування таких висновків іншими судами є підставою для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності у порядку та спосіб, визначені законом.
Стаття 106. Підстави дисциплінарної відповідальності судді 1. Суддю може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності в порядку дисциплінарного провадження з таких підстав: Відсутній	Стаття 106. Підстави дисциплінарної відповідальності судді 1. Суддю може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності в порядку дисциплінарного провадження з таких підстав: е) ігнорування правового висновку Верховного Суду, який підлягав застосуванню, за винятком застосованого судом відступу від правової позиції суду касаційної інстанції.

ЗАТВЕРДЖУЮ
Керівник апарату
Київського районного суду м. Одеси
Світлана ФЕДАК
2026 р.

АКТ

**про впровадження наукових розробок дисертаційного дослідження Шугалевича
Ігоря Васильовича на тему: «Судовий прецедент як джерело кримінального
процесуального права України: сучасний стан та перспективи розвитку», поданого на
здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» у
практичну діяльність Київського районного суду міста Одеси**

Комісія у складі: керівника апарату Київського районного суду міста Одеси – Федак С.І., помічника заступника голови суду – Ляховольської О.А., консультанта Київського районного суду міста Одеси – Петренко К.Р., склала цей акт про те, що основні результати дисертаційного дослідження Шугалевича Ігоря Васильовича на тему: «Судовий прецедент як джерело кримінального процесуального права України: сучасний стан та перспективи розвитку», поданого на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право», які викладені у його наукових роботах:

1. Шугалевич І.В. *Ratiodecidendivsobiterdictum* у постановках колегій суддів та судових палат Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду. *Правознавство*. 2025. № 2. С. 52-56.

2. Шугалевич І.В. Правова природа правових висновків колегій суддів, судових палат та об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, а також Великої Палати Верховного Суду: законодавчий стан та перспективи розвитку. *Право і суспільство*. 2025. № 5. С. 272-279.

3. Шугалевич І.В. Правила відступу від правових висновків колегій суддів та судових палат Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду. *Право*. 2025. № 4. С. 53-57.

4. Шугалевич І.В. Щодо питання обов'язковості (необхідності врахування) постанов колегій суддів Верховного Суду. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень* : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. – Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. – Т. 2. С. 384-387.

5.Шугалевич І.В. Правова природа постанов Верховного Суду. *Європейські орієнтири розвитку України: нові виміри у воєнний час* : у 2 т. : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (Одеса, 16 травня 2025 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. – Одеса : Фенікс, 2025. – Т. 1. С. 641-644.

6.Шугалевич І.В. Прецедентна роль правових висновків Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду. *Інновації в юриспруденції: від теорії до практики правозастосування*. Матеріали науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 13-14 лютого 2026 р.). – Одеса: Видавництво «Молодий вчений», 2026. С. 189-192.

7. Шугалевич І.В. Обов'язковість висновків щодо застосування норм права, викладених у постановах Верховного Суду для суб'єктів владних повноважень. *Актуальні дослідження правової та історичної науки*. Випуск 81: матеріали Міжнародної наукової інтернет-конференції (м. Тернопіль, Україна, м. Ополе, Польща, 12 – 13 березня 2026 р.) / редкол. : О. Яремко та ін. ГО “Наукова спільнота”. WSZIA w Opolu. Тернопіль : ФО-П Шпак В.Б. 2026. С. 72-75,

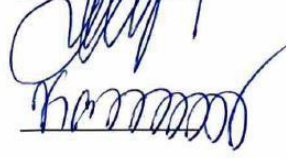
несуть у собі теоретичне і практичне значення, що полягає у можливості використання суддями положень, рекомендацій і висновків дисертаційного дослідження у процесі здійснення кримінального судочинства у Київському районному суді міста Одеси, а також під час розробки навчальних і методичних посібників для суддів, працівників апарату Київського районного суду міста Одеси та інших учасників кримінального судочинства.

Голова комісії:

Світлана ФЕДАК

Члени комісії:

Ольга ЛЯХОВЛЬСЬКА

Катерина ПЕТРЕНКО

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Ректор
Національного університету
«Одеська юридична академія»
Олег ІЗЮЩАК
12.01.2025 р.

АКТ

про впровадження результатів дисертаційного дослідження Шугалевича Ігоря Васильовича на тему: «Судовий прецедент як джерело кримінального процесуального права України: сучасний стан та перспективи розвитку», поданого на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» у навчальний процес Національного університету «Одеська юридична академія»

Комісія у складі: завідувача кафедри кримінального процесу, д.ю.н, професора Торбаса Олександра Олександровича, доцента кафедри кримінального процесу, к.ю.н. Завтура Віктора Андрійовича, доцента кафедри кримінального процесу, PhD в галузі права Сидорчука Владислава Васильовича, склала цей акт з приводу того, що результати дослідження, викладені у наукових публікаціях за результатами дисертаційного дослідження Шугалевича Ігоря Васильовича на тему: «Судовий прецедент як джерело кримінального процесуального права України: сучасний стан та перспективи розвитку» використовуються в навчальному процесі Національного університету «Одеська юридична академія» при викладанні навчального курсу «Кримінальний процес», «Сучасні проблеми кримінального процесуального права», та в науково-дослідній роботі студентів та аспірантів.

Рекомендовано до використання у навчальному процесі наступні публікації:

1. Шугалевич І.В. Ratio decidendi vs obiter dictum у постановках колегій суддів та судових палат Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду. *Правознавство*. 2025. № 2. С. 52-56.
2. Шугалевич І.В. Правова природа правових висновків колегій суддів, судових палат та об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, а також Великої Палати Верховного Суду: законодавчий стан та перспективи розвитку. *Право і суспільство*. 2025. № 5. С. 272-279.
3. Шугалевич І.В. Правила відступу від правових висновків колегій суддів та судових палат Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду. *Право*. 2025. № 4. С. 53-57.

4. Шугалевич І.В. Щодо питання обов'язковості (необхідності врахування) постанов колегій суддів Верховного Суду. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень* : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. – Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. – Т. 2. С. 384-387.

5. Шугалевич І.В. Правова природа постанов Верховного Суду. *Європейські орієнтири розвитку України: нові виміри у воєнний час* : у 2 т. : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (Одеса, 16 травня 2025 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. – Одеса : Фенікс, 2025. – Т. 1. С. 641-644.

6. Шугалевич І.В. Прецедентна роль правових висновків Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду. *Інновації в юриспруденції: від теорії до практики правозастосування*. Матеріали науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 13-14 лютого 2026 р.). – Одеса: Видавництво «Молодий вчений», 2026. С. 189-192.

7. Шугалевич І.В. Обов'язковість висновків щодо застосування норм права, викладених у постановках Верховного Суду для суб'єктів владних повноважень. *Актуальні дослідження правової та історичної науки*. Випуск 81: матеріали Міжнародної наукової інтернет-конференції (м. Тернопіль, Україна, м. Ополь, Польща, 12 – 13 березня 2026 р.) / редкол. : О. Яремко та ін. ГО “Наукова спільнота”. WSZIA w Opolu. Тернопіль : ФО-П Шпак В.Б. 2026. С. 72-75.

Крім цього, результати дисертаційного дослідження І.В. Шугалевича використовуються при визначенні напрямів наукових пошуків і тем, дисертацій викладачів, аспірантів кафедри кримінального процесу Національного університету «Одеська юридична академія».

Голова комісії:

Олександр ТОРБАС

Члени комісії:

Віктор ЗАВТУР

Владислав СИДОРЧУК